

Råstofaktiviteter i Grønland

**En historisk introduktion til
efterforskning, udnyttelse og følger
i en sårbar natur og
et samfund i forvandling**

Ved Mads Fægteborg

Juni 2013

Delrapport # 1

Råstofaktiviteter i Grønland.

En historisk introduktion til efterforskning, udnyttelse og følger i en sårbar natur og et samfund i forvandling ved Mads Fægteborg

Publiceret af

Inuit Circumpolar Council (ICC), Grønland, P.O. Box 204, 3900 Nuuk.

Telefon: +299 32 36 32 – E-mail: iccgreenland@inuit.org

WWF Verdensnaturfonden, Svanevej 12, 2400 København NV

Telefon: +45 35 36 36 35 – E-mail: wwf@wwf.dk

Projekt

Delrapport # 1 indgår i projektet "*Promoting public consultation and participation in the industrial development in Greenland*", der afvikles i perioden 2012-14 har modtaget finansiel støtte fra Villumfonden ved bevilling VKR022498.

Yderligere delrapporter

Der er planlagt en række yderligere delrapport, der omhandler råstofaktiviteter i perioden 2002-2012, sammenlignende studier af forvaltningerne i andre lande, kollektiv ejendomsret og inddragelse af offentligheden og internationale konventioner.

Konsulenter

Mette Frost, WWF & Steen Jeppson, ICC

Forfatteren

Mads Fægteborg er født i 1953. Eskimolog, forfatter og foredragsholder. Har siden 1985 været konsulent i arktiske forhold, primært vedr. Grønland og Rusland. Bosat i Stubbekøbing. Telefon: +45 20 41 02 92 – E-mail: arctic@mail.dk

Fotos, kort, grafik og layout©

Mads Fægteborg, med mindre andet er angivet. Gengivelse tilladt med tydelig kildeangivelse. Forsiden: Narsaq, april 2008. Bagsiden: Qaanaaq, oktober 1985.

Rapporten kan frit *downloades* på følgende Hjemmesider

ICC: www.inuit.org – WWF: www.wwf.dk/arktis

ISBN

978-87-996395-0-2

Indhold

Projektsamarbejde

ICC og WWF samarbejder med støtte fra Villumfonden	side	5
--	------	---

Kære elev, du må gerne læse med

Noget om formålet med denne rapport	-	6
-------------------------------------	---	---

Landene omkring Nordpolen

Lidt om geografi, klima og miljø	-	7
Klima	-	8
Miljø og klimaforandringer	-	11
Krav på Arktis	-	13

Nordpolens naboer

Kort fortalt om de arktiske folkeslag	-	14
Oprindelige folk i Arktis	-	14

Lidt basis Grønland

En lille befolkning i et meget stort land	-	17
Befolkning	-	18
Geografi	-	18
Isen	-	19
Geologi	-	22
Flora	-	23
Fauna	-	24

Kulturen i naturen, naturen i kulturen

Menneskene er forbrugere af det levende og det døde	-	28
---	---	----

De rejste og rejste

Suverænitæt, menneskerov og værdiløse mineraler	-	32
Til hæder og ære	-	35

Alkymi og systematik

De mineralske forekomsters kortlægning	-	36
Karl Ludwig Giesecke	-	40
Hinrich Johannes Rink	-	40
Commissionen for Ledelsen af de geologiske ...	-	42

Administration og styre

Fra koloni til amt, Hjemmestyre, Selvstyre – next stop?	-	47
Koloni 1721-1953	-	47
Amt 1953-79	-	50
Hjemmestyre 1979-2009	-	52
Selvstyre 2009	-	54
- Next stop?	-	55

Råstofferne administration

Lovgivningen og rettighederne	side	56
-------------------------------	------	----

Efterforskning, udnyttelse og følger

Historiske eksempler på industrielle råstofaktiviteter	-	63
Udledninger i forbindelse med råstofudvinding	-	64
Kryolit	-	65
Grafit og kobber	-	70
Kul	-	71
Marmor – Appat & Maarmorilik	-	75
Bly, zink og sølv – Mestersvig	-	77
Bly, zink og sølv – Den sorte Engel	-	78
Uran	-	82
Energiforsyning	-	84
Olie og gas	-	85

Hvad historien lærte os

En afsluttende diskussion	-	89
Fra fangersamfund til velfærdscolonialisme	-	89
Uskrevne regler og normer	-	91
Kapital og arbejdskraft	-	97
Sociale erfaringer fra dengang i 60'erne	-	100
Snegle ændrer køn	-	103
Fortrydelse, men næppe nogen ændringer	-	106
Den arktiske rigdom	-	108

Konklusion

Erfaringer at videregive	-	109
--------------------------	---	-----

English Resume

Experiences to pass on	-	112
------------------------	---	-----

Referencer

Trykte kilder	-	115
---------------	---	-----

Projektsamarbejde

ICC og WWF samarbejder med støtte fra Villum Fonden

Inuit Circumpolar Council (ICC), Grønland og WWF Verdensnaturfonden har indgået et projektsamarbejde og har modtaget en bevilling fra Villum Fonden til at arbejde med råstofaktiviteter og inddragelse af offentligheden i Grønland. Projektet løber over en toårig periode fra september 2012 til september 2014.

Projektets formål er at fremme debatten og inddragelsen af offentligheden i beslutningsprocesser om råstofaktiviteter i Grønland. Projektet er sammensat af tre hovedelementer, der understøtter dette formål:

1. Indhente viden om råstofaktiviteter og udvikle anbefalinger for industriel udvikling i Grønland med fokus på borgerinddragelse.
2. Oplyse og kommunikere konklusioner og anbefalinger til beslutningstagere, centrale aktører og offentligheden generelt.
3. Opbygge kapacitet hos ICC, Grønland og WWF Verdensnaturfonden til at deltage i konkrete høringsprocesser vedr. lovgivning og konkrete projekter vedr. råstofudvinding.

Med bevillingen får ICC og WWF mulighed for at arbejde målrettet med nogle af de problemstillinger, der knytter sig til råstofaktiviteter, herunder konsekvenserne af aktiviteterne for natur, miljø og samfund.

ICC og WWF mener, at sunde samfund bør baseres på sunde økonomier, hvor sociale, sundhedsmæssige, miljømæssige, kulturelle og andre forhold til fulde inddrages. I en arktisk sammenhæng betyder dette, at naturen og miljøet skal skånes, således at også fremtidige generationer kan opretholde livet ved brug af naturens fornyelige, eller levende ressourcer. De to organisationer er ikke modstandere af en udnyttelse af de ikke-fornyelige ressourcer og i øvrigt en industriel udvikling i det cirkumpolare Arktis, men finder det yderst relevant at denne udvikling finder sted på bæredygtige præmisser, hvor offentligheden er fuldt ud orienteret om, hvilke konsekvenser industri, olie og mineralprojekter kan påføre naturen, miljøet og samfundet. Storskala-projekter kan blive nyt fænomen i Grønland, og derfor bliver det også nødvendigt at stille en række minimumskrav til aktørerne. En ansvarlig udnyttelse af de ikke-levende ressourcer kan betyde et vigtigt og bæredygtigt bidrag til det grønlandske samfund til gavn for nuværende og fremtidige generationer.

Det grønlandske samfund er påvirket af den globale opvarmning og klimaforandringerne, derfor må man nøje overveje, hvorledes de mange planlagte projekter i Grønland ikke yderligere påvirker disse negativt. Tempoet for ressourceudnyttelsen har vidtrækkende konsekvenser, og der skal findes en balancegang, hvor ressourceudnyttelsen kan bidrage til en langsigtet og diversificeret økonomisk vækst, men samtidig forebygge miljøforringelser og en overvældende tilstrømning af udefrakommende arbejdskraft.

Aqqaluk Lynge
International formand for ICC

Gitte Seeberg
Generalsekretær for WWF Verdensnaturfonden

Kære elev, du må gerne læse med Noget om formålet med denne rapport

Herværende rapport *"En historisk introduktion til efterforskning, udnyttelse og følger i en sårbar natur og et samfund i forvandling"* er første delrapport i en mindre serie af delrapporter under hovedtitlen *"Råstofaktiviteter i Grønland"*, der beskæftiger sig med de problemstillinger, som knytter sig til forskellige faser af industrielle aktiviteter i form af indgreb i naturen, påvirkninger af miljøet og konsekvenserne for samfundet.

Den almindeligt grønlandsinteresserede vil sikkert skippe et kapitel hist og her, og tænke hér er intet nyt. Ganske korrekt, men kapitlerne er medtaget fordi der er et ønske om at rapporten også vil nå ud til mennesker – meget gerne også de unge i folkeskolens ældste klasser og på ungdomsuddannelserne, som endnu ikke besidder denne viden om Arktis og Grønland. Samtidig er det medvirkende til, at de efterfølgende rapporter ikke behøver at inddrage disse *"Adam og Eva oplysninger"*, men blot beskæftige sig med sagens kerne i den udstrækning dette er muligt.

Rapporten er med enkelte undtagelser baseret på tidligere publiceret materiale, og er derfor ikke et resultat af egen kildeforskning. Derfor skal rapporten også ses i lyset af, at være en introduktion til et Arktis i forandring. De arktiske folk lever i en sårbar natur, der i generationer har været under konstant og massiv påvirkning udefra. I de seneste årtier har der været fokus på de industrialiserede landes enorme ressourceforbrug og den heraf følgende forurening af miljøet. Der bliver talt om klimaforandringer og global opvarmning. Skaden er sket, men den globale opvarmning skaber muligheder for nye aktiviteter i Arktis. Muligheder for helårs sejlads i isfyldte farvande, eftersøgning og måske udnyttelse af kulbrinter fra de arktiske haves havbunde, og oven i det hele den komplekse problemstilling som råstofaktiviteter på de arktiske landområder indebærer.

Hér vendes blikket mod Grønland, hvor embedsmænd i København, med regnestokken i hånden, gennem et par hundrede år vurderede, hvad der var bedst for grønlænderne. Staten tjente en overgang mange penge på den nordlige koloni – ikke mindst på kryolitminen ved Ivittuut. Råstofaktiviteter efterlader sig spor i naturen, på miljøet og i samfundet. Datidens problemstillinger bliver fortsat analyserede, og med jævne mellemrum bliver resultaterne publicerede, ofte i nogle mindre alment tilgængelige publikationer på engelsk. Denne rapport har ikke til formål, at beskrive flere end 150 års råstofaktiviteter, men på en rimelig nem og forståelig måde, at tage nogle problemstillinger ud af mølposen for at genopfriske elementer af historien, som kan blive aktuelle igen i lyset af nutidens relativt store interesse for de værdier som Grønlands undergrund og søterritorium formodes at indeholde.

Rapporten beskæftiger sig kun med få udvalgte eksempler på industrielle aktiviteter, hvilket skyldes, at disse eksempler indeholder både sammenlignelige og yderligere problemstillinger end andre aktiviteter. Samtidig er dette også begrundet i, at der ikke skal ske for mange trivielle overlapninger i behandlingen af tilnærmelsesvis sammenfaldende problemstillinger.

Landene omkring Nordpolen

Lidt om geografi, klima og miljø

Arktis er den *cirkumpolare* region omkring Nordpolen (90°N), og strækker sig derfra hen ved 2.000 kilometer ned i Sibirien og cirka 4.000 kilometer ned på begge sider af Davisstrædet mellem Canada og Grønland. Ordet *Arktis* stammer fra græsk *Arktos*, som betyder bjørn. Der refereres til stjernebillederne *Store Bjørn* (Ursa major) og *Lille Bjørn* (Ursa minor). Den nordlige halvkugles mest kendte stjernebillede *Karlsvognen* indgår i Store Bjørn. I en lige linje, ret op over "*bagsmækken*" på Karlsvognen finder man *Nordstjernen* (Stella Polaris). Nordstjernen står omkring 1° fra himlens nordpol, og har siden – sikkert også før – vikingetiden været anvendt til at måle den nordlige halvkugles geografiske breddegrad.

I modsætning til Sydpolen er Nordpolen ikke at finde på et kontinent, men som centrum i det *Nordlige Ishav*, som er et havområde på omkring 14 millioner kvadratkilometer nord for *Polarcirklen* (66.33° N), heraf er omkring 8 millioner km² permanent dækket af pakis. Ishavet er omgivet af de tre kontinenter Asien, Europa og Nordamerika. Atlanterhavets og Stillehavets nordligste områder munder ud i Ishavet. Fordi de store russiske floder Kolyma, Lena, Jenisej, Ob, Pechora og Severnaja Dvina samt den canadiske Mackenzie River har deres udløb i Ishavet er saltindholdet forholdsvis lavt.

Arktis kan defineres på flere måder, men den mest anvendte definition er, at gennemsnitstemperaturen i årets varmeste måned ikke overstiger ti plusgrader. Det arktiske områdes afgrænsning er alene betinget af sommertemperaturen. Næsten sammenfaldende med denne grænse ligger den nordlige trægrænse. Polarcirklen afspejler stort set kun grænserne for vinterens *mørketid* og sommerens *midnatssol*. I vinterhalvåret kan *nordlys* (Aurora Borealis) med jævne mellemrum ses over hele Arktis. Nordlys stammer fra de højere liggende dele af atmosfæren og opstår når disse dele bombarderes af elektriske partikler fra solen. I den gamle grønlandske tro var nordlyset de afdødes sjæle, der morede sig med at spille bold med et hvalroshoved.

Flere af de arktiske landområder er dækket af massive ismasser året rundt. Hovedparten af Grønland er således dækket af *Indlandsisen*, ligeså er øerne i det nordøstlige Canada og øerne nord for det russiske fastland.

Klima

På grund af dets store udstrækning kan Arktis inddeles i flere zoner, den *højarktiske* zone, hvor gennemsnitstemperaturen i den varmeste måned ikke overstiger 5° C, den *lavarktiske* zone med gennemsnitstemperaturer i den varmeste måned på 5°-10° C, og den *subarktiske* (boreale eller den nordlige tempererede) zone, hvor gennemsnitstemperaturerne overstiger 10° C. For havenes vedkommende er den arktiske sydgrænse mere flydende på grund af varme og kolde havstrømme.

0,0	0°	-5°	-10°	-15°	-20°	-25°	-30°	-35°	-40°	-45°	-50°
M.	Temperaturfald ved stigende vindhastighed pr. sekundmeter										
4	-6°	-12°	-18°	-24°	-30°	-36°	-42°	-48°	-54°	-60°	-66°
8	-13°	-19°	-26°	-33°	-40°	-47°	-54°	-61°	-68°	-75°	-82°
12	-16°	-23°	-31°	-38°	-46°	-53°	-61°	-68°	-75°	-83°	-90°
16	-18°	-26°	-33°	-41°	-49°	-57°	-64°	-72°	-80°	-87°	-95°
20	-19°	-27°	-35°	-43°	-50°	-59°	-66°	-74°	-82°	-90°	-98°
	Lille fare	Rimelig stor fare	Meget alvorlig fare for forfrysninger								

Kuldeindeks – også kaldet wind chill factor – er den følte temperatur på huden og den effekt denne medfører i form af forfrysninger. Kuldeindekset er udviklet på baggrund af hvor hurtigt vand fryser ved forskellige vindhastigheder.¹

¹ **Kuldeindekset** hér er en forenklet udgave af DMI's indeks suppleret med tal fra en wind-chill calculator.

Jordens laveste temperatur på et beboet sted er blevet målt til minus 71,2° C i landsbyen *Oymyakon*, der ligger nordøst for *Jakutsk* i Sibirien. På den nordlige del af den grønlandske indlandsis er der blevet målt temperaturer på omkring minus 70° C. Begge steder er der tale om fastlandsklima. Afhængig af beliggenhed har steder med kystklima betydeligt højere middeltemperaturer – typisk mellem minus 5° C og minus 20° C. Temperaturen kan dog sagtens snige sig langt under dette. Blæst og storm har også en del at sige, jf. kuldeindekset.

Pituffik eller Thule Air Base, på en ekstrem kold dag i marts 1977. Den kolde sæson varer fra 3. december til 6. april med en gennemsnitlig daglig temperatur under -16° C. Den koldeste dag har en gennemsnitlig temperatur på -29°. Om vinteren er solen under horisonten i 102 dage, fra 31. oktober til 10. februar. Den varme sæson varer fra 1. juni til 9. september med en gennemsnitlig daglig temperatur på over 2° C. Den varmeste dag har en gennemsnitlig temperatur, når den er højest på 8° C og lavest på 4° C. Solen er over horisonten i 117 dage, fra 23. april – 18. august.

Peter Freuchen (1886-1957) beskrev en kold oplevelse således: *"Det var for koldt at sove ude, og vi byggede et snehus for natten. Den næste dag hændte noget, jeg aldrig har oplevet hverken før eller senere: det var for koldt til at rejse. Vor ånde faldt som sne fra vore næsebor. Jeg har ofte set det på billeder fra arktiske egne, men her var det virkelighed. Vi havde kun et kviksølvtermometer, som jo for længe siden var ubrugeligt. Så vi vidste ikke, hvor koldt det var. De indfødte heroppe har et primitivt middel at måle kulden på. De siger, at det er så koldt, at 'ens urin løber opad'. Dermed menes, at urinen ved vandladningen fryser, inden den når jorden, og danner en lille forhøjning på isen, der stiger, jo længere man gyder nyt over den."*²

² Peter Freuchen, 1972: p. 126.

Overalt i Arktis er nedbørsmængden ringe, i gennemsnit kun cirka 500 millimeter om året. Økosystemet er præget af lave temperaturer, lav luftfugtighed, lange og mørke vintre, korte og lyse somre samt *permafrost*. Planter vækst hæmmes af kulde og ringe nedbør, og for visse dyrs vedkommende er både de lave temperaturer og fødemængden væksthæmmende. Derimod er det ikke temperaturen, men mængden af lys, der er afgørende for planktonproduktionen i havet.

Permafrost er den tilstand undergrunden har når temperaturen i en periode over en vinter, en sommer og endnu en vinter er under 0°. Permafrosten kan strække sig mere end en kilometer ned i undergrunden. I de korte somre når kun de øverste jordlag at tø op, og oftest kun mellem 20 til 100 centimeter. Permafrosten skaber betydelige vanskeligheder i forbindelse med byggeri og anlægsarbejde, idet byggeri direkte på jorden uden nogen form for fundering forårsager en nedsmeltning af permafrosten. Tidligere benyttede de oprindelige folk permafrosten som *fryseskab* til fødevarer, således som det fortsat foregår visse steder i Sibirien, Alaska og Canada.

Et fremmedlegeme som denne nedgravede olietank ved et forladt bygning i Dundas har permafrosten presset op til overfladen. Bygningen var frem til 1954 sygehus. Juli 2002.

Thule Air Base eller Pituffik blev anlagt i begyndelsen af 1950'erne. Under en vandretur i området i slutningen af 1970'erne observerede jeg, at en stor andel af vegetationen udenfor de anlagte veje var ødelagt af bulldozere og andet tungt entreprenørmateriel. Der var gået omkring 30 år siden basen var blevet anlagt, men i arktisk økologi taler man om "*miljøets langsomme regeneration*". Et forsøg på Svalbard viser hvorfor: "*I 1977 blev der trampet en sti ned over en bakkeside med forskellige vegetationstyper ved at gå 120 gange hen ad den samme linje. I 1978 blev stien undersøgt med hensyn til ændringer i plantedækket. De vedagtige planter havde klaret sig bedst, men absolut ik-*

ke godt. Urterne havde klaret sig dårligt, og de fleste var uden blomst. Star og græsser havde klaret sig nogenlunde; men de fleste arter var sterile. Mosserne var stort set døde, og laven knust. I de følgende år blev der trampet 50 gange i stien hvert år, samtidig med at en 50-stamps sti blev 'anlagt'. I 1982 var alle stier stadig meget tydelige, og stod sine steder frem som nærmest døde områder.”³ Det bør bemærkes, at der i dette forsøg blev anvendt mennesker med en sandsynlig vægt på omkring 80 kg. Ved Pituffik blev der anvendt tonstungt materiel, hvilket også vil være det mest sandsynlige i enhver kommende anlægsfase af såvel større som mindre industrielle projekter.⁴

Miljø og klimaforandringer

Det arktiske miljø er også påvirket udefra, hvilket man er blevet bekendt med i de seneste årtier.⁵ Det har vist sig, at forurening fra sydligere dele af kloden, primært industricentrene i Asien, Europa og Nordamerika bliver transporteret med havstrømme, floder og vinde til Arktis. Radioaktivitet, tungmetaller og ikke nedbrydelige miljøgifte som PCB og DDT er i stigende grad blevet målt i de arktiske fødekæder.⁶ Disse forureningskilder er meget langsomt nedbrydelige og har fået fællesbetegnelsen POP'er.⁷ I bunden af fødekæden findes bakterier og plankton. Højere oppe er de mindre fisk, som bliver fortæret af større fisk, der igen ender som føde hos havpattedyr og mennesker. Også mange fugle lever af krebsdyr og fisk. I Arktis er naturen den vigtigste ressource til menneskets føde, og da mennesket umiddelbart er sidste led i fødekæden, er det her den største koncentration af tungmetaller og miljøgifte ender. Det forholder sig sådan, at jo flere led giftene passerer i fødekæden, desto større er koncentration. Dette til trods anbefales det at man fortsætter med at spise de lokale fødevarer, men man er nu kommet i en situation, hvor der skal udarbejdes kostvejledninger således at de arktiske folk får muligheden for at træffe et valg. Det skal dog nævnes, at især i den arktiske del af Rusland er der ikke mange alternativer til den lokale kost. Samtidig har de forskellige lokale og/eller regionale kostvaner en stor kulturel betydning.

I lighed med den nye viden om POP'er, er man blevet opmærksom på CFC- og halogengassernes indflydelse på ozonlaget i de polare områder.⁸ I 1993 blev det hidtil

³ Elisabeth Friis-Rødel, 1987: p. 6 f.

⁴ En Caterpillar D7, **Bulldozer** fremstillet i 1952 vejer 13,5 ton.

⁵ Med etableringen af **det arktiske miljøsamarbejde** - Arctic Environmental Protection Strategy (AEPS) i 1991 er der påbegyndt en systematisk kortlægning af forureningen.

⁶ **PCB:** Polychlorinated biphenyl - polyklorerede bifenyl har bl.a. været anvendt som køle- og isoleringsvæsker. Det er imidlertid en farlig miljøgift, der kun langsomt nedbrydes i naturen. PCB, der fra 1995 har været forbudt i Danmark, ophober sig i fedtholdige væv især hos fisk og havpattedyr. **DDT:** Dichloro diphenyl trichloroethane - diklordifenyltrilorethan har været anvendt til bekæmpelser af insekter, men på grund af den langsommelige nedbrydning i naturen, og dets ophobning i fødekæden, har dets anvendelse været forbudt i Danmark siden 1969.

⁷ **POP:** Persistent Organic Pollutants. *Persistente organiske miljøgifte* er kemikalier med giftige egenskaber, som nedbrydes meget langsomt i naturen, og som kan ophobes i levende organismer. Nogle af stofferne har egenskaber, der gør dem velegnede til bekæmpelse af skadedyr.

⁸ **CFC:** Chloro-Fluoro-Carbon - syntetiske kemiske forbindelser, der bl.a. anvendes i køleskabe og som fremdriftsmidler i f.eks. spraydåser. CFC ikke en miljøgift, men har en miljømæssig slagside, idet det nedbryder Jordens ozonlag. På grund af CFC's skadelige virkninger har man internationalt forsøgt at begrænse anvendelsen heraf ved at udvikle alternativer. Ozonlaget, som ligger i en højde på 15-50 kilometer over Jordens overflade, beskytter Jorden mod Solens farlige ultraviolette (UV)

mindste ozonindhold konstateret over Grønland. Omkring 40 procent af ozonindholdet i et lag mellem 15 og 20 kilometers højde var nedbrudt. Imidlertid blev det sagt, at der i 1998 ikke var noget nedbrud i ozonlaget, hvilket kunne tyde på svingninger eller forbedringer i tilstanden. Siden er vi dog blevet særdeles bevidste om at der finder en global opvarmning sted, og at Arktis vil blive særlig påvirket af disse klimaforandringer. FN's *Intergovernmental Panel on Climate Change* (Klimapanelet) udtrykte i april 2008, at man skal forberede sig på at nye planter og dyr, sammen med ukendte sygdomme vil komme til Arktis, ligesom man vil opleve en række ændringer i naturen, bl.a. en ændring af de nuværende kystlinjer, reduktioner i gletsjerne, flere laviner og en generel nedbrydning af permafrosten, der kan få stor negativ indflydelse på veje, el- og vandforsyning og bygninger, samtidig med at havisen omkring Nordpolen reduceres til stor skade for især isbjørnene.⁹

Den globale opvarmning gør at havisen og dele af de landbaserede ismasser smelter. De grønlandske fangere i nord vil ikke kunne udnytte havisen i vinterhalvåret, da den bliver for tynd, men stadig for tyk til at sejle i. Nogle er bekymrede, mens andre ser muligheder i de nye tilstande. Wolstenholme Fjord, maj 1978.

Visse steder har de landbaserede ismasser trukket sig så langt tilbage, at "nyt" land er dukket op, hvilket potentielt åbner op for minedrift og andre store industriprojekter, som tidligere ansås som umulige. Samtidig kan det eventuelt også medføre nye muligheder for det begrænsede arktiske landbrug. Ligeledes kan de reducerede ismasser i de arktiske farvande fremme transportmulighederne, så både *Nordvestpassagen* og *Nordøstpassagen* kan besejles helårligt. Generelt mente Klimapanelet dog, at konsekvenserne af den globale opvarmning nok bliver mere negative end positive, idet

stråling. En nedbrydning af ozonlaget vil medføre globale temperaturstigninger - det vi normalt omtaler som drivhuseffekten. En global opvarmning vil over år medføre en gradvis nedsmeltning af polernes ismasser, hvilket vil få vandstandene i havene til at stige. Afhængigt af stigningen vil adskillige lavtliggende kystområder blive opslugt af havet.

⁹ http://www.ipcc.ch/publications_and_data/ar4/wg2/en/ch15s15-7.html

verdenshavene over en årrække vil stige, og dermed gøre lavtlandsområder ubeboelige. Klimapanelet pegede på, at den mest sandsynlige kilde til opvarmningen er CO-2 og de tidligere omtalte drivhusgasser.¹⁰

Krav på Arktis

Som nævnt åbner den globale opvarmning op for nye muligheder, og i en årrække har nationalstaterne øjnet mulighederne for at udnytte de formodede store olie- og gasressourcer i de arktiske havområder. Videnskabelige ekspeditioner fra de fem involverede lande forsøger således at kortlægge, hvor meget af havterritoriet de kan gøre krav på. *"I takt med at den globale opvarmning får isen i Polarhavet til at smelte, nedkøles forholdet mellem Danmark og de andre fire lande, der gør krav på Arktis. For der er penge – MASSER AF PENGE – på spil i området. (...) Det lugter lidt af guldgraverfeber. Forskellen er blot, at kapløbet om at komme først ikke udkæmpes af cowboys i det vilde vesten, men af regeringerne fra fem mere eller mindre civiliserede lande, der alle gør krav på områder i Arktis. De fem konkurrerende stater er Danmark/Grønland, Norge, Rusland, Canada og verdens suveræne supermagt, USA, og kappestriden udkæmpes ikke udelukkende med diplomaternes papirdynger, men også med mere håndfaste, nationalistiske provokationer. (...) Det er jo en barok situation: CO-2 udledningerne skaber klimaforandringer, som allerede kan ses på Nordpolen, men samtidig står landene i kø for at udnytte området olie og dermed forværre klimaforandringerne."*¹¹

Udenrigsministrene fra de ovennævnte fem arktiske kyststater (Arctic Five) mødtes i maj 2008 for at drøfte rammerne for den fremtidige håndtering af de muligheder og udfordringer, som klimaforandringerne medfører. Mødet resulterede i vedtagelsen af *Ilulissat erklæringen*, hvor landene forpligtede sig til at løse uoverensstemmelser gennem forhandlinger, og styrke deres samarbejde både bredt og i *Arktisk Råd* og *Den Internationale Maritime Organisation* (IMO).¹² Erklæringen omfatter også samarbejdet om bl.a. søredning, miljøbeskyttelse og sejladsikkerhed. Efterfølgende mødtes ministrene i Canada i marts 2010, hvor den daværende amerikanske udenrigsminister Hillary Clinton (f. 1947) udtrykte sin tydelige harme over at de øvrige tre arktiske nationer samt inuit ikke var inviterede.¹³ Den daværende danske udenrigsminister og formand for Arktisk Råd var på ferie, men Grønlands daværende formand for Selvstyret, Kuupik Kleist (f. 1958) deltog.

¹⁰ **CO-2** – Carbon dioksin opstår ved forbrændingen af fossile brændstoffer som olie, gas og kul.

¹¹ Ole Damkjær: Anarki i Arktis. Berlingske Tidende, 24. maj 2008.

[www.berlingske.dk/article/20080524/klima/705240039/Udtalelse af daværende generalsekretær i WWF Verdensnaturfonden](http://www.berlingske.dk/article/20080524/klima/705240039/Udtalelse%20af%20dav%C3%A6rende%20generalsekret%C3%A6r%20i%20WWF%20Verdensnaturfonden), Kim Carstensen.

¹² **IMO** er en international søfartsorganisation under FN, der arbejder for fælles retningslinjer for søfarten. De vigtigste konventioner er MARPOL om forebyggelse af forurening af havene og SOLAS om sikkerhed til søs.

¹³ <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2010/03/29/AR2010032903577.html>

Nordpolens naboer

Kort fortalt om de arktiske folkeslag

Hvornår, og hvorledes Arktis blev befolket ved man fortsat kun lidt om. Der er dog en stor sandsynlighed for at de tidligste indvandrere kom fra både Europa og Asien. Arkæologiske fund, der kan tilbagedateres med omkring 35.000 år, viser at man skal finde kimen til de tidlige sibiriske og arktiske kulturer i området ved Altaj bjergene og Bajkalsøen. DNA-prøver har påvist at de oprindelige folk øst for Jenisej floden er beslægtede med de mongolske folk, og at de oprindelige folk vest for Jenisej er beslægtede med europæerne. Imidlertid viser det sig at flere af de nordlige folk har et genmateriale fra begge grupper.

Ved slutningen af den store istid for omkring ti tusinde år siden bevægede menneskene sig mod nordøst og nordvest efter deres foretrukne jagtdyr: rensdyr, antiloper, heste, bisonokser og mammutter. De forskellige kulturers særegenskaber blev skabt gennem disse vandringer og tilpasning til de områder, hvor de etniske grupper valgte at slå sig ned. Nogle af de etniske grupper forblev på ét sted, andre grupper søgte længere bort. Inuit er det arktiske folk, der vandrede længst bort fra urhjemmet, idet de kom helt frem til Atlanterhavskysten i Østgrønland. Ved efterfølgende vandringer har nogle af de etniske grupper atter måttet påbegynde nye vandringer. Herved opstod der atter nye etniske grupper, enten gennem isolation eller ved påvirkning fra andre grupper. Nogle kulturer forsvandt og andre blev opslugt af den ny ankomne gruppe.¹⁴

De første europæere, som nåede frem til Arktis var de irske munke på Island. Disse blev hastigt fortrængt af vikingerne eller nordboerne, der kort før det første årtusindskifte kom frem til Grønland og siden videre til det nordamerikanske fastland. I løbet af det 15. århundrede forsvandt de imidlertid igen. Russerne begyndte at bevæge sig nordover og ind i Arktis i det 13. århundrede, men man skal helt frem til midten af det 16. århundrede før der er tale om en egentlig kolonisering af de kolde lande. Med koloniseringen skete der hastigt forandringer for de oprindelige folk. Forandringer, som ændrede de oprindelige folks traditionelle kulturer på godt og ondt. Historiens gang har henholdsvis udnyttet, undertrykt, isoleret, marginaliseret, men senest også åbnet nye veje for de oprindelige folks muligheder for at føre deres kulturer ind i en ny epoke, hvor deres rettigheder langsomt er ved at blive anerkendt og respekteret.

Oprindelige folk i Arktis

De otte arktiske nationer, med undtagelse af Island, bebos af både oprindelige folk og europæiske indvandrere. Kun få steder udgør de oprindelige folk fortsat flertallet i deres eget land. Det gælder i Grønland og de nye selvstyrende områder i Canada. I de nordiske lande, Rusland og Alaska er de i mindretal – endog i meget lille mindretal. Samtidig er de oprindelige folk i Alaska, Canada og Rusland fordelt på forskellige etniske grupper. Både i Alaska og Canada er der foruden inuit flere forskellige indian-

¹⁴ Aitalina V. Alexeeva og Mads Fægteborg, 2002: p. 91.

ske folk. I Rusland er der omkring 40 forskellige oprindelige folk. Derimod er det kun samerne, som tilhører de oprindelige folk i de nordiske lande.

Arktiske regioner:	Samlet befolkning	Opr. befolkning	Opr. befolkning i %
Canada	92.985	47.351	50,9%
Grønland	55.419	48.215	87%
Finland	200.000	7.000	3,5%
Island	266.783	-	-
Norge	379.461	45.000	11,85%
Rusland	1.999.711	67.164	3,36%
Sverige	263.735	6.500	2,46%
Alaska	481.054	73.325	15,2%

Tallene i ovenstående tabel er noget usikre, idet de enkelte lande har forskellige metoder at opgøre, hvem der er oprindelig og hvem der ikke er.¹⁵ I Grønland opgør man hvem, der er født i Grønland og hvem der er født udenfor. I Norge kan samerne i dag definere sig som same, hvis man opfatter sig selv som same, og enten har samisk som modersmål, eller har haft forældre eller bedsteforældre, der havde samisk som modersmål. I Rusland var ens etniske tilhørsforhold opført i passet indtil 1990'erne. Børn af blandede ægteskaber vælger i nogle tilfælde faderens, i andre moderens etniske tilhørsforhold.

Samarbejdet mellem de arktiske oprindelige folk har eksisteret længere end det formaliserede arktiske samarbejde mellem de otte arktiske stater og de seks arktiske oprindelige folks organisationer. I 1973 var der ingen andre end de oprindelige folk, som tog initiativ til at etablere et arktisk samarbejde, og for første gang i historien mødtes repræsentanter for de arktiske oprindelige folk hinanden ved en konference arrangeret af dem selv, *Arctic Peoples' Conference* i København, 22.-25. november 1973.

Dengang var *Nordisk Sameråd* den eneste transnationale oprindelige folks organisation i Arktis. Organisationen repræsenterede samerne i Norge, Sverige og Finland. Da de russiske samer fik fuldt medlemskab af organisationen i 1992 blev "*Nordisk*" droppet.

Fordi, hverken repræsentanter for inuit i Alaska eller Rusland var i stand til at deltage i København, blev det under konferencen tydeligt, at inuit skulle kunne mødes som et forenet folk. På den stiftende konference af *World Council Indigenous Peoples* (WCIP) i dagene 27.-31. oktober 1975 i Port Alberni, British Columbia, bragte borgmesteren fra North Slope Borough, Alaska en invitation til en kommende pan-eskimoisk konference. Denne blev afholdt i Barrow 13.-18. juni i 1977. Tre år senere, i dagene 28. juni-2. juli 1980 var Nuuk vært for den formelle indvielse af *Inuit Circumpolar Conference* (ICC) – siden 2002 *Inuit Circumpolar Council* (ICC) – på dennes anden generalforsamling. ICC er Kongerigets eneste oprindelige folks organisation, og repræsenterer inuit i de fire nationalstater, Canada, Danmark, Rusland og USA. Udover arbejdet med menneskerettighedsspørgsmål, især oprindelige folks rettigheder har ICC's arbejde beskæftiget sig med udarbejdelsen af en arktisk inuit politik (Inuit Arctic Policy), hvor blandt andet inuits syn på, hvorledes en række politikområder, herunder miljø, klima, ressourcer, kultur og sprog bør prioriteres.

¹⁵ AMAP, 1998: p. 50 f.

Michail Gorbatjov (f. 1931) talte om reorganisering og åbenhed, ligesom han åbnede op for en dialog omkring forholdene i Arktis i sin Murmansk-tale fra oktober 1987. I Vesten troede man blot at der var tale om tom sovjetisk retorik, og derfor var det ikke Sovjetunionen, som kom til at stå fadder til det arktiske samarbejde, men derimod det finske initiativ, der ledte frem til etableringen af *Arctic Environmental Protection Strategy* (AEPS) i 1991. Forud for etableringen af AEPS havde Gorbatjov tilladt de russiske oprindelige folk at organisere sig i den organisation, som siden Sovjetunionens kollaps er blevet kendt som RAIPON. Efterfølgende er også de russiske inuit blevet optaget i ICC.

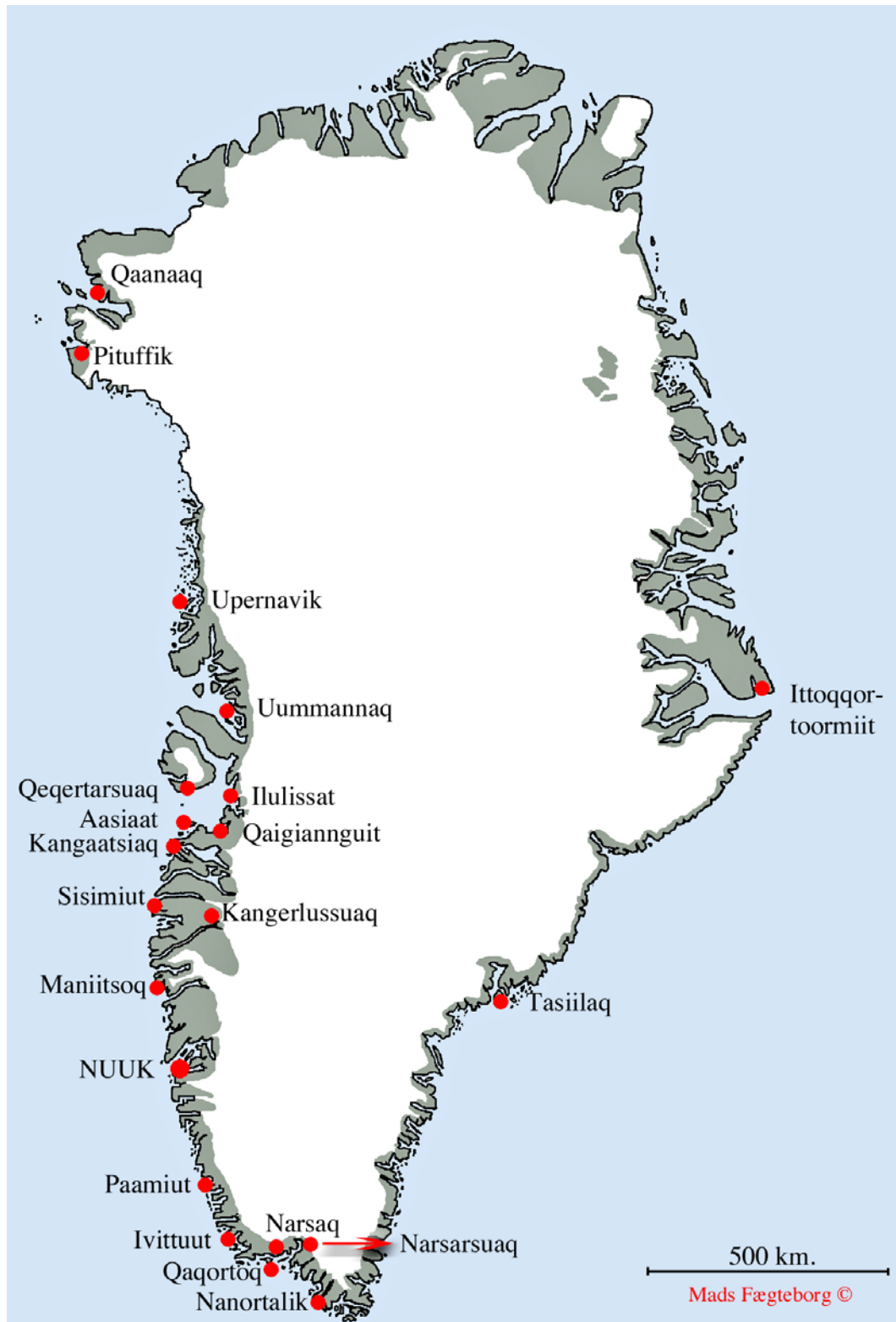
Med etableringen af AEPS var ICC, Samerådet og RAIPON de tre eneste deltagende oprindelige folks organisationer. De tre organisationer har været aktive medspillere i at få samarbejdet udvidet, og i 1996 blev *Arktisk Råd* (Arctic Council) etableret. De tre organisationer er nu blevet udvidet til seks og er *permanente deltagere* (Permanent Participants) og spiller sammen med de nationale regeringer en aktiv rolle for blandt andet at fremme en bæredygtig udvikling, og sikre det arktiske miljø mod forurening og klimaforandringer. Tilknyttet Arktisk Råd har organisationerne et sekretariat, *Indigenous Peoples' Secretariat* (IPS), som blev oprettet i 1994 til at støtte de oprindelige folks organisationers interesser i Arktisk Råd.

Lederne af de arktiske oprindelige folks organisationer (inuit, samerne og de russiske) samlet under det første Arctic Leaders' Summit i Hørsholm, juni 1991. På billedet ses fra venstre til højre: Mary Simon, daværende præsident for ICC, Minnie Grey fra ICC, Canada, Vladimir Sangi, daværende præsident for de sovjetiske oprindelige folk, Leif Halonen, daværende præsident for Nordisk Sameråd og Aqqaluk Lynge fra ICC, Grønland.

Lidt basis Grønland

En lille befolkning i et meget stort land

Befolkning

Grønlands officielle navn er *Kalaallit Nunaat*, grønlændernes land. I Danmark og de fleste andre lande bruges navnet Grønland, som stammer fra nordboen Erik den Røde, der i 980'erne ville markedsføre det nyopdagede land vest for Island.

Etnisk tilhører grønlænderne eskimoerne, eller inuit, som i dag er den foretrukne betegnelse. *Kalaallit*, der er flertalsformen af *kalaaleq*, er fællesbetegnelsen for Grønlands oprindelige befolkning, der består af tre subgrupper, *kitaamiut* (vestgrønlanderne) *tunumiut* (østgrønlanderne) og *inughuit* (polareskimoerne). Officielle kilder udregner ikke, hvor mange de enkelte subgrupper omfatter, men skønsvist må man regne med at der for hver *inughuaq* er fire *tunumiut* og 50 *kitaamiut*.

Pr. 1. januar 2013 var landets samlede indbyggerantal 56.370, hvoraf 29.838 var mænd og 26.532 kvinder. Langt den overvejende del af befolkningen bor i byerne, hvor hovedstaden Nuuk i alt havde 16.454 indbyggere. Personer født udenfor Grønland, dvs. hovedsageligt i Danmark, udgjorde 6.269.¹⁶ Kort før Selvstyreløven trådte i kraft i 2009 havde Grønland gennemgået en kommunalreform, hvor de tidligere 18 kommuner var blevet reduceret til fire storkommuner. Den sydligste *Kommune Kujalleq* består af de tre gamle kommuner Nanortalik, Qaqortoq og Narsaq med et samlet indbyggertal på 6.282 i byerne og 1.135 i bygderne. Verdens største kommune er *Kommuneqarfi Sermersooq*, som er resultatet af sammenlægningen af Ivittuut, Paamiut, Nuuk, Ammassalik og Ittoqqortoormiit. Byerne havde tilsammen en befolkning på 20.217 og bygderne i alt 1.596 indbyggere. Midtkommunen eller *Qeqqata Kommunia* er resultatet af sammenlægning af Maniitsoq og Sisimiut, hvor byerne tæller 8.286 indbyggere og bygderne 1.352. Den nordligste kommune hedder *Qaasuitsup Kommunia* og har i alt 13.447 byboere og 4.240 indbyggere i bygderne. Kommunen består af de gamle kommuner Kangaatsiaq, Aasiaat, Qasigiannnguit, Ilulissat, Qeqertarsuaq, Uummanaq, Upernavik og Qaanaaq.¹⁷

På grønlandsk hedder det grønlandske sprog *kalaallisut*, hvilket er landets officielle sprog, men *tunumiut* taler *tunumiit oraasiat* og *inughuit* taler *inuktun*, der begge adskiller sig en del fra *kalaallisut*, som i øvrigt også består af flere lokale dialekter.

Geografi

Grønland er verdens største ø og tilhører det nordamerikanske kontinent, og er det land i verden, som ligger nærmest ved Nordpolen. I syd afgrænses landet af Atlanterhavet, i nord af Ishavet, i vest af Davis Strædet, Baffin Bugten og Nares Strædet, der på sit smalleste sted kun er 26 km. Mod øst dannes afgrænsningen af Danmarksstrædet og Grønlandshavet. Landet strækker sig fra Nunap Isua (Kap Farvel) 59.46° N i syd til Oodaap Qeqertaa (Odak Ø) 83.40° N i nord, i alt 2.670 km. Det bredeste sted er 1.050 km. Grønland er cirka 2.166.000 kvadratkilometer stort, eller cirka 50 gange så stor som Danmark. Den største del af landet, ca. 85%, er dækket af is, *indlandsisen*, og det isfrie område er derfor "kun" omkring 410.000 km², eller næsten ti gange større

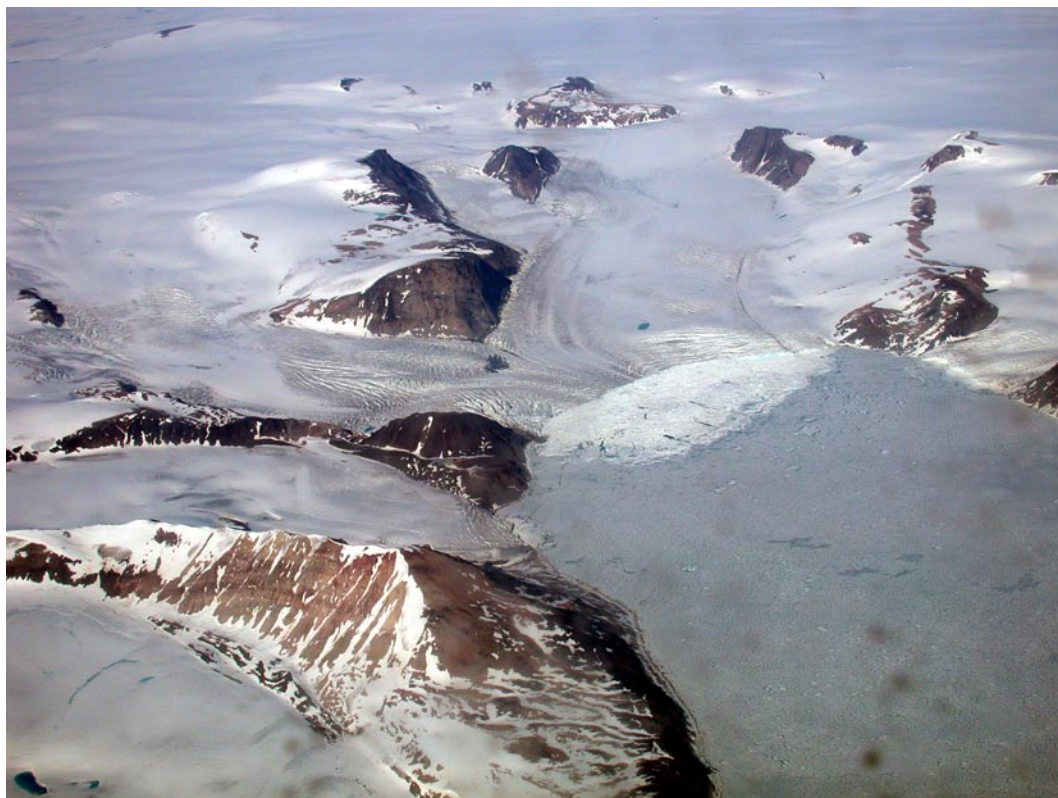
¹⁶ Grønlands Statistik, Statistikbanken: <http://bank.stat.gl>

¹⁷ Alle tal er fra 2012.

<http://www.stat.gl/publ/da/GF/2012/oversigt/Greenland%20in%20Figures%202012.pdf>

end Danmark. Kysten er en cirka 40.000 km lang skærgårdskyst med mange små og store øer samt dybe fjorde. Dette svarer stort set til jordens omkreds ved Ækvator.

Den største ø er Qeqertarsuaq eller Disko på 8.578 km², og de længste fjorde er Kangertittivaq (Scoresby Sund) på 300 km, Nassuttooq (Nordre Strømfjord) på 190 km, og Kangerlussuaq (Søndre Strømfjord) på 170 kilometer. Landets højeste fjeld er Gunbjørn Fjeld på 3.733 meter, en nunatak syd for Kangertittivaq i Østgrønland (68.55° N; 29.52° V).¹⁸

Indlandsisen rækker mange steder sine mindre og større gletsjere frem til fjordene og kysterne. Billedet stammer fra Melville Bugtens nordlige del ved Kap York, hvor der i juli 2002 endnu var is i fjordene.

Isen

Isdannelsen er vel nok en af de mest iøjnefaldende virkninger af kulden. Indlandsisen er gennemsnitlig 1.500 meter tyk, men når mere end 3.000 meters tykkelse på isryggen. Selve Indlandsisen er dannet af sne, der lægger sig lag på lag, år efter år. Trykket omdanner efterhånden sneen til is. Indlandsisen rækker visse steder sine gletsjere frem til fjordene og til kysten. Ved Ilulissat ligger Jakobshavn Isbræ, der er den nordlige halvkugles mest produktive gletsjer med en hastighed på over 30 meter i døgnet. Andre gletsjere er langsommere, og andre igen er helt stillestående.

I Nordgrønland og Østgrønland er der is på havet om vinteren. Det betyder at man ikke kan sejle dertil i denne periode. Helt mod nord, i Qaanaaq, kan man kun sejle fra juni til oktober. Stort set resten af året kan man så køre med hundeslæde på det fros-

¹⁸ **Nunatak:** efter grønlandsk *Nunataq* = klippetop, som strækker sig op gennem Indlandsisen eller en gletsjer.

ne hav. Om sommeren er det især storisen, som forvolder problemer for sejladsen til og fra Østgrønland og det sydvestlige Grønland. Storisen, hvis oprindelse er Ishavet, føres langs den østgrønlandske kyst af de sydgående havstrømme, og fra Nunap Isua eller Kap Farvel mod nordvest af Irmingerstrømmen, der er en gren af Golfstrømmen. Både Tasiilaq og Ittoqqortoormiit er altid vanskelige at besejle.

Indlandsisens is er dannet af sammenpresset sne, og bevæger sig langsomt men konstant fra midten og udad mod kysterne, hvor gletsjerne kælver – det vil sige at større eller mindre stykker brækker af og flyder ud i havet, og derfra somme tider så langt mod syd at de skaber problemer for skibstrafikken langt syd for Grønland. Typisk ser man kun mellem 1/7 og 1/9 af et isbjerg oven over vandet. I 1912 sejlede et skib, *Titanic*, ind i et isbjerg omkring 550 km sydøst for den canadiske halvø Nova Scotia og sank. Omkring 1500 mennesker druknede. I 1959 sank Den Kongelige Grønlandske Handels skib, *Hans Hedtoft*, efter at have ramt et isbjerg ca. 40 km syd for Kap Farvel. Alle 95 danskere og grønlændere druknede. Wolstenholme Fjord, juli 1977.

Transport i Arktis er afhængig af en række transportformer: på havet, i luften og på landet i form af veje, jernbaner og rørledninger. Mere specifikt for de grønlandske transportformer er der tale om skibs-, fly- og vejtransport. Tung last bliver hovedsageligt transporteret ad søvejen, og passagertransporten udføres primært i luften, enten med helikoptere eller med mindre fly. Vejnettet i landet er meget begrænset og findes stort set kun i byerne og deres umiddelbare nærhed.

Generelt har transport ad søvejen i arktiske farvande nogle begrænsninger på grund af den store mængde af flydende isbjerger om sommeren, og isens udbredelse, i hvert fald i landets nordlige dele, om vinteren. Også lufttransport har visse begrænsninger som følge af det arktiske klima, især som følge af de kraftige katabatiske vinde, der stammer fra Indlandsisen.¹⁹ Hertil kommer, at det beskedne befolkningstal, som lever i relativt små byer, ikke tillader at bygge store lufthavne og dermed brugen af større flyvemaskiner. Transport ad veje og jernbaner mellem byerne i Grønland ville være umuligt af mange årsager, men primært på grund af de mange fjorde, hvilket ville indbefatte opførelsen af talrige broer, der ville være ekstremt sårbare over for de mange drivende isfjelde. Hertil kommer hele problemstillingen om at anlægge en fornuftig infrastruktur i et permafrossent område.

Selv om der er sat fokus på fuglene på havnekajen i Nuuk fornemmer man nok alligevel de mange små isskoser som havnebassinet er fyldt med. Marts 2000.

¹⁹ I forbindelse med vandrende lavtryk kan der opstå kraftige faldvinde - de såkaldte **katabatiske vinde**, der i Østgrønland kendes som Piteraq. Med vindhastigheder på omkring 70 meter i sekundet kan disse forvolde ganske store skader. Pludselige vejrskift med temperaturstigninger på op til 20 grader i løbet af få timer skyldes de varme og tørre fønvinde, der blæser med vindhastigheder på omkring 50 meter i sekundet. Også fønvindene kan forvolde betydelig skade. For dyrelivet kan det føre til en katastrofe, når fønen om vinteren bringer sneen til at smelte for siden at fryse til is. Der findes eksempler på, at sådanne forhold på en gang har udryddet store moskusokse og rensdyrbestande samt fåreflokke. Begge vinde opstår på Indlandsisen og blæser mod kysterne.

Geologi

Nordøst for Nuuk ligger de ældste kendte bjergarter i verden, der skønnes at være omkring 3,7 - 4 milliarder år gamle. Til sammenligning antages det at jorden er omkring 4,6 milliarder år. Grønlands geologiske historie dækker imidlertid alle jordens geologiske perioder. Det isfri land bærer præg af disse mange millioner af års geologiske processer, hvilket vil sige, at man finder spor af vulkansk aktivitet, af bjergkædedannelser, af kontinentforskydninger og af jordskælv m.v.

Umiddelbart er det kun muligt at se det isfri lands geologiske sammensætning. Ved at studere det stenmateriale Indlandsisen afgiver via sine gletsjere, sammenholdt med forskellige geofysiske undersøgelser, har det dog været muligt at danne sig et indtryk af hele landets geologiske struktur. Grønland er formet som en skål, hvor kystlandets højere liggende områder danner en slags kant for det lavland, der ligger gemt under isen. Lavlandet ligger flere steder under havoverfladen.

Grundfjeldet er den sokkel, hvorpå Grønland hviler. På det kan der ligge forskellige lag af sedimenter (aflejringer på tidligere havbunde) og lavaer. Størstedelen af det isfri land består af grundfjeldet, bjerglandskaber, der domineres af gnejs og granit. Dannelsen af dette grundfjeld har fundet sted over en periode på cirka 2,4 milliarder år og er sandsynligvis foregået i flere omgange. Geologerne taler i hvert fald om, at grundfjeldet kan inddeles i fire områder: *Den ældste blok, Ketiliderne, Nagssugtoqiderne og Rinkiderne*. Den ældste blok er 4-2,7 milliarder år gammel og dækker området på vestkysten fra omkring Kangerlussuaq i nord til området omkring Ivittuut i syd. På østkysten er området noget mindre udstrakt, fra omkring Timmiarmiut i nord til Umiiviip Kiammut Kangera (Gyldenløves Fjord) i syd. Den gamle kerne finder sin fortsættelse i Canada. Ketiliderne er 2,5-1,6 milliarder år gamle og dækker hele Grønlands sydspids. Nagssugtoqiderne, der er 2,5-1,65 milliarder år gamle, strækker sig i et bælte tværs over landet fra området mellem Kangerlussuaq og Ilulissat i vest til et ligeså bredt bælte omkring Tasiilaq i øst. Rinkiderne, 2,5-1,65 milliarder år, strækker sig mod nord fra Ilulissat til omkring Upernavik. Den nordgrønlandske foldekæde og Kaledoniderne, 800 - 400 millioner år, i Østgrønland, fra området omkring Ittoqqortoormiit og nordover, består primært af sedimenterne sandsten, skifre og kalksten. Kaledoniderne menes inden Atlanterhavets opståen at have været en del af de vestnorske bjerge, hvilket i så fald betyder at Europa, Asien og Nordamerika inklusive Grønland udgjorde et sammenhængende kontinent. Der foregår løbende forskning i kontinenternes opsplitting og drift.

Omkring 400-65 millioner år yngre end de to foldekæder er sedimentaflejringerne i det centrale Østgrønland og på Nuussuaq halvøen. Basalterne stammer fra vulkansk aktivitet for 55-0 millioner år siden. Der er fortsat en geologisk proces i gang, f.eks. hæver landet sig fortsat. Så højt som 220 meter over havoverfladen kan man visse steder finde strandlinjer. Morænedannelser finder også fortsat sted i forbindelse med israndaflejringer.

Flora

Alene i Grønland findes der omkring 500 vildtvoksende planter. Botanisk er Grønland inddelt i floraprovinsene Syd, Sydvest, Centralvest, Nordvest, Nord, Nordøst, Centraløst og Sydøst. Mere overordnet kan landet opdeles i de fire tidligere nævnte zoner, den højarktiske zone, der strækker sig fra Qeqertarsuaq nord om landet til Ittoqqortoormiit, hvor den afløses af den fugtige lavarktiske zone, som fortsætter syd om landet op til Qeqertarsuaq. I indlandet, fra Paamiut til Upernavik, ligger den tørre lavarktiske zone. I bunden af de sydvestgrønlandske fjorde finder man den subarktiske zone.

De mest udbredte plantesamfund i den højarktiske zone findes på hederne og i snelejerne. Fjeldmarkerne, der visse steder er egentlige ørkener, er mest udbredte i indlandet. På hederne findes plantesamfund med en dværgagtig vegetation bestående hovedsagelig af kantlyng, fjeldrevling (sortebær), mosebølle (blåbær), arktisk pil, fjeldsimmer, lodden troldurt, forskellige arter af stenbrækfamilien og en række græssorter samt mosser og laver. I snelejerne beskytter sneen om vinteren planterne mod den værste kulde og udtørring. I år med megen sne eller kølige somre, kan vækstsæsonen blive meget kort. Visse år vil der endog ikke være nogen vækstsæson. Generelt vil vegetationen dog være tættere end på heden. I snelejerne finder man, foruden flere af planterne fra heden, blandt andet også den gule fjeldvalmue, den grønlandske blåklokke, den storblomstrede gederams og fjeldkarsen.

Den storblomstrede gederams (niviarsiaq = lille pige) findes stort set over hele Grønland. Den frodige vegetation på billedet her er fra den fugtige lavarktiske zone. Om vinteren beskytter sneen planterne mod den værste kulde, og samtidig bliver området forholdsvis tidligt snefrit om foråret. Nær Qasigiannguut, juli 1980.

Den fugtige lavarktiske zone giver bedre vækstbetingelser end den højarktiske zone. Vegetationen er generelt højere, mere udbredt og mere varieret. Især revlingmosebølleheder er ligesom lyngheder udbredte. Den otteradede ulvefod er meget almindelig her. Dværgbirk og forskellige arter af pil kan danne forholdsvis høje krat sammen med grønlandsk post - dog ikke ved yderkysterne. Bundvegetationen i disse krat vil blandt andet bestå af en række græssorter, grønlandsk blåklokke, bjergulvefod og den tredelte egebregne. Den mest frodige og varierede vegetation findes i urtelierne, der som regel er beliggende på skråninger med et konstant snedække om vinteren, men som er forholdsvis tidligt snefrit om foråret. Vegetationen er domineret af urter, som fjeldkvanen, bjerg- og kildeløvefod, rosenrod, den storblomstrede - og den smalbladede gederams. En del bregner, men som regel kun få græsser, kan ligeledes findes her.

Den tørre lavarktiske zone i indlandet finder man heder og stepper samt mandshøje krat. Det er dværgbirken og mosebøllen, der sammen med moseposten og tyttebær, præger hederne. De indenlandske heder dækker forholdsvis plane områder og nordvendte skråninger. Stepperne findes derimod mest på sydvendte skråninger. Vegetationen er præget af mange græssorter.

I den boreale eller subarktiske zone, i Sydvestgrønlands indland, når gennemsnitstemperaturen i juli lidt op over de ti plusgrader, der betinger en egentlig trævækst. Det er her man finder Grønlands eneste birkeskove (dunbirk) med træhøjder på omkring fire meter. Også den blågrå pil og den grønlandske røn kan nå op over mands-højde.

Fauna

Dyreverdenen eller faunaen i Arktis er ikke så varieret som mange andre steder på jordkloden. Fuglene tæller langt de fleste arter, cirka 210. Der er kun omkring 125 fiskearter. Af pattedyrene er det de marine – eller havpattedyrene, der tæller flest arter, nemlig 25. Landpattedyrene omfatter kun otte arter. Hertil kommer så slædehunden og de importerede dyr, hvoraf fårene er de talrigeste i de sydgrønlandske landbrug. Også køer, geder og svin findes i begrænset omfang i Sydgrønland. I Nordgrønland, Vestgrønland og Nordøstgrønland findes de bedste levevilkår for landpattedyr. Ens for alle tre områder er, at nedbørsmængden ikke er stor, men tilstrækkelig stor til at sikre dyrelivet den nødvendige vegetation. Dog vil der være år, hvor levebetingelserne er mere ugunstige end andre år. Som tidligere omtalt, kan eksempelvis fønvinde skabe katastrofale forhold, hvis vegetationen efterfølgende overises.

Rensdyret var tidligere udbredt over næsten hele Grønland. I dag findes det kun i området mellem Paamiut og Upernavik og i Qaanaaq. Den største koncentration af rener findes i de store isfri landområder ved Sisimiut, Kangerlussuaq, Maniitsoq og Nuuk. Bestanden i Qaanaaq er lille.

Moskusoksen er udbredt i Nationalparken i Nordøstgrønland. Ved overflytninger derfra til området omkring Kangerlussuaq i Vestgrønland i begyndelsen af 1960'erne, lykkedes det at skabe en væsentlig bestand, som igen har været genstand for overflytninger til andre lokaliteter.

Der er tre arter af *polarræve*: hvidræven, blåræven og en bastard af disse. Det antages, at hvidræven arts-mæssigt har udskilt sig fra blåræven, som anses for den oprindelige art. Både den hvide og den blå ræv er udbredt over hele landet. I Vestgrønland er de blå dog i overtal.

Sneharen er udbredt over det meste af Grønland, men mangler dog i Sydøstgrønland og i Melville Bugt (Qimmusseriarsuaq).

Isbjørnen betegnes som et havpattedyr, da den mest opholder sig i drivisen. I perioder med åbent vand går bjørnene dog i land – ligesom de drægtige hunner gør. Isbjørnene i Sydøst- og Sydvestgrønland hører til de vandrende bjørne, der kommer drivende med storisen fra Nordøstgrønland og Ishavet. I Qaanaaq findes der to populationer – én i Kane Basin og én i *Nordvandet*, en *polynie* (åbentvands område) i den nordlige Baffin Bugt mellem Qaanaaq og Ellesmere Island (Canada).²⁰ Isbjørnen jagter fortrinsvis ringsæl. Mange er af den opfattelse, at grunden til der i de senere år er set flere isbjørne i Vestgrønland end tidligere, så skyldes det klimaforandringerne. De fem arktiske kystnationer har indgået den såkaldte Isbjørnekonvention af 1973 for at sikre isbjørnens overlevelse.²¹ Qasigiannnguit, juli 1982.

Hvalrossen udgør sin egen familie midt imellem øresæler (søløver mv.) og de ægte sæler. Den er udbredt i farvandene ved hele Midt- og Nordgrønland, hvor der findes passende dybder med muslingebanker, og hvor vinterisen er tilstrækkelig spredt. I Østgrønland er bestanden mere beskedent.

Der er flere sælarter i de grønlandske farvande. *Ringsælen* er den mest almindelige. Den yngler nær kysterne, i fjorde og i drivisen. Ringsælen, som også kaldes netside, er den mindste af sælerne i Arktis. *Spættet sæl* eller spraglet sæl findes flere steder

²⁰ Flere steder danner isbevægelsen og lokale strømforhold åbninger i isen, **polynier**. Nordvandet er meget rigt i biologisk/økologisk forstand. Primærproduktionen om foråret er visse steder meget høj, der er rige dyresamfund på havbunden, ligesom der er store og meget vigtige forekomster af både fugle og havpattedyr. Blandt fuglene er der vigtige og truede arter som polarlomvie, ederfugl, ride, havterne og lunde. Blandt havpattedyrene er der vigtige arter som isbjørn, hvalros, narhval, hvidhval og grønlandshval. David Boertmann m.fl., 2009: p. 13. p. 13.

²¹ **1973:** "WWF's bestræbelser for at redde isbjørnen fra udryddelse bliver kronet med held. De fem arktiske lande vedtager, efter pres fra bl.a. WWF, den såkaldte Isbjørnekonvention, der bl.a. forbyder kommerciel jagt på arten." Tommy Dybbro: Resultater gennem 40 år. WWF Hjemmeside: 40 år og 40 sejre.

ved Grønland, men er dog meget begrænset. *Grønlandssælen* kendes også under navnene sortside og blåside (ungsælen). Det er en atlantisk sæl, der er udbredt i drivisens grænseområder. *Remmesælen* er, selv om den ikke er truet, ikke talrig i de grønlandske farvande. *Klapmyds* er et udpræget havdyr med særlig tilknytning til drivisen. Den er dog kendt i alle grønlandske farvande.

Der er omkring femten hvalarter ved Grønland. *Finhvalen* er den næststørste bardehval, *pukkelhvalen* og *vågehvalen* (sildepiskeren), der den mindste af slagsen kan fanges i de grønlandske farvande. *Blåhvaler*, *sejhvaler*, *nordkapere*, *grønlandshvaler*, der også alle er bardehvaler findes i de grønlandske farvande, men er fredede.

Af tandhvaler findes der adskillige i de grønlandske farvande. *Kaskelotten*, den største af tandhvalerne er fredet. *Spækhuggeren* er ikke fredet, men fanges sjældent. De mindre hvaler, som *døglinger*, *delfiner*, *hvidskævinger*, *hvidnæser*, *grind* og *marsvin* har ingen egentlig økonomisk betydning selvom de lejlighedsvis fanges. *Narhvalen* er kun kendt ved de grønlandske og canadiske kyster. *Hvidhvalen* er i familie med narhvalen, men dens geografiske udbredelse er langt større end narhvalens. Begge sidstnævnte hvaler fanges i Grønland.

Af de omkring 125 fiskearter, som findes i Grønland skal der hér kun omtales de fisk, der har en økonomisk og – til en vis grad – kulturel betydning. Et kig ned i fiskekassen på billedet viser en uvak (fjordtorsk) og flere plettede havkatte. Fjordtorsken er ikke så velmagende som den egentlige torsk. Til gengæld er den plettede havkat meget delikat. Ingen af de to fiskearter fanges kommercielt.

På havnemolen i Aasiaat, juli 1980.

Torsken var indtil for få år siden den økonomisk mest værdifulde fisk i de grønlandske farvande, men klimaforandringerne har imidlertid formindsket dens antal betydeligt. Dens tilstedeværelse i farvandene omkring Grønland synes altid at have haft en periodisk karakter. *Fjordtorsken* kaldes for uvak af danskere i Grønland. Fjordtorsken er mindre og ikke så delikat en spisefisk som torsken. Dens økonomiske betydning er da også langt mere begrænset.

Der findes adskillige ulkearter i de grønlandske farvande, men det er kun den *almindelige ulk*, der har betydning i husholdningen. Ulken findes overalt og betragtes som et let tilgængeligt kosttilskud – ofte anvendt til suppe. Også den *stribede havkat* og den *plettede havkat* fanges mest som bifangster, og har kun ringe økonomisk betydning. Begge fisk er dog velmagende.

Laksen (atlantiske laks eller skællaks) forekommer op til Uummannaq i vest og op til Tasiilaq i øst. Laks er en kendt grønlandsk eksportartikel. *Fjeldørreden* har erhvervsmæssigt ikke den store betydning. Til gengæld indgår den som et supplement til den øvrige kost hos mange familier.

Lodden eller *Ammassatten* er en lille laksefisk på 10-20 centimeter. Fra maj til juli kommer den tæt ind til kysterne, hvor den gyder sine æg. I den periode kan man skovle mængder af den lille fisk i land. Efter tørring anvendes ammassatten som vinterføde for både mennesker og hunde.

Rødfisken, hvoraf der findes flere arter, er alle dybhavsfisk. Især for EU (tysk) fiskeri ved Østgrønland, har rødfisken stor økonomisk betydning.

Helleflynderen er den største af fladfiskene. I de grønlandske farvande er den mest udbredt ved Vestgrønland. Helleflynderen er ligesom torsken periodisk mere eller mindre talrig. Den fiskes primært med langline, men har ikke nogen egentlig økonomisk betydning. *Hellefisken* er en udpræget dybhavsfisk, der lever på havdybder fra 200 meter ned til 2 kilometer. Den findes stort set overalt i de grønlandske farvande. Hellefisken har længe spillet en vigtig rolle i det grønlandske fiskeri. Hellefisk fanges med langline og sættegarn. En del fanges også som bifangst i rejetrawl. De fleste hellefisk bliver fileteret og røget. Lokalt anvendes kødet også til fremstilling af *ræklinger* (kød skåret i strimler og lufttørret).

Havkalen eller *grønlandshajen* lever normalt på havdybder på 200 - 800 meter. Tidligere havde havkalens lever en økonomisk betydning, idet den er særdeles A vitaminholdig. Havkalen anvendes i tørret tilstand som hundefoder. Det ferske kød er giftigt.

Af skaldyrene udnyttes *rejer*, *krabber* og *kammuslinger*. Rejefiskeriet har den største betydning for den grønlandske nationaløkonomi. Rejer fiskes fra store havgående trawlere i Davis Strædet og i de østgrønlandske farvande. Krabber og kammuslinger eksporteres som delikatessprodukter, men har en mere beskeden økonomisk betydning, selvom markedet ser lovende ud.

Af de omkring 210 fuglearter er der kun få, der har en egentlig økonomisk betydning.

Af alkefuglene er det primært den *kortnæbbede lomvie*, *tejsten* og *søkongen* der jages. Den kortnæbbede lomvie, som fejlagtigt ofte kaldes for alk, er en talrig ynglefugl i Vestgrønland, fra Diskobugten op til Qaanaaq. Den er et vigtigt fangstdyr, men jagtrykket har flere steder været så stort, at det har været nødvendigt at indføre fredningsbestemmelser. Tejsten yngler overalt i landet og jages også i vid udstrækning. Søkongen er den mindste af alkefuglene. I Qaanaaq, hvor den er særdeles talrig, fanges den med net. Her er *spæksyltede søkonger* (kiviaq) en delikatesse.

Af andefuglene er det specielt *ederfuglen* der jages. Ederfuglens betydning i den grønlandske kost er stor. Dunene anvendes til dyner og puder. Fuglen er udbredt over hele landet.

Fjeldrypen er en hønsefugl, der er udbredt over hele landet. Den jages specielt om vinteren.

Den *rødstrubede lom* og *islommen* jages kun i begrænset omfang og har ikke nogen økonomisk betydning. De smukke fugle har dog stor betydning i myter og sagn. Det siges i øvrigt, at "*en rødstrubet lom, der jamrer, varsler regn.*"²²

Der er tre rovfugle *havørnen*, *vandrefalken* og den hvide *jagtfalk*. Alle er totalfredede. Jagtfalken har helt tilbage til vikingetiden været betragtet som en royal fugl – dvs., at det var kongen, der havde retten til at benytte falken til jagt. Derfor fangede nordboerne jagtfalke og sendte dem til kongens hof. For mange dansk-norske konger var jagtfalken en sjælden og skattet gave til andre regerende fyrster.

²² Finn Lynge, 1981: p. 31.

Kulturen i naturen, naturen i kulturen

Menneskene er forbrugere af det levende og det døde

Mennesket har gennemgået en udvikling fra at være udelukkende afhængig af de levende – eller fornyelige ressourcer – til at inddrage de ikke levende – eller de ikke fornyelige ressourcer – som hjælpemidler i dagligdagen.²³ Tidligere er der en kort omtale folkevandringerne fra området ved Altaj-bjergene og Bajkalsøen i Sibirien. Forudsætningerne for at bosætte sig et nyt sted er at der føde, og at der er nok af det. Da det ikke altid er tilfældet ser man i mange kulturer at befolkningen opholder sig ét sted om sommeren og et andet sted om vinteren, lidt afhængigt af årstidens forekomster af fødevareressourcerne.

Set i forhold til mange andre steder på kloden er Grønland et befolkningsmæssigt ungt land. Man skal kun omkring fem tusinde år tilbage i tiden for at tidsfæste de første indvandring til Grønland. Fra det nordvestlige Alaska har arkæologiske udgravninger dateret de tidligste beboelser til at være omkring 6-7.000 år gamle. Og det er så herfra at vandringerne har fortsat mod øst langs Canadas arktiske kyster frem til Ellesmere Island og videre til området omkring Thule, hvor de første mennesker ankom for omkring 5.000 år siden. Der har sandsynligvis været tale om flere indvandring. De tidligste indvandrere bosatte sig i det nordøstlige Grønland og havde deres eksistens dér indtil sporene atter forsvinder for omkring 4.000 år siden. Denne periode kaldes for *Independence*.

De tidligste kulturers – *de palæoeskimoiske* – udnyttelse af de levende ressourcer foregik ved brug af våben fremstillet af både fornyelige og ikke fornyelige ressourcer.²⁴ Pilespidser mv. var oftest fremstillet af ben eller tand, men også af sten med flintlignende egenskaber, f.eks. flint, jaspis, kalcedon, agat og kvartsit. Ikke levende ressourcer har dog også været anvendt til diverse konstruktioner som fundamenter, teltringe, depoter og meget andet, hvor sten finder en naturlig anvendelse.²⁵ Disse sten er ikke fremkommet ved brydning men ved indsamling.

Omkring samme tid som Independence-kulturen forsvinder finder der nye indvandring sted. Man ved ikke, hvorledes disse nåede frem til Vestkysten. Måske vandrede de nord om landet, ned langs Østkysten, og derfra nordover langs Vestkysten. Måske tog de den direkte vej fra Thuleområdet over Melvillebugten. Ingen ved det endnu med sikkerhed. Under alle omstændigheder kaldes denne periode for *Saqqaq*, der eksisterede frem til for omkring 3.000 år siden. Saqqaq-folket på Vestkysten har efterladt sig sporene af en systematisk råstofudnyttelse ved Qaarsut på nordsiden af halvøen Nuusuaq nær Uummannaq. Her findes stenarten *killiaq* i store mængder.²⁶ Stenen blev indsamlet og præfabrikeret, eller groft tilhugget, til kerner som senere kunne videreforarbejdes andre steder på kysten, langt borte fra Qaarsut. Undersøgelser tyder på at spredningen af *killiaq* må være foregået enten i en form for handel

²³ Den almene udlægning af en **ressource** er mængden af materialer, midler, råstoffer, fysiske eller psykiske kræfter mv., som i et vist omfang er til rådighed, besiddes eller kan udnyttes.

²⁴ I **inuit** kredse er der en moderat modstand mod brugen af ordet "*eskimo*", men i den overvejende del af litteraturen kaldes de tidlige kulturer i Grønland for "*palæoeskimoiske*".

²⁵ H.C. Gulløv, 2004: p. 46 f.

²⁶ **Killiaq** er en vulkansk skiferart som har et højt indhold af silikat, hvilket giver den flintlignende egenskaber

eller udveksling. Også agat og andre egnede stenarter var råstoffer, der blev handlet eller udvekslet over store afstande. Fedtsten, der forekommer i store mængder i Godthåbsfjorden, blev anvendt til bl.a. spæklamper og kogekar. Også denne ressource fandt vej viden omkring.²⁷

Senere, for omkring 2.500 år siden, kom *Dorset*. De bosatte sig på Saqqaq-folkets bopladser på Vestkysten, og fandt også deres vej til Østkysten. Fra de grønlandske myter kendes dette folk som *tornit* eller *tunersuit*. Hvornår de forsvandt fra Vestkysten ved man ikke, men de overlevede i Østgrønland. Det er den seneste af de tidlige kulturer, og den var først med at tage metal i anvendelse. Det drejer sig mest om jern udvundet af meteoritter. Selvom der findes større forekomster af tellurisk jern i Diskobugten er der dog ikke fundet genstande fra denne periode, der er fremstillet af materialet.²⁸ I udgravning fra den seneste periode af *Dorset*-kulturen har man bl.a. fundet metalfragmenter, der stammer fra nordboerne. Om hvorvidt nordboerne og denne seneste kultur har haft handelssamkvem vides ikke. Fundet af europæisk metal bekræfter det ikke, fordi det kan være blevet efterladt af nordboerne og derefter fundet.²⁹

Selv om de arkæologiske redskabsfund fra de tidlige kulturer overvejende består af genstande fremstillet af fornyelige ressourcer, primært dyreknoget, tænder og træ, har de ikke fornyelige ressourcer, hovedsageligt stenmaterialer, haft stor betydning. Anvendelsen af metaller har været mere begrænset. Dog skal det nævnes, at i lighed med hovedparten af de grønlandske stednavne er den lille nordgrønlandske bygd Savissivik i det gamle Thule Distrikt opkaldt efter en særlig egenskab eller et særkende, nemlig den, at der ved dette sted er fundet adskillige større og mindre jernmeteoritter, hvoraf befolkningen har anvendt metallet til fremstilling af knive. Stednavnet betyder noget i retning af "*stedet med (jern) knive*".

Nordboerne, der som nævnt ankom til Grønland i slutningen af det første årtusinde var driftige bønder både i Østerbygden i syd, og senere i Vesterbygden ved det nuværende Nuuk. Økonomien var primært baseret på får, geder og køer. Samtidig har der også været drevet fiskeri, jagt på rensdyr og fugle, samt fangst af sæler og hvaler. Østerbygden havde flere end 200 gårde og Vesterbygden lidt under 100. I begyndelsen af 1200-tallet var der regulære handelsforbindelser mellem Grønland, Island og Norge. Fra Grønland var det eksport af skind samt rariteter som hvide jagtfalke, levende isbjørne og stødtænder fra hvalrosser og narhvaler. Rariteterne gjorde lykke ved de kongelige hoffer. Kontakten ophørte gradvist, og den sidste skriftlige overlevering, man har om nordboerne i Grønland, nævner at der blev holdt bryllup i Hvalsø kirke den 15. september 1408. Og det sidste skib returnerede til Norge i 1410. Dermed ophørte kontakten til Europa og nordboernes skæbne er herefter uvis.

²⁷ H.C. Gulløv, 2004: p. 80 f.

²⁸ **Tellurisk jern** er et sjældent mineral, som er dannet på jordoverfladen. Den største kendte forekomst er på øen Disko, hvor den findes i basalter fra små korn til tonstunge klumper.

²⁹ H.C. Gulløv, 2004: p. 214 f.

Umiaq eller konebåd nyfremstillet til museet i Aasiaat. Konebåden skulle også indgå i en procession i forbindelse med H.M. Dronningens rundrejse i Grønland i anledning af 1000-året for Erik den Rødes ankomst i 982. Her er båden på vej til en prøvesejlads. Aasiaat, august 1982.

Indtil for ganske få år siden antog man, at Vestgrønland var befolket da nordboerne kom til landet. Nyere forskning har dog vist at dette ikke var tilfældet. Den sidste store indvandring, *Thule-kulturen*, fandt sted i århundrederne efter nordboernes ankomst.³⁰ Langsomt befolkedes Vestkysten fra Thule mod syd, for til sidst at mødes med nordboerne. Den nye kultur var de tidligere kulturer overlegen i sin smidighed til at udnytte landets og havets ressourcer. Således havde de kajakker, *qajaq*, til sælfangst, konebåde, *umiaq*, til transport og hvalfangst, og hundeslæde til vintertransport. Samtidigt ændredes udnyttelsen af de levende ressourcer sig fra primært at være landbaseret til at være hovedsageligt marint orienteret. De tre nævnte transportmidler var fremstillede af materialer, som stammede fra de fangstdyr de jagede – altså fra fornyelige ressourcer. Men også denne kulturs jagtredskaber var mere effektive end de tidligere kulturers, fordi der i højere grad anvendtes sten og jern til pile og harpunspidser – altså ikke fornyelige ressourcer.

Med de nye og effektive transportmuligheder udviklede Thule-kulturen et handelssystem, hvor landets sydligste beboere drog mod nord med skind for at hjembringe fedtsten fra Godthåbsfjorden og hvalbarder fra Diskobugten. Da en sådan handelsrejse kunne strække sig over to somre måtte de handlende i konebåden og deres medfølgende fangere i kajakker overvintrere. En sådan overvintring forudsatte imidlertid den stedlige befolknings accept og de fremmedes respekt for den gældende sædvaner, hvilket omfattede lokale territoriale og brugsretlige regler. Når disse forhold var på plads fik de fremmede lov til at bosætte sig vinteren over. Overvintringerne medførte introduktionen af en ny boligtype i nord, nemlig det store fælleshus med en længde på op til tyve meter og mulighed for at huse omkring fyrrer personer. Husene

³⁰ **Thule-kulturen** er navngivet efter de ældste fundsteder i Grønland, nemlig i det tidligere Thule Distrikt.

de byggede var opført af sten og tørv og hvor det var muligt anvendtes drivtømmer til tagkonstruktionen, hvor dette ikke var muligt var konstruktionen lavet af hvalribben eller hvalkæber.³¹

Thule-kulturen havde kajaker til sælfangst, konebåde til transport og hvalfangst og hundslæde til vintertransport. Selvom Thule-kulturen udviklede sig løbende ved kontakter med nordboerne og senere med europæiske hvalfangere og ekspeditioner på udkig efter Nordvestpassagen var det et forholdsvis statisk samfund frem til 1721, hvor nogle store skibe lagde til ved munden af Godthåbsfjorden med den norske præst Hans Egede om bord. Formålet var at finde nordboerne fordi han fornemmede at de ikke længere var kristne, eller ikke kendte til teologiopfattelsen efter Reformationen. Da han ingen nordboer fandt, blev han *missionær* og indførte dermed kristendommen til landet, hvilket ændrede Thule-kulturen for altid. Illustrationen er fra F. J. Bertuch: Bilderbuch für Kinder. Bd. 9. Weimar, 1816. Originalt kobberstik fra samlingen *Det arktiske Kammer*.

Gennem kontakter med nordboerne, og senere med europæiske ekspeditioner og hvalfangere modtog Thule-kulturen kulturelle påvirkninger udefra, men samfundet forblev dog forholdsvis statisk. De massive påvirkninger og samfundsmæssige ændringer fulgte i kølvandet af den norske præst Hans Egedes (1686-1758) ankomst til munden af Godthåbsfjorden – den gang Baals Revier – i 1721. Egede havde forventet at møde nordboernes efterkommere som han formodede ikke længere var kristne, eller – i bedste fald – ikke havde kendskab til den lutherske reformation i 1500-tallet. Nordboer var der imidlertid ingen af, hvorfor han pålagde sig opgaven at missionere blandt de mennesker han kaldte for de "*vilde*". I årene, som fulgte ændrede kulturen og samfundet sig væsentligt på godt og ondt. Sidstnævnte fordi væsentlige elementer i kulturen blev nedbrudt uden nogen egentlig erstatning. Kolonialismen og dens følger har fulgt grønlænderne lige siden.³²

Nutidens grønlændere, *kalaallit*, har deres rødder i Thule-kulturen, men med kulturelle og genetiske input fra Europa, hovedsageligt danskere.

³¹ H.C. Gulløv, 2004: p. 328 f.

³² Konsekvent undgår jeg at skrive "*grønlændere*" om Grønlands befolkning før 1721, idet begrebet "*grønlænder*" i litteraturen fra før 1721 refererer til nordboerne.

De rejste og rejste

Suveræniteten, mennesker og værdiløse mineraler

På udkig efter en alternativ søvej til Indien og Kina, begyndte europæiske søfarende at søge efter en søvej nord om Amerika, den såkaldte Nordvestpassage. Vejen gik forbi Grønland, hvilket de dansk-norske konger ikke brød sig om. Kontakten til Grønland skulle genetableres, og kongens monopol og suverænitet over det nordlige Atlanterhav skulle stadfæstes. I 1568 skrev Kong Frederik II (1534-88) til indbyggerne i Grønland, at han ønskede at beskytte dem, dersom de betalte skatter og andre ydelser til ham. Brevet blev dog aldrig sendt.³³ Et argument for at Grønland hørte til dobbeltmonarkiet Danmark-Norge var f.eks. Zeno-kortet fra 1558, hvor Grønland og Norge vist som et sammenhængende landområde. På trods af at det var kendt, at det ikke var baseret på kendsgerninger, fik Frederik II alligevel gennemtruffet en traktat med England i 1583 om den dansk-norske kroners overhøjhed over den nordlige Atlant.³⁴ I forbindelse med vedtagelsen af Kongeloven i 1665 viste Frederik III (1609-70) som den første dansk-norske konge sin overhøjhed over Grønland ved at anvende isbjørnen i rigsvåbenet.³⁵

Men, hvorfor det var så vigtigt for de dansk-norske konger, at få fasttømret suveræniteten over Grønland? Svaret er enkelt – adgangen til landets ressourcer. Kong Christian IV (1588-1648) udsendte flere ekspeditioner til Grønland. I 1605 sejlede tre skibe mod nord. De hjemvendte skibe medbragte skind, narhvaltænder, prøver på bjergarter og stjålne mennesker. Dette gentog sig i 1606 og 1607. Det var dog så som så med værdien af de hjembragte mineraler – det viste sig at være aldeles værdiløst.³⁶ Historien gentog sig i 1636, hvor man bl.a. hjembragte en ladning guldsand, som også viste sig at være helt uden værdi. Rigsråd Corfitz Ulfeldt (1606-64) beordrede derfor hele skibsladningen sænket i Øresund i "*nattens mulm og mørke*".³⁷ De tilfangetagne mennesker på dette togt led druknedøden da de sprang over bord.³⁸ Fra den skriftlige instruks, som Christian IV udstedte til kompagniet, der skulle besejle Grønland fremgår det, at udover at undersøge, hvilke rigdomme landet måtte have, og drive handel med "*Woris fattige Folch, Wore Undersater och Indwonere*", skulle kompagniet også "*aarligen kunde udføre Os itt Par unge Personer aff Lantsens indfødde, ungefer paa en 16, 18 eller 20 Aars Alder, som mand her kunde lade oplære udi Guds Frygt, Sprogit och bogelige Konster ...*"³⁹ Sympatiske vendinger på papir – kun til indbyggernes bedste – forstås! Men dette har næppe været de røvede menneskers opfattelse. Historien er da også en anden, hvilket bekræftes af en beretning fra 1671 om en ekspedition til farvandet nord for Rusland i 1653: "*Hans danske Majestæt*" ønskede sig at få akkurate oplysninger om rigdommene og naturen på Novaja Zemlja,

³³ Finn Gad, 1967: p. 232.

³⁴ Finn Gad, 1967: p. 241.

Påstandene om at Grønland skulle være landfast med Svalbard, Norge og Rusland anvendtes i vid udstrækning frem til slutningen af 1600-tallet. F.eks.: "*Det bekræftes af de islandske beretninger, der fortæller, at en vis **Harald Ged** drog fra Grønland til Norge. Han medbragte en ged på rejsen, og levede af dens mælk.*" Peder Hansen Resen, (1688) 1987: p. 18.

³⁵ Finn Gad, 1967: p. 286.

³⁶ Finn Gad, 1967: p. 264 f.

³⁷ Finn Gad, 1967: p. 282.

³⁸ Finn Gad, 1967: p. 294.

³⁹ Louis Bobé, 1936: Bd. 3, p. 18.

og for lettere at skaffe denne viden havde han beordret ekspeditionens officerer, at medbringe nogle indfødte. To mænd og to kvinder kunne ekspeditionen efterfølgen-
de fremvise for Kong Frederik III.⁴⁰

De sidste røvede mennesker fra Grønland blev malede i Bergen og senere gengivet i en bog af Adam Olearius. Illustrationen er fra den franske udgave.⁴¹ Originalt kobberstik fra samlingen *Det arktiske Kammer*.

Røveri af fremmede mennesker fra fremmede lande var ikke enestående i 1600-tallet og tidligere. I perioden 1605-60 havde danske, norske og hollandske skibe således røvet omkring 30 "vilde" i Grønland.⁴² David Urbanus Dannel (1605-61) ledte tre Grønlandsekspeditioner i 1652, 1653 og 1654, hvor han røvede tre kvinder og en mand i Godthaabs Fjorden. De blev ført til Bergen, hvor de blev foreviget af Salomon van Haven (ca. 1600-70) på "*Et Skilderie af fire Grønlændere*", som i dag hænger i Nationalmuseets Etnografiske Samling. På vejen fra Bergen til København døde manden, og de tre kvinder blev efter et kort ophold i hovedstaden ført videre til Flensborg, hvor den kongelige familie opholdt sig fordi pesten hærgede København. Herefter opholdt de tre grønlændere sig hos hof-matematiker Adam Olearius (1599-1671) på Gottorp Slot i Slesvig, hvor han udførte studier på de stjålne menneskers sprog og kultur. Olearius' studier og vurderinger af grønlændernes sæder og skikke blev bragt i "*Vermehrte Neue Beschreibung der Muscowitischen und Persischen Reyse*", fra 1656, en revideret udgave af bogen fra 1647. Selv om der blev skrevet om Grønland efter

⁴⁰ Mads Fægteborg, 2012: p. 308-23.

⁴¹ Adam Olearius, 1719: Tome Premier, Liv. III.

⁴² Finn Gad, 1967: Bd. I, p. 289.

Olearius skal man dog frem til tiden efter kolonisationen i 1721, hvor Hans Egede (1686-1758), sønnerne Paul (1708-89) og Niels (1710-82) samt købmand Lars Dalgager (1715-72) udgav de første nogenlunde pålidelige beskrivelser af Grønland og grønlanderne.⁴³

I kølvandet af kolonisationen blev der brug for økonomisk, at fremme handel og mission, hvorfor Pooq og Qiperoq blev sendt til København, hvor de deltog i *"Det grønlandske Optog"* i 1724. Med missionen var det slut med at røve grønlandere, og Pooq og Qiperoq tog således *frivilligt* til Danmark. Hensigten var, at de skulle vende tilbage til Grønland det følgende år, men imidlertid var det kun Pooq, som kom hjem, da Qiperoq døde undervejs.⁴⁴ På trods af dansk-norsk overhøjhed drev hollænderne hvalfangst ved de grønlandske kyster og handlede med landets befolkning. For at hævde suveræniteten blev en guvernør, soldater og straffefanger sendt til Grønland i 1728. At det ikke var en succes er en historie for sig selv, men af Kong Frederik IVs (1671-1730) *"Instruction"* af 7. maj 1728 til guvernøren fremgår det, at *"Med de Vilde haver hand alletiider at holde Fredelighed og Vendskab saameget allermest muelig er, ..."*⁴⁵ Denne attitude blev over årene gentaget, og fremmede nationers handel med landets indbyggere blev ikke tolereret, jf. blandt andet en forordning af 26. marts 1751 udstedt af Kong Frederik V (1723-66).⁴⁶ I en gentagelse af denne forordning dateret 22. april 1758 uddybes dette med at de fremmede *"ey heller dennem enten berøve, fra landet bortføre, eller imod dem aabenbare Vold forøve, ..."*⁴⁷

Kong Christian VII (1749-1808) gjorde i en Anordning af 18. marts 1776 samme holdning gældende: *"Endnu meget mindre maae nogen fordriste sig, enten til Lands eller Søes, at berøve Grønlænderne, bortføre dem fra Landet, eller enten mod dem, eller de danske Colonier og Loger og disses Mandskab, eller sammes Gods, nogen Slags Voldsomhed og Overlast at øve, af hvad Navn nævnes kan."*⁴⁸

I 1782 kom så en *"Instrux"*, hvoraf det fremgår at handelsfolkene skulle beskytte grønlanderne: *"Paa en fornuftig og forsigtig Maade bør han omgaaes Grønlænderne."*⁴⁹ Heri nævnes dog intet om bortførelser.

⁴³ Mads Fægteborg, 2012: p. 308-23.

⁴⁴ Finn Gad, 1969: p. 73 f.

⁴⁵ Louis Bobé, 1936: Bd. 3, p. 159.

⁴⁶ Louis Bobé, 1936: Bd. 3, p. 319.

⁴⁷ Louis Bobé, 1936: Bd. 3, p. 327.

⁴⁸ Louis Bobé, 1936: Bd. 3, p. 345.

⁴⁹ Finn Gad, 1976: p. 20.

Til hæder og ære

*De rejste og rejste
til så stort et land
kan der ikke være nok mennesker
til at navngive så mange steder.*

*De rejste og rejste
og hver en ø eller fjord
et næs eller fjeld blev der givet navne
til ære for denne og hin og dem selv.*

*De rejste og rejste
og rejste tilbage
med kort over landet
og livsform beskrevet
til hæder og ære
medaljer med mere
for at have berejst et land
hvor mennesker lever og bor.⁵⁰*

Et blik på Grønlandskortet bekræfter uddraget af Aqqaluk Lynges (f. 1947) digt "Til hæder og ære", at der findes mange ikke-grønlandske stednavne. Her er et lille uddrag: Kap Alexander: opkaldt i 1818 af John Ross (1777-1856) efter et af ekspeditionens skibe, HMS Alexander; Baffin Bugt: opkaldt efter den engelske kaptajn William Baffin (1584-1622); Davisstrædet: efter den engelske kaptajn John Davis (ca. 1550-1605); Kennedy Kanalen: opkaldt af den anden Grinnell ekspedition (1853-55) efter den amerikanske marineminister John Pendleton Kennedy (1795-1870); Lincoln Hav: opkaldt efter den myrdede amerikanske præsident Abraham Lincoln (1809-65) af Polarisekspeditionen (1871-73); Robeson Kanal: stammer fra Polarisekspeditionen efter den amerikanske marineminister George M. Robeson (1827-97); Scoresby Sund: opkaldt efter den engelske hvalfangerkaptajn William Scoresby (1789-1857), der i 1822 var den første kendte europæer til at besejle fjorden; Smith Sund: navngivet af W. Baffin i 1616 efter Thomas Smith (?-1625), der bl.a. var politimester i London og engelsk ambassadør i Rusland; Wandelhavet: navngivet efter den danske søofficer Carl Frederik Wandel (1843-1930) af Danmarksekspeditionen (1906-08).⁵¹ Hertil kommer de gamle dansk-norske koloninavne: Julianeshaab (senere Julianehåb), Frederikshåb, Godthåb, Sukkertoppen (dog af hollandsk oprindelse), Holsteinsborg, Egedesminde, Christianshåb, Jakobshavn, Godhavn, samt andre stednavne på bygder, fjelde, gletsjere, fjorde, landområder mv. Hovedparten af stednavnene i Nordøstgrønland og på den grønlandske nordkyst er givet af diverse polarekspeditioner.

Eskimolog Inge Kleivan (f. 1931) skriver, at de lokaliteter, hvor danske navne er fremtrædende, er steder, hvor grønlandere sjældent færdes.⁵² Et hurtigt kig på kortet viser da også at hovedparten af danske stednavne befinder sig på lokaliteter, hvor diverse ekspeditioner har rejst i ubeboet land. Der er dog en yderligere forklaring, nemlig at der ikke fandtes noget stednavneudvalg for Grønland før 1934, hvor der blev etableret et i København, som dog kun lejlighedsvis inviterede grønlandere med til møderne. De to første grønlandske medlemmer af Folketinget blev opfordret til at deltage, men trods alt uden særlig indflydelse. Først pr. 1. januar 1984 blev det et grønlandsk anliggende, hvad stednavnene i Grønland skal være.⁵³

⁵⁰ Aqqaluk Lynges, 1982: p. 12. (Uddrag).

Ikke identificeret illustration, sandsynligvis fra en geografibog omkring år 1800. Originalt kobberstik med senere farvelægning fra samlingen *Det arktiske Kammer*.

⁵¹ Dan Laursen, 1972.

⁵² Inge Kleivan, 1985: p. 140.

⁵³ Inge Kleivan, 1985: p. 142 f.

Alkymi og systematik

De mineralske forekomsters kortlægning

Forud for afrejsen til Grønland brugte Hans Egede sin fritid i Bergen til at sætte sig ind i en række praktiske gøremål som han mente kunne blive anvendelige i det nye land. Således satte han sig blandt andet ind i landmåling for derved at kunne kortlægge landet, og det lidt mere kuriøse, set med vores nutidige øjne, alkymi, med henblik på fremstillingen af guld.⁵⁴

Efter sin hjemkomst fra Grønland i 1736 udgav Egede bl.a. *Det gamle Grønlands Nye Perlustration, Eller Naturel-Historie, Og Beskrivelse over det gamle Grønlands Situation, Luft, Temperament og Beskaffenhed*; osv. Af gode grunde kendte Egede ikke til svenskeren Carl von Linnés (1707-78) systematisering fra 1758, *Systema Naturae*, hvor han systematiserede omkring 6.000 dyr og 8.000 planter, og det synes heller ikke som om, han havde sat sig ind i tidligere tiders forsøg på en systematisk inddeling af naturen.⁵⁵ Et eksempel på dette er kapitel III, siderne 23-27: *Grønlands Frugtbarhed og Geberter samt hvad Metalliske og Mineraliske Steene der findes*. Det synes ikke logisk – især ikke med Egedes interesse for metaller – at beskrive floraen og metallerne i samme kapitel. Specifikt om metal og mineraler hedder det: "*Metaller og Mineraler angaaende, da har jeg seet gandske lidet til sligt udi Grønland.*" Han nævner en lokalitet syd for kolonien, hvor han mener der kan være en kobberforekomst på grund af fjeldets farve. Han skriver ligeledes om forekomsten af noget, "*som havde udseende ligesom Blye=Erz*" (grafit). Under en rejse observerede Egede gult sand og forekomsten af cinnober, men han kunne ikke siden lokalisere stedet. Senere skriver han dog, at der siden blev fundet mange lokaliteter med gult sand, og han spekulerer på om det er samme slags sand som blev bragt til København i 1636. Egede har kendskab til "*hvid bjerg og rød bjergkrystal*" (med sidstnævnte mener han rubiner), men nævner ikke hvor disse findes, ligesom han heller ikke udtrykker hvor man finder hele bjerge af asbest. I omegnen af kolonien Godthaab findes meget "*Veiksteen eller uegte Marmor af diverse Couleurer*" – på moderne dansk *fedtsten*. I den forbindelse nævner han at grønlænderne bruger fedtsten til lamper og gryder mv. Herefter følger en lille interessant oplysning: "*Af denne slags Marmor skal efter Petri Claudi Undalini udi hans Norges Beskrivelse, fra Grønland være ført over til Thrundhiem Domkirkes Opbyggelse.*"⁵⁶ Der må være tale om Peder Claussen Friis, præst i Undal, som udgav *Norriges Beskrivelse* i 1613. Søgning på byggematerialet til Nidarosdomen i Trondheim, som blev påbegyndt bygget i 1100-tallet, kan ikke bekræfte Grønland som oprindelsesland, men derimod et lokalt brud i Norge.

Købmand Lars Dalager skriver i 1752 i et tillæg til sin bog, ligesom Hans Egede, om udnyttelsen af fedtsten og den handel, som foregår med den. Han fortæller, hvorledes grønlændere fra syd jagter rensdyr og bryder fedtsten i Baals Revier og bringer det nordover til Diskobugten for dér at bytte det for hvalbarder. På hjemrejsen nordfra

⁵⁴ Louis Bobé, 1944: p. 19.

Egede blev i 1909 ligefrem omtalt som "*Norges første kemiker*" af kemiprofessor Thorstein Hiortdahl (1839-1925), se Helge Kragh, 2002: p. 32 f.

⁵⁵ **Linné** havde allerede i 1735 udgivet en første udgave af *Systema Naturae*, men det er den 10. udgave fra 1758, som er markant og normalt omtales som starten på systematikken.

⁵⁶ Hans Egede, 1741: p. 23-27.

tager de igen ind i fjorden for at bryde fedtsten til at tage med mod syd, endda så meget at det kan bruges til omkring 100 gryder. Nu kommer Dalager så med en interessant betragtning, nemlig: *"hvorfor det er at befrygte, at disse Bierge blive engang ødelagde, særdeles da man ikke kand vide, hvor dybt denne fiine Steen har sin Roed."*⁵⁷ I selve bogen, hvor han også omtaler fedtsten bringer han desuden en oplysning om agater, der ved slibning kvalitetsmæssigt er lige så gode som de orientalske. Grønlænderne gør dog ikke brug af dette råstof, bemærker han.⁵⁸

Lampe fremstillet af fedtsten. Den kaldes ofte for en spæklampe. Teknikken er at skålen fyldes med sælspek eller hvaltran, hvorefter en væge evt. af mos antændes. I Thule-distriktet blev spæklamper af fedtsten anvendt frem til Knud Rasmussen begyndte af importere kobber som lamperne kunne fremstilles af. Kobberlamperne var både lettere og mere robuste at tage med på de lange fangstrejser. Privat eje, Aasiaat 1982.

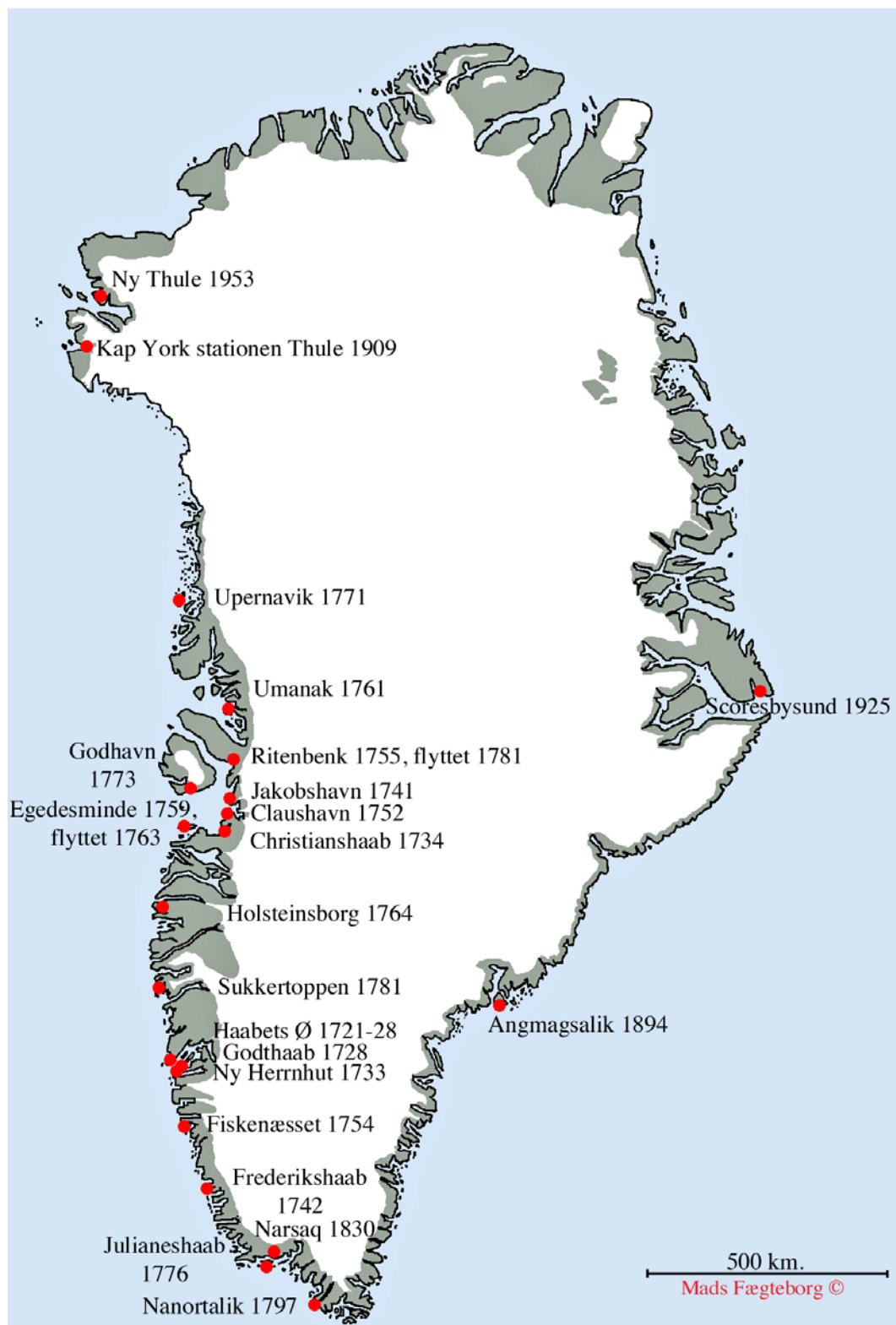
Det var forbundet med store omkostninger, at drive koloni og missionsvirksomhed langt borte fra Danmark, hvorfor kong Christian VI (1699-1746) i 1731 besluttede, at alt mandskab skulle hjemkaldes. Hans Egede og familie fik lov til at blive. Beslutningen blev dog ændret, og besejlingen blev genoptaget det følgende år, og året efter igen, i 1733, blev missionen udvidet med tyske herrnhuter.

Som det fremgår af efterfølgende kort ekspanderede den dansk-norske kolonisation og mission af landet, og i takt med denne fulgte også nye observationer af mineralske forekomster, f.eks. kul på Diskøen, tilstedeværelsen af marmor, og et meget konkret forslag fra Lars Dalager om at påbegynde en lokal produktion af husgeråd fremstillet af fedtsten. Handelskompagniet havde imidlertid ikke kapital nok til at iværksætte nogen former for industriel aktivitet.⁵⁹

⁵⁷ Lars Dalager, 1752 – Tillægget: p. 10 f.

⁵⁸ Lars Dalager, 1752: p. 20 f.

⁵⁹ Finn Gad, 1969: p. 405 f.

Forholdet mellem missionærer og kolonisatorer var ikke det bedste på grund af den utiltalende og udsvævende livsstil kolonisterne havde. Trods alt var der adskillige missionærer, som kunne bidrage med væsentlig og ny viden om det grønlandske samfund – dets kultur og natur. En nyuddannet præst, Otto Fabricius (1744-1822), ankom til Kolonien Frederikshaab (Paamiut) i 1768 og måtte dele hus med nogle af disse mennesker. Efter to år tog han konsekvensen og fraflyttede kolonien for at bosætte sig sammen med grønlænderne på en boplads syd for kolonien, hvor han populært sagt gik i lære som grønlænder. Fabricius lærte sig sproget, deltog i fangsten og fiskeriet, og det er ud fra denne intime kontakt med grønlænderne, at han får gjort sine naturvidenskabelige studier. Af Fabricius' publikationer er det dog mest hans beskrivelser af den grønlandske fauna, der er kendt.⁶⁰

Efter et par års forberedelser blev *Den Kongelige Grønlandske Handel* (KGH) etableret i 1776, hvilket skete som en konsekvens af manglende kapital i det private kompagni, der senest havde drevet handlen med Grønland. Hermed havde den dansk-norske kongemagt monopol på alt vedrørende landet. Hverken private eller udlændinge måtte drive handel, fangst eller fiskeri i det danske suverænitetsområde. Men tiden var også inde til at skabe et ordnet samfund med et omfattende regelsæt, "*Instrux for Handelen og Hvalfangerne på Grønland*."⁶¹ Denne kom i 1782, og gjaldt primært for danskerne og nordmændene. Grønlænderne skulle holde selvjustits. Samtidig bestemte instruksens, at grønlænderne skulle behandles ordentligt og ikke måtte udnyttes af købmændene.

I instruksens fra 1782 blev det pålagt "*Handelens Betiente ... at gøre sig Umage for at faae Prøver, af hvad fine Leer- og Steen-Arter, Meneralier etc., som der kunne findes*". Løbende var det blevet undersøgt om grønlandske kul kunne anvendes til opvarmning af KGH's bygninger eftersom meget af den bevoksning, der fandtes i nærheden af kolonierne efterhånden var blevet noget begrænset, samtidig med at det var en bekostelig affære at sende bølgebrænde fra Danmark til Grønland. Forsøgsvis var der da også blevet brudt kul, men ikke før efter instruksens blev der iværksat permanent kulbrydning – dog var mængderne ikke større end at de nødtørftigt kunne supplere andre opvarmningskilder i KGH's bygninger ved de kolonier, som lå nær minerne.⁶²

⁶⁰ Otto Fabricius, 1929: p. 5 f.

Fabricius' beskrivelse af grønlænderne vil ikke falde i god jord i dag: "*Grønlænder (Homo Groenlandus. Et menneske, der færdes om Dagen, smudsigrødt af Farve med sorte, lige, tykke Hovedhaar, næsten skægløst.*"

⁶¹ Fulde titel: **Instrux**, hvorefter købmændene eller de som enten bestyre handelen eller forestaae hvalfangeranlæggene i Grønland, i særdeleshed, saavel som og alle de der staae i Handelens tjeneste i almindelighed, sig for fremtiden hav at rette og forholde.

⁶² Finn Gad, 1976: p. 343 f.

Karl Ludwig Giesecke

Det skorter ikke på pålæg og opfordringer fra København, at koloniernes ansatte skulle observere, indsamle og sende prøver af mineraler og sten ned til hovedstaden. Man må dog lige have in mente, at disse mennesker ikke havde nogen reelle forudsætninger for at vurdere og bedømme sten og mineraler, og der skete da egentlig heller ingenting før tyskeren Karl Ludwig Giesecke (1761-1833) kom til den store ø i nord i 1806. Giesecke havde afbrudt et jurastudium for at blive skuespiller og skuespilforfatter i Wien. Han havde dog altid interesseret sig for naturvidenskab og efter sin tid i Wien erklærede han sig som mineralog, hvilket han faktisk havde belæg for, og han var da også i nær kontakt med andre videnskabsmænd, bl.a. i Danmark. Giesecke ansøgte i 1805, og fik tilladelse til, at foretage en mineralogisk rejse til Færøerne. Året efter fik han tilladelse til foretage en lignende rejse til Grønland, som var tidsbestemt til 2 ½ år. Gieseckes første to års indsamlinger nåede imidlertid aldrig frem til København fordi skibet blev kapret af englænderne og lasten bragt til England.⁶³ Herefter var forbindelsen mellem Danmark og Grønland afbrudt flere år frem, og Giesecke var nødsaget at tilbringe otte år i landet. Måske var situationen ikke den mest ønskværdige for Giesecke, men til gengæld fik han stort set kortlagt mineralogien og geologien ved og omkring de eksisterende vestgrønlandske kolonier. Da han endelig kunne forlade Grønland i 1813 tog han til Edinburgh, hvor han kunne konstatere, at andre videnskabsfolk havde studeret hans indsamlinger. Anerkendelsen af hans arbejde var så stor, at han blev udnævnt til professor i mineralogi og kemi ved universitetet i Dublin, og optaget som medlem af flere videnskabelige selskaber i England, Irland og Danmark, ligesom han blev højt dekoreret. I årene efter Grønlandsopholdet udgav Giesecke en lang række videnskabelige artikler og efterlod flere manuskripter, hvoraf hans dagbog fra årene 1806-1813 dog først blev udgivet i København i 1878, altså 45 år efter hans død.⁶⁴

Hinrich Johannes Rink

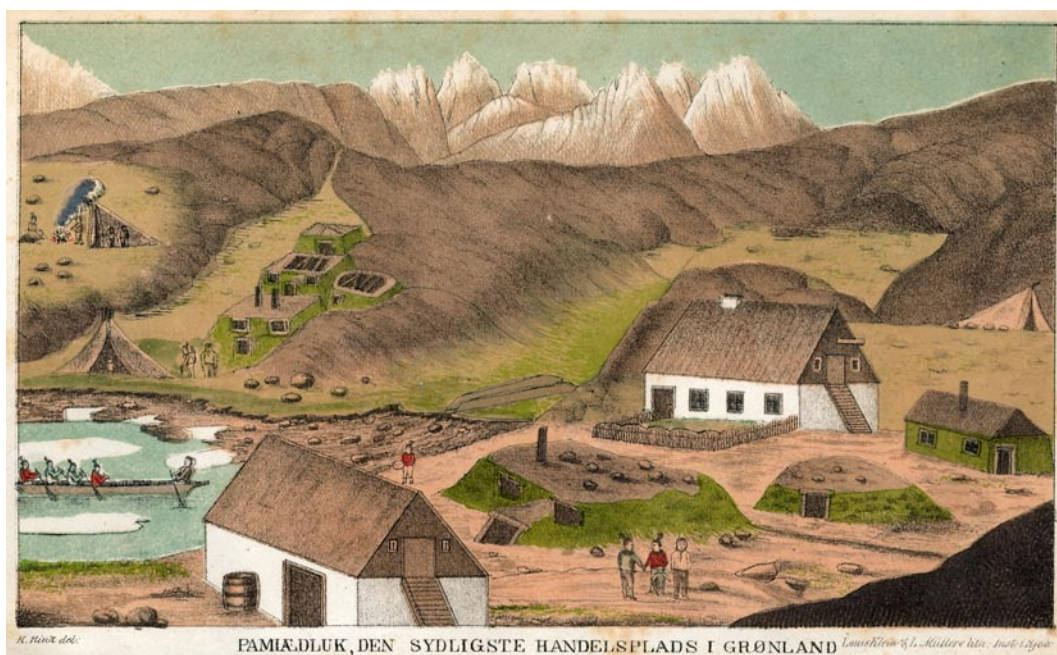
Næste seriøse forsøg på en systematisk kortlægning af Grønland var Hinrich Johannes Rink (1819-93), som havde studeret fysik og kemi og fik Københavns Universitets guldmedalje i 1843. Året efter opnåede han doktorgraden ved universitetet i Kiel. Han deltog i korvetten Galatheas jordomsejling i 1845-47, men afmønstrede på de dansk besatte Frederikssøerne (Nicobarerne) i den Bengalske Bugt for at undersøge dem geografisk. Efter sin hjemkomst kom han til Grønland i 1848. Under hans ophold

⁶³ Mads Fægteborg og Pelle Voigt, 1998: p. 11.

Anledningen til dette var **Englandskrigene**, der er betegnelsen for den dansk-norske deltagelse i Napoleonskrigene. Krigshandlingerne fandt sted ad flere omgange i perioden 1801-14. Danmarks fejlslagne alliance med Napoleon gjorde et væsentligt indhug på rigets størrelse. Under fredsforhandlingerne i Kiel i 1814 måtte Norge afstås til Sverige, men den danske forhandler, *Bourke*, førte sin svenske modpart, *Wetterstedt*, der ikke havde noget kendskab til de norske bilandes - eller skatlandes - historie, bag lyset ved at påstå, at Island, Færøerne og Grønland aldrig havde hørt under Norge, hvorved disse lande forblev under Danmark. Derved handlede Kong Frederik VI i strid med Kongeloven af 1665, der ikke gav ham nogen adkomst, som norsk konge, at adskille Norge fra de norske bilande. Det må dog hér bemærkes, at der findes andre fortolkninger af dette spørgsmål. Norge-Sverige frafaldt formelt kravet på de norske bilande i en traktat mellem de nordiske lande i 1819.

⁶⁴ F. Johnstrup, 1878: I-XXII.

i landet frem til 1868 fik han udgivet flere bøger om landets beskaffenhed på baggrund af en fireårig lang rejse rundt i landet. *"Ogsaa indsendte jeg efter haanden til Autoriteterne i Hjemmet adskillige Beretninger om Resultaterne af mine Arbejder, saasom angaaende Forekomsten af Blyant og Steenkul, og om Kystens geographiske Beskaffenhed, med Udpegning af de Egne, som fortrinsviis turde være af Interesse med hensyn til Beboelsen."*⁶⁵ Beretningerne blev efterfølgende samlet og genudgivet med tilføjelser i et tobindsværk i 1857. I første bind beskæftiger Rink sig med det nordre Inspektorat, der omfatter distrikterne Egedesminde (Aasiaat), Christianshaab (Qasi-giannguit), Jakobshavn (Ilulissat), Ritenbenk (nedlagt bygd), Omenak (Ummannaq) og Upernivik (Upernavik). Indledningsvis beskriver han sine geografiske, klimatiske og erhvervsmæssige iagttagelser. Herefter følger en generel kulturel beskrivelse af den nordgrønlandske befolkning, fulgt af omtalen af de enkelte distrikter eller kolonier, og afsluttet med en redegørelse for, hvilke og hvor forskellige mineraler findes. Bogen er illustreret med farvelagte litografier efter Rinks forlæg, og bagerst findes samtidens mest detaljerede kort over landets nordlige del. Uden at gå i nærmere detaljer om bind to, der omhandler det søndre Inspektorat skal det blot bemærkes, at opbygningen af bogen stort set ligner den første bog.

*"Pamiædluk (Pamialluk) eller Illoa (Ilua), paa en Ø foran Munden af Illoaffjorden, det sydligste Udsted i Grønland (omtrent 59° 57' N.B.) Det blev fornemmelig oprettet for de hedenske Østlændinges Skyld, som aarlig komme hertil for at handle, og af Frygt for at afskjæres af Isen aldrig opholde sig længe."*⁶⁶ Originalt litografi fra samlingen *Det arktiske Kammer*.

⁶⁵ H.J. Rink, 1857: Bd. 1. Fortalen. p. 2.

⁶⁶ H.J. Rink, 1857: Bd. 2. p. 358 f.

Commissionen for Ledelsen af de geologiske ...

Endelig i 1878 tog man udforskningen af landet så alvorligt, at *Commissionen for Ledelsen af de geologiske og geographiske Undersøgelser i Grønland* blev etableret, og året efter begyndte kommissionen at udgive Meddelelser om Grønland (M.O.G.).⁶⁷ Første bind af M.O.G. var en indberetning til Indenrigsministeriet "om Undersøgelserne i Aarene 1876, 1877 og 1878." I indledningen til indberetningen lyder det: "Det vil være det høje Ministerium bekjendt, at medundertegnede Johnstrup under 25de August 1875 indgav et allerærbødigst Andragende om, at der maatte blive foretaget danske geologiske Undersøgelser i Lighed med, hvad der nu skeer i saa godt som alle Lande i Europa, og udhævede ved same Lejlighed det Ønskelige i, at saadanne iværksattes i Grønland snarest muligt."⁶⁸

"Over Kløfterne laa Snelaget som Broer, og for at spare Omveje valgte vi dem til Overgange. Paa sine Steder kunde disse Broer bære, men lige saa hyppigt brast de ved Forsøget at gaa ud paa dem."⁶⁹ Originalt litografi udført efter A. Kornerups tegning fra samlingen *Det arktiske Kammer*.

⁶⁷ **Kommissionen** ændrede navn til *Kommissionen for Videnskabelige Undersøgelser i Grønland* i 1931.

⁶⁸ F. Johnstrup m.fl., 1879: p. 3.

⁶⁹ J.A.D. Jensen, 1879: p. 56.

Fra kommissionens instruks til ekspeditionen i 1878, ledet af J.A.D. Jensen (1849-1936), lyder det bl.a. således: "*Den strækning, som skal være Gjenstand for Undersøgelserne, er Kysten fra Tiningnertok (Tininnertooq, nord for Paamiut) til Ameralik-Fjorden (syd for Nuuk), den sidstnævnte inclusive.*" ... "*Foruden Kaart og Optegnelser affattes billedlige Fremstillinger til Belysning af Iagttagelserne og Landets Beskaffenhed i det Hele. Ligeledes indsamles selvfølgelig Naturalier, navnlig Mineralier og Bjergarter, og lejlighedsvis Oldsager.*"⁷⁰ En af ekspeditionens øvrige deltagere var Andreas N. Kornerup (1857-81), der var nyuddannet cand. polyt. og elev på Kunstakademiet.

Nordboernes *Østerbygd* antog man måtte ligge i Østgrønland, og nordboernes stednavne, som var kendt fra de gamle sagaer, var således blevet indtegnet og gengivet på kort over den lange nærmest ukendte østkyst. W.A. Graah (1793-1863) foretog en rejse på østkysten i årene 1828-31, men nåede ikke så langt mod nord som til Ammassalik. Han kunne påvise, at nordboerne ikke havde beboet den strækning han berejste. Den svenske polarforsker A.E. Nordenskiöld (1832-1901) var på sin første Grønlandsekspedition i 1870, hvor han undrede sig over overflade forureningen af Indlandsisen. På hans andet besøg på Indlandsisen i 1883 kalder han denne forurening for "*kryokoniten*".⁷¹ Nordenskiöld gjorde sig også betragtninger over Østerbygdens placering, som han bestemt mente var at finde i den sydligste del af Vestgrønland.⁷²

"*Naar vi har faaet de første Kort over Landet, kan den geologiske Undersøgelse paabegyndes.*"⁷³ Ser man i en fortegnelse over Meddelelser om Grønland (M.O.G.) bliver Grønland endevendt i årene efter at kommissionen var blevet nedsat i 1878, og efter Holms konebådsekspedition blev Østgrønland efterhånden også kortlagt.⁷⁴

I takt med den teknologiske udvikling, administrative ændringer og den almindelige politiske udvikling skete der også forandringer i kommissionen, selv om det gik langsomt.

⁷⁰ J.A.D. Jensen, 1879: p. 19 f.

⁷¹ A.E. Nordenskiöld, 1885: p. 218 f.

Jf. Erik W. Born (Red.), 1999: p. 210: "*Længere inde på Indlandsisen udgøres cryokonitstøvet imidlertid næsten udelukkende af stjernestøv, der stammer fra det ydre rum.*"

Jf. AMAP, 1998: p. 22 f: Heri tales der om partikelforurening fra Eurasien, som føres til Arktis via høj- og lavtryk. Dette er i overensstemmelse med flere andre udsagn, som også inkluderer aske mv. fra vulkanudbrud.

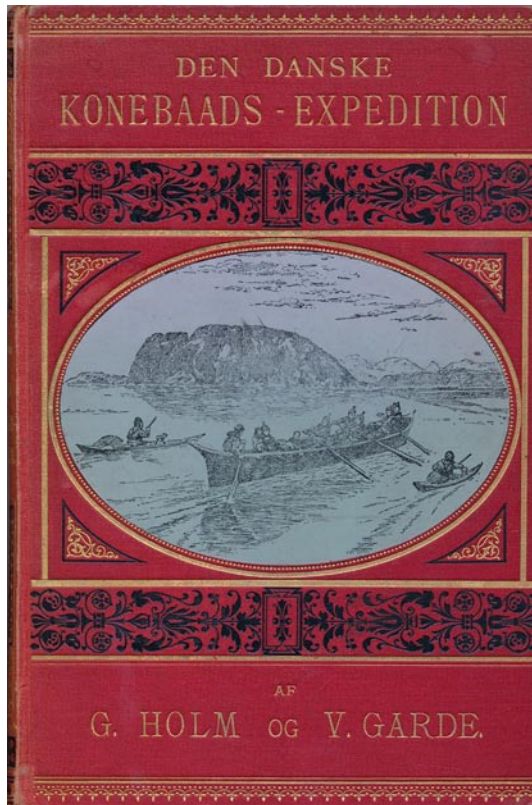
⁷² A.E. Nordenskiöld, 1885: p. 381 f.

⁷³ Gunnar Seidenfaden, 1938: p. 73.

⁷⁴ Siden det første bind af *Meddelelser om Grønland* (M.O.G.) udkom i 1879 blev der udgivet i alt 206 bind frem til 1979, hvor M.O.G. blev opdelt i tre faglige rækker: *Bioscience*, *Man & Society* og *Geoscience*. Fra 2008 er serierne blevet udgivet af *Museum Tusculanums Forlag*. Det bør tilføjes, at de enkelte bind ofte består af mange, af og til, flere end ti delbind.

En samlet oversigt over M.O.G. Bd. 1-206 findes på:

<http://www.mtp.hum.ku.dk/rwfolder/mtp/pdfs/MoGtitles.pdf>

Tvivlen om, at Østerbygden skulle findes i Østgrønland var stærkt voksende, og i 1883 sendte kommissionen konebådsekspeditionen til Østkysten under ledelse af Gustav Holm (1849-1940). I instruksen for ekspeditionen hed det bl.a., at udover hovedformålet, at fortsætte tidligere opmålinger, skulle den foretage arkæologiske undersøgelser "særlig med hensyn til forekomsten af ruiner og andre minder om nordboernes ophold i Grønland, men lejlighedsvis også med hensyn til den eskimoiske bebyggelse."⁷⁵ I den populærvidenskabelige bog står der i indledningen: "Som man vil se af det efterfølgende, berejste vor Expedition hele Østkysten saa højt mod Nord, som det overhovedet kunde være Tale om, at Bygden kunde have ligget, uden at der fandtes mindste Spor af tidligere ikke-eskimoisk Bebyggelse, og uden at der i Beboernes Udseende, Skikke, Levemaade, Sagn m.m. var det ringeste, som kunde tyde paa tidligere Forbindelse med Evropæere, hvorved Spørgsmaalet om Østerbygdens Beliggenhed synes at maatte være afsluttet for bestandig."⁷⁶

Kortlægningen af Øst- og Nordgrønland var imidlertid ikke uproblematisk, hvilket *Danmarkekspeditionen* (1906-08) er et fatalt vidnesbyrd om. Ekspeditionens leder var journalisten Ludvig Mylius-Erichsen (1872-1907), som tidligere havde været leder af *Den danske literære Grønlands-Ekspedition* (1902-04), omkom sammen med premierløjtnant N.P. Høeg Hagen (1877-1907) og den grønlandske lærer og polarforsker Jørgen Brønlund (1877-1907).⁷⁷ Formålet med ekspeditionen var at få kortlagt den sidste store ukendte del af Nordøstgrønland samt i øvrigt at indsamle viden om geologi, metrologi, botanik og zoologi mv. Blandt flere successer, bl.a. at fastslå, at Peary Land var landfast med Grønland, var den tyske meteorolog Alfred Wegeners (1880-1939) observationer af Grønlands bevægelse bort fra Europa, og derved blev den senere anerkendte teori om kontinentaldriften født.⁷⁸

At skildre kortlægningen og de mange andre videnskabelige undersøgelser af Grønland er udenfor denne rapports rammer, men man kan ikke undgå at nævne Ejnar Mikkelsen (1880-1971), der i 1909 ledede en ekspedition for at finde de omkomne fra Danmarkekspeditionen. De fandt ikke de omkomne, men diverse optegnelser. For Mikkelsen og hans følgesvend Iver Iversen (1884-1968) blev det til et treårigt ufrivilligt ophold i det nordøstlige Grønland. Den dramatiske historie om sult, forfrysninger og al den øvrige dramatik har Mikkelsen beskrevet i *Tre år på Grønlands østkyst* i 1913, suppleret med *Farlig tomandsfærd* i 1955.

⁷⁵ Gustav Holm, 1972: p. 17.

⁷⁶ G. Holm og V. Garde, 1887: p. 27.

⁷⁷ Der er skrevet adskillige bøger om **Danmarkekspeditionen**. Bl.a. Vagn Lundbye, 1989.

⁷⁸ Ole Ventegodt, 2000: p. 178 f.

Man bør dog også hæfte sig ved geologen Lauge Koch (1892-1964), der i 1913 under sit første sommerophold på Arktisk Station i Godhavn (Qeqertarsuaq) besluttede sig for at lave *det* geologiske kort over Grønland.⁷⁹ Senere, tilbage i Danmark, blev Koch introduceret til Knud Rasmussen (1879-1933) og sammen foretog de sig den Anden Thule-ekspedition i årene 1916-18. "*Det skal være ekspeditionens hovedopgave at undersøge og kortlægge den sidste ukendte strækning af Grønlands nordkyst på strækningen mellem St. George Fjord og de Long Fjord.*"⁸⁰ Også denne ekspedition endte tragisk idet to af ekspeditionens medlemmer døde på hjemvejen. Dog lykkedes det at redde de videnskabelige resultater.⁸¹

Koch, der i 1913 havde besluttet at lave det geologiske kort, blev leder af *Jubilæumsekspeditionen nord om Grønland 1920-23*, og dermed var den overordnede kortlægning af landet gennemført. Det blev efterfølgende til mange flere ekspeditioner. Her skal dog kun nævnes *Treårs-ekspeditionen til Christian X's Land 1931-1934*, som afsluttede de traditionelle polarekspeditioner og blev starten på en helt ny epoke for ekspeditioner. "*Vor Flyvemaskine nærmer sig nu Kystbjergene. I blaalige og røde Farver tegner de deres sære og betagende Linier, og paa et Øjeblik er vi inde over dem – inde over de næsten utilgængelige Steder, hvor Mylius Erichsen og hans Fæller slæbte sig frem, hvor de døjede Savn og Lidelser, og hvor de ofrede Livet i Menneskehedens, Videnskabens og Nationens Interesse for at udforske det ukendte.*"⁸²

Bortset fra Jørgen Brønlund er der hidtil ikke blevet nævnt, at mange grønlændere har deltaget i de nævnte ekspeditioner. Indtil flyvemaskinens indtog i polarforskningen var de grønlandske teknikker uundværlige i gennemførelsen af polarekspeditionerne. Amerikaneren Robert Edwin Peary (1856-1920), der efter flere forsøg over 23 år nåede Nordpolen i 1909, havde aldrig nået sit mål uden deltagelse af inughuit. "*Med deres hjælp skal verden opdage Nordpolen.*"⁸³ De fire inughuit, som deltog i ekspeditionen var Oodaaq (c. 1877-1955), Silluk, Iggiannguaq og Ooqueah.⁸⁴ Bemærk at det ikke har været umiddelbart muligt at identificere fødsels- og dødsår for de tre. De grønlandske medlemmer af Pearys ekspedition har bortset fra Oodaaq ikke fået den store opmærksomhed. Oodaaq har dog fået verdens nordligste ø opkaldt efter sig.

Lauge Koch havde i forbindelse med 200-året for Hans Egedes ankomst til Grønland foreslået at lede *Jubilæumsekspeditionen*, men han var ikke ene om, at dette jubilæum kunne bruges som løftestang til at indsamle og formidle viden om Grønland. Initiativet til at udgive en moderne autoritativ beskrivelse af Grønland blev taget af dr. phil. Louis Bobé (1867-1951) og professor AD.S. Jensen (1866-1953), der i 1913 begrundede en sådan udgivelse med at Rinks "*fortjenstfulde, men i Tidens Løb ret forældede Arbejder*" suppleret med den alsidige viden, som er indsamlet om Grønland gennem "*det sidste halve Aarhundrede*". Bogen, eller snarere, tobinds værket med et atlasbind blev som forslagsstillerne havde tænkt sig den hidtil mest omfattende og alsidige beskrivelse af landets geografi, geologi, historie og befolkning. *Grønland i Tohundredaa-*

⁷⁹ **Arktisk Station** blev oprettet i 1906 til naturvidenskabelig forskning. Initiativet blev taget af Morten P. Porsild (1872-1956), der var stationens leder frem til 1946. I 1953 overtog det Naturvidenskabelige Fakultet ved Københavns Universitet forvaltningen af stationen.

⁸⁰ Knud Rasmussen citeret i Anders Odsbjerg, 1992: p. 32.

⁸¹ Anders Odsbjerg, 1992: p. 32 f.

⁸² Lauge Koch, 1934: p. 9 f.

⁸³ Anders Odsbjerg, 1990: p. 177.

⁸⁴ Anders Odsbjerg, 1990: p. 181.

ret for *Hans Egedes Land* udkom i 1921, dels som M.O.G. bind 61+62, og i almindelig bogform. Ligeledes udkom værket på engelsk i tre bind.⁸⁵

Kommissionen udtrykte et ønske om større kontinuitet i dens arbejde, og søgte Indenrigsministeriet om en bevilling til to stillinger, hhv. som geolog og geograf. Nationalmuseet ønskede en arkæolog ansat i kommissionen, men det blev afvist. Efter nogle års tovtrækkeri blev *Indenrigsministeriet Udvalg for videnskabelige Undersøgelser i Grønland* nedsat i 1925. Dermed blev kommissions rolle udspillet, og Indenrigsministeriets udvalg blev i 1931 ophævet til *Kommissionen til Ledelsen af videnskabelige Undersøgelser i Grønland*. Med de manglende videnskabelige undersøgelser under Anden Verdenskrig, krav om ændringer i forholdet mellem Danmark og Grønland blev der også lagt op til en ændring af forskningsstrukturen, som burde være fri og uden indblanding fra staten. Derfor skiftede kommissionen navn til *Kommissionen for de Videnskabelige Undersøgelser i Grønland* (KVUG).⁸⁶

KVUG har i flere omgange gennemgået forandringer. Medlemmerne af KVUG blev udpeget af forskningsrådene, erhvervslivet samt en række forskningsinstitutioner og myndigheder med tilknytning til Grønland. Den væsentligste udvikling var nok det, at forskningen ændrede fokus, således at forskningen skulle være til gavn for Grønland. Men ved udgangen af 2012 blev KVUG nedlagt.

Ekspeditionernes tidsalder var overstået, og blev overtaget af *fagorienterede forskningsprojekter og feltarbejde*. Geologien var i centrum, og derfor havde man i 1946 oprettet *Grønlands Geologiske Undersøgelser* (GGU). GGU sorterede indtil 1987 under Grønlandsministeriet, herefter under Energiministeriet og efterfølgende under Miljø- og Energiministeriet. I 1995 blev GGU fusioneret med *Danmarks Geologiske Undersøgelser* (DGU) i en institution *Danmarks og Grønlands Geologiske Undersøgelse* – sidenhen *De Nationale Geologiske Undersøgelser for Danmark og Grønland* (GEUS), og hører under Klima- og Energiministeriet. GEUS har status som statsvirksomhed, og deres opgaver er fastlagt i *Lov om De Nationale Geologiske Undersøgelser for Danmark og Grønland*. Institutionen er ansvarlig for den videnskabelige udforskning af de geologiske forhold i Danmark og Grønland med tilhørende sokkelområder. GEUS skal drive forskning, som er af betydning for udnyttelsen og beskyttelsen af geologiske naturværdier og skal endvidere foretage kortlægning, overvågning, dataindsamling, dataforvaltning og formidling.

GEUS udfører feltundersøgelser i og omkring Grønland. Undersøgelserne består bl.a. af geologisk og geofysisk kortlægning, mineralefterforskning, oliegeologi, maringeologi, klima- og miljøforskning samt glaciologi. Institutionen rådgiver Råstofdirektoratet i Grønland om geologiske spørgsmål i sagsbehandlingen ved behandlingen af koncessionstildelinger til råstofaktiviteter i landet.

En anden rådgivende institution er Asiaq, der er en slags grønlandsk parallel til GEUS. Asiaq blev etableret i 1993 gennem en Landstingsforordning.⁸⁷

⁸⁵ G.C. Amdrup m.fl. (Red.) 1921: Forordet.

⁸⁶ Jette Arneborg & Karsten Secher, 2005: p. 11 f.

⁸⁷ <http://www.asiaq.gl>

Administration og styre

Fra koloni til amt, Hjemmestyre og Selvstyre – next stop?

Koloni 1721-1953

Fra kolonisationen i 1721 og frem til staten overtog administrationen af Grønland i 1774, oprettede KGH i 1776, og udstedte en instruks i 1782 havde den hidtidige administration af kolonierne været forskellig fra sted til sted, og staten så uvilligt på den voksende indbyrdes konkurrence. Med instruksen blev der indført ensartede regler for alle kolonierne. Ligeledes blev der indført faste priser, og samtidig blev der åbnet to inspektorater, ét for Nordgrønland med sæde i Godhavn (Qeqertarsuaq) og ét for Sydgrønland med sæde i Godthaab (Nuuk). Formålet med inspektoraterne var at føre kontrol med handelsfolkene og at beskytte grønlænderne. Instruksen, med visse ændringer, kom til at danne det administrative grundlag i omkring 100 år.

Kong Frederik VII (1808-63) havde underskrevet Danmarks Riges Grundlov den 5. juni 1849, og derved ophørte enevoldsstyret og landet indførte det spæde demokrati. Men hvor hørte Grønland hjemme i den nye form for styre, og skulle monopolet ophæves? Grønland blev et anliggende for regeringen og Folketinget, og der blev nedsat en kommission til at analysere situationen. Landet gav et stort overskud til Danmark, og én fløj mente at man gennem afskedigelser kunne forbedre dette overskud, mens en anden fløj mente at man kunne lade overskuddet blive i Grønland til fordel for grønlænderne. Videnskabsmanden og nu også inspektør for Sydgrønland H.J. Rink sad med i kommissionen, og han var modstander af en ophævelse af monopolet. Men som han siden anfører: *"Thi naar myndighederne i Danmark udsende Danske alene fordi de ved deres Nationalitet ere Grønlænderne overlegne, paatrykkes der disse et Stempel, som i Tidens Løb mere eller mindre virker tilbage på dem gennem alle Samfundsforhold. Derefter rette først Europæerne i Landet sig, og efter dem atter de Indfødte selv, som saaledes maade synke ogsaa i deres egen indbyrdes Agtelse."*⁸⁸

Tilbage i Grønland udarbejdede Rink sammen med tre andre, herrnhuter missionær Samuel Kleinschmidt (1814-86), missionær og seminarieførstander Carl Emil Jansen (1813-84) og distriktslæge J.F.Th. Lindorff (1823-59) et forslag til Indenrigsministeriet i 1856, som resulterede i et forsøg med at oprette *forstanderskaber* i hver af kolonierne i Sydgrønland i 1862 og året efter i Nordgrønland. Det blev en succes, og siden blev de lovmæssigt sikrede gennem *Foreløbige Bestemmelser om Grønlændernes Kasse og Forstanderskaberne i Grønland af 31. Januar 1872*. Forstanderskaberne bestod af den danske præst (formand), den danske kolonibestyrer (handelsinspektør), den danske læge, de danske handelsassistenter, og grønlandske *forstandere*, der blev valgt blandt de førende familier i de enkelte kolonier, udstederne og bopladserne. Forstanderskaberne skulle administrere de penge, som kom fra en afgift, der blev pålagt alle varer, der blev ud- og indført af landet. Afgiften finansierede socialhjælp, eller sagt på en anden måde, *"Fattighjælp og Understøttelse"*. De grønlandske forstandere fik en kasket som værdighedstegn. Deres opgave var defineret som at føre tilsyn og orden, og være deres landsmænd *"til vejledning og eksempel"*. Imidlertid var der på det handelsmæssige område interessekonflikter mellem danskerne og grønlænderne, og handelsinspektøren var sjældent til sinds at give grønlænderne ret. Rink

⁸⁸ Hinrich Rink, 1882-84: p. 18 f.

var en reformernes mand, og i 1871 da han blev direktør for KGH var hans mening, at handel og administration *ikke* burde være ét. Derfor fik han nedsat *Den permanente Kommission* af tidligere grønlandsfolk, der kunne være mellemed mellem ministeriet og inspektørerne i administrative spørgsmål. Målet var dog fortsat en total adskillelse, men Rink mødte skarp kritik, og valgte at træde tilbage som direktør i 1882.⁸⁹

Efterfølgende flyttede han til Norge og skrev flere debatterende afhandlinger, hvor han kritiserede administrationen af og i Grønland og beskrev, hvorledes europæiske skikke havde afløst gamle grønlandske traditioner, hvilket førte til direkte fattigdom hos de grønlændere, der var bosat ved kolonierne. Rink skriver bl.a.: "*Samfundsindretningen hos et Jagtfolk ere saa eiendommelige, at de alene af den Grund vanskelig forstaaes og paa rette Maade vurderes af den civiliserede Race. De ere ogsaa i Grønland omtrent ligesaa fuldt blevne tilsidesatte og overseete som andetsteds, og naar man derfor vil angive Aarsagen til Grønlændernes Tilbagegang i al Korthed, turde den vist søges deri, at man ligeoverfor dem ikke tilstrækkeligt har varetaget Regelen: 'Med Lov skal man Land bygge'. Dette maa dog ikke forstaaes saaledes at de Danske skulde have foreskrevet Grønlænderne deres Skikke. Tværtimod de skulde for det Første have undladt at nedbryde de gamle Skikke uden Nødvendighed, og kun benyttet deres Overlegenhed til at foranledige, at Grønlænderne selv omformede saadanne Skikke, som ikke mere passede for Nutiden, eller om man vil selv at foreskrive sig de fornødne Love.*"⁹⁰

Den noget mere konservative Hugo Egmont Hørring (1842-1909) fra Indenrigsministeriet overtog herefter posten som direktør i KGH, og efter nogle år lykkedes det ham at få udvisket forstanderskabernes indflydelse. Hørring blev konseilspræsident (statsminister) i 1897 for partiet Højre og blev på posten frem til han trak sig i år 1900. Ved Systemskiftet i 1901 var det ikke længere kongen, som udnævnte en ny regering, men derimod Folketinget. Partiet Venstre (stiftet 1870) havde overtaget regeringsmagten ved Systemskiftet og Det Radikale Venstre (stiftet 1905) og Socialdemokratiet (stiftet 1871) havde fået øget indflydelse, hvilket gjorde reformer mulige. Derfor blev der nedsat en kommission, som skulle fremkomme med en betænkning til en kommende lovgivning for Grønland. Mylius-Erichsen, som havde været leder af *Den danske literære Grønlands-Ekspedition* (1902-04), hvor bl.a. også Knud Rasmussen deltog, rettede efter rejsen voldsomme angreb mod forholdene i Grønland. Da betænkningen kom i 1906 var den efter fleres mening for konservativ, og mennesker med interesser for og erfaringer fra Grønland, heriblandt missionær og seminarieforstander C.W. Schultz-Lorentzen (1873-1951) og eskimologen William Thalbizer (1873-1958) talte for en adskillelse af administration og handel, samt at give grønlænderne bedre muligheder for en udvikling på egne præmisser. Inspektøren for Nordgrønland Jens Daugaard-Jensen (1871-1938) fremsendte sit helt eget forslag til en ny ordning mellem de to lande, idet han foreslog helt at undlade danske embedsmænd i at deltage i forstanderskaberne, og samtidig mente han at der skulle oprettes to Landsråd. Det radikale folketingsmedlem, senere konseilspræsident, C.Th. Zahle (1866-1946) kritiserede KGH's monopolhandel og sammenblandingen af administration og handel, og MF for Venstre, indenrigsminister Sigurd Berg (1868-1921) besøgte Grønland i 1907, som første danske minister nogensinde, for at danne

⁸⁹ R. Hammer, 1921: p. 124 f.
Finn Gad, 1984: p. 222 f.
Mads Lidegaard, 1991: p. 146 f.

⁹⁰ Hinrich Rink, 1982-84: p. 6

sig et overblik. Og så kom den første egentlige lov, *Loven om Styrelse af Kolonierne i Grønland m.m. af 27. maj 1908*. Handel og administration blev nu endeligt adskilt, og landet blev inddelt i to landsråds kredse, som var sammenfaldende med inspektorerne, der blev opretholdt. De to inspektører var *fødte* formænd for de to Landsråd, og forstanderskaberne blev erstattet af *kommuneråd*. Ligeledes blev retsplejen udskilt med en særlig ordning.⁹¹

Allerede i 1912 blev loven ændret og *alle* grønlandske anliggender i Danmark blev samlet i det nyetablerede *Styrelsen af kolonierne i Grønland*. Den nye direktør var den tidligere inspektør for Nordgrønland, Daugaard-Jensen. Atter i 1925 kom der en ny lov, *Lov om Grønlands Styrelse*. Anledningen var primært, at Danmark havde udvidet sin suverænitet til at omfatte hele øen. Derved blev landet inddelt i tre administrative enheder Nordgrønland, Sydgrønland og Østgrønland. Thule blev ikke medtaget, idet området havde sin egen lovgivning. De tidligere inspektørembeder blev erstattet af *landsfogeder*, der blev statsmagtens repræsentanter med visse beføjelser som dommere. Denne lov kom stort set til at gælde uændret frem til 1950.

En grønlander ved navn Mathias Storch (1883-1957) blev efter en treårig uddannelse sendt på præsteuddannelse i Danmark. Han blev den første grønlander, der skrev en roman. Bogen, *Singnagtugaq* (drømmen), blev udgivet i 1914, og året efter udkom den danske oversættelse ved Knud Rasmussen, *En Grønlanders Drøm*. Bogen indeholder en væsentlig kritik af forholdene i Grønland og en fremtidsdrøm om et moderne land, hvor kolonitidens åg er fortid. I 1930 udgav Storch sin debatbog *Strejflys over Grønland*, hvor han stærkt kritisk forholder sig til den danske kolonialisme og de forskellige tiltag, der havde fundet sted, også efter vedtagelsen af de tre førnævnte love. Han skriver således: "*Men alle disse forholdsregler blev truffet af nødvendighed, ikke af lyst. Og nu maa man haabe og tro, at erfaringen tilstrækkeligt maa have lært de styrende, at Grønlanderne maa tages med paa raad i langt større udstrækning, end man hidtil har gjort. Og nu under den megen tale om Grønlands aabning bør styrelsen skynde sig at tage et planmæssigt arbejde op for at selvstændiggøre Grønlanderne. Der staar nemlig meget tilbage at ønske i saa henseende. – Danmark har altsaa taget et stort ansvar paa sig ved at tage et lille frit folk i sin beskyttelse, ødelægge dets samfundsordning og tvinge det ind under formynderskab. Og ikke nok hermed. Danmark har gennem aarenes løb blandet saa meget blod med Grønland, at man ikke alene kan tale om Danmarks forpligtelser overfor Grønland med historisk ret, men ogsaa med blodets ret. Danmark kan altsaa ikke løbe fra denne forpligtelse uden at stemple sig selv som uærlighed.*"⁹²

Anden verdenskrig blev et vendepunkt i den grønlandske historie. Ved Danmarks besættelse den 9. april 1940 samlede landsfogederne Eske Brun (1904-87) og Aksel Svane (1908-1991) de to Landsråd i ét, og overtog administrationen af Grønland uafhængigt af Danmark. Samhørigheden med Danmark blev der dog ikke sået tvivl om. Men det faktum, at Danmark var besat af en fremmed fjendtligsindet magt, gjorde en tilnærmelse til USA mulig. Svane rejste til USA for at repræsentere Grønland i den frie danske administration. Brun blev tilbage og styrede Grønland, og det kan helt sikkert påstås, at den danske centralmagt aldrig havde været stærkere repræsenteret i Grønland end under krigen. Eske Brun var de facto eneheriker. De mang-

⁹¹ Mads Lidegaard, 1991: p. 162 f.

⁹² Mathias Storch, 1930: p. 111 f.

lende forsyninger fra Danmark blev erstattet med forsyninger fra USA og Canada. Amerikanerne anlagde militære baser og andre installationer i landet. Den danske isolationspolitik var dermed brudt.

Ved befrielsen i 1945 blev Grønland atter underlagt den danske regering. Men læren af krigen var ikke større, end at Grønland stort set vendte tilbage til de førkrigs-liggende tilstande – nemlig isolation – men efter krav fra grønlandske politikere, dansk presse, med flere blev *Grønlandskommissionen* nedsat i 1948, og i 1950 trådte "*nyordningen*" i kraft.

Fra 1776-1950 havde det statsdrevne Kongelige Grønlandske Handel (KGH) monopol på handelen med Grønland. I perioden frem til 1912, hvor *Styrelsen af kolonierne i Grønland* – i daglig tale *Grønlands Styrelse* – blev oprettet havde KGH ansvaret for administrationen i Grønland. Med "*nyordningen*" i 1950 blev monopolet ophævet og KGH havde herefter kun forsyningspligt.

Nyt design og nyt logo til KGH's spisebestik. Gaflen til venstre med KGH's logo fra før "*nyordningen*" i 1950, og gaflen med KGH's logo efter 1950.

Amt 1953-79

Med "*nyordningens*" ikrafttræden, blev de to Landsråd permanent samlet i et nyt. Østgrønland (Tunu) og Thule (Avanaarsuaq) blev dog først repræsenterede fra 1961. Landsrådet, der nu var fysisk placeret i Nuuk, trådte sammen for første gang i 1951 og skabte grundlaget for en ny sociallovgivning. I 1952 godkendte Landsrådet enstemmigt udkastet til den nye grundlov. Imidlertid blev grundlovsforslaget ikke sendt ud til folkeafstemning i Grønland, hvilket FN reagerede negativt på. Anledningen var, at FN ikke umiddelbart kunne gennemskue om afkoloniseringen var reel eller en manøvre for at undgå FN's kontrol.

I juni 1953 blev Grønlands koloniale status så opgivet, og den danske grundlov udvidet til at omfatte hele riget. Grønlænderne skulle inden for en overskuelig fremtid sidestilles økonomisk og retligt m.v. med befolkningen i det egentlige Danmark. Augo Lynge (1899-1959) og Frederik Lynge (1889-1957) blev valgt som de to første grønlandske folketingsmedlemmer. Ironisk nok kan man måske udtrykke, at netop ophøret af kolonitiden medførte den hidtil største koloniale indsats fra dansk side i landet. I 1955 udskilte man *Grønlandsdepartementet* fra Statsministeriet og gjorde det til *Ministeriet for Grønland* (MfG). Aktiviteterne i KGH og i den nyoprettede Grønlands Tekniske Organisation (GTO) steg voldsomt. Men der var også rigeligt at se til, hvis Grønland erhvervsøkonomisk og kulturelt skulle nå på højde med den øvrige del af riget. Imidlertid blev den danske indsats, blandt andet fra Landsrådets side, vurderet som værende for lille, og allerede i 1960 nedsatte den danske regering et nyt udvalg, *Grønlandsudvalget af 1960* (populært kaldet for G-60). G-60's formål var at styrke bestræbelserne for en effektivisering af ligestillingen. Fem hovedsynspunkter lå til grund for den nye betænkning, nemlig at beskæftigelsen måtte øges, at befolkningen

skulle koncentreret i de bedst egnede byer, at erhvervslivet blev effektiviseret, at uddannelserne blev prioriteret højere, og at boligbyggeriet intensiveredes. Industrialisering, storstilede byggeprojekter, nedlæggelse af bygder, koncentration og moderne infrastruktur blev alt sammen planlagt, bygget og drevet af danskere. Tidens løsen var *effektivitet*, men for mange blev mødet med G-60 et *kulturchok*.

Både kulturelt og politisk vaktet der modstand mod den førte politik, men det var først da den generation, der til fulde havde oplevet integrationspolitikken på egen krop, begyndte at markere sig i begyndelsen af 1970'erne, at startskuddet til den grønlandske kulturs genfødsel lød. Digtere og sangere satte på ny en ære i at skrive og synge på grønlandsk. De mest markante røster mod den førte politik kom fra de unge grønlændere i Danmark, og de som var vendt tilbage til Grønland med en vidergående uddannelse. I 1971 blev to unge politikere Jonathan Motzfeldt (1938-2010) og Lars Emil Johansen (f. 1946) valgt ind i Landsrådet. Moses Olsen (1938-2008) blev valgt til Folketinget samme år. Denne trojka blev garanterne for en ændring af grønlandspolitikken, og dannede senere partiet Siumut. Forud for valget havde der været en konference i Sisimiut i 1970, hvor der i uddrag fra *ungdomsresolutionen* hedder: *"Vi er helt på det rene med, at overtagelse af et større politisk ansvar også betyder, at vi overtager større økonomiske og andre byrder. Vi er ligeledes helt på det rene med, at det vil være til ubodelig skade med et at overskære den hjælp, vi hidtil har fået udefra i vore bestræbelser på at blive selvhjulpne. Vi vil dog fastholde, at vort fremtidige politiske mål må være et mere politisk uafhængigt Grønland. Dette mål kan vi stræbe efter at nå ved, at vi udviser en gensidig respekt for hinanden og ved ikke at glemme vor værd som to forskellige nationale grupper. Med disse ord – ved at offentliggøre vort mål – rækker vi hånden mod Danmark. De kommende prøvelsens år vil vise, hvilket afkast vort samarbejde vil give. Hvis vi arbejder sammen for at nå den nævnte målsætning, vil vor samhørighed ikke lide nogen skade derved. Det vi gerne vil understrege er, at vi grønlændere er et nationalt mindretal, og at vi ønsker denne kendsgerning respekteret. Kun derved vil den danske stat fremtræde som et rige, der ikke opsluger et særpræget nationalt mindretal, men som en stat, der i respekt for dette mindretal, gør alt for at opretholde det."*⁹³

I modsætning til Færøerne, deltog Grønland i EF-folkeafstemningen i 1972 som et almindeligt dansk amt i medfør af Grundloven. I Grønland var der 70,3 procent modstand mod indtrædelse, men da man fortsat ikke havde en hjemmestyreordning, som den færøske, måtte Grønland følge Danmark ind i EF. Dette fik Moses Olsen til at udtrykke, at tidspunktet nu var nået til at indføre reelle ændringer i forholdet til Danmark. I Danmark blev budskabet helt misforstået og mange danskere, herunder store dele af pressen, opfattede det, som om Grønland ønskede at løsrive sig fra Danmark. Dette var dog ikke tilfældet.

⁹³ Lars Emil Johansen, 1971: Ungdomsresolutionen.

Hjemmestyre 1979-2009

Knud Hertling (1925-2010), der var blevet "socialdemokratisk" grønlandsminister i 1971, nedsatte efterfølgende et udvalg, som i forbindelse med *Grønlandsrådets* møder i januar 1973 afgav en betænkning, der anbefalede udarbejdelsen af et kommissorium (retningslinjer) til en kommission. Det blev den socialdemokratiske grønlandsminister Jørgen Peder Hansen (1923-1994), som i 1975 nedsatte Hjemmestyrekommissionen, der skulle føre til indførelsen af Hjemmestyre.

Forud for Hjemmestyrets indførelse rejste medlemmer af Landsrådet rundt i Grønland for at informere om, hvad indførelsen af Hjemmestyre ville betyde. Her er det medlem af Landsrådet, Jonathan Motzfeldt, der besøger den lille bygd Savissivik i den nordlige del af Melvillebugten, hvor Motzfeldt også benyttede lejligheden til at deltage i søkongefangsten. Maj 1978.

Et af de store stridspunkter mellem Danmark og Grønland var den danske ejendomsret til undergrunden. Den socialdemokratiske statsminister Anker Jørgensen (f. 1922) gav grønlænderne med pegepinden: *"Der er ikke noget at ræfle om. Hvis man vil have ejendomsretten til undergrunden på Grønland, så må man tage konsekvenserne og ... sige, at man ønsker at kappe båndene over til Danmark. Det er den eneste måde ... Ingen tvivl om det."*⁹⁴ Kompromisset blev, at *"den fastboende befolkning i Grønland har grundlæggende rettigheder til Grønlands naturgivne ressourcer"*, og at der var fælles beslutningskompetence for staten og Hjemmestyret i *Fællesrådet for mineralske råstoffer i Grønland*, der var ligeligt sammensat af repræsentanter fra staten og Hjemmestyret, med fem hver plus en formand.⁹⁵

Ved en folkeafstemning i Grønland i januar 1979, og med en valgdeltagelse på 63 procent, stemte 12.754 for – og 4.705 imod Hjemmestyrets indførelse. Ved Folketingets afstemning, i februar samme år, stemte alle danske partier, undtagen Fremskridtspartiet og Venstre Socialisterne, for lovforslaget. Bortset fra områder såsom

⁹⁴ Jens Brøsted, 1979: p. 8.

⁹⁵ Lov nr. 577, 1978: § 8.

retsplejen, politi, udenrigs- og sikkerhedspolitik samt pengepolitik fik Grønland ret til, efter forhandling, at få overført alle områder, der *naturligt* hørte hjemme under et grønlandsk administrativt system. Hjemmestyret (Namminersornerullutik Oqartus-sat) blev indført 1. maj 1979, og i henhold til *Hjemmestyreloven § 1* udgjorde Grønland "*et særligt folkesamfund inden for det danske rige*." Hjemmestyret bestod af en valgt repræsentation, Landstinget, og en administration, der ledtes af Landsstyret. Frem til 1979 var statens øverste repræsentant i Grønland Landshøvdingen over Grønland. Efter 1979 er staten repræsenteret ved *Rigsombudsmanden*, hvis funktion dog er mere begrænset end Landshøvdingens.

Ved valget til det Landsting, der skulle afløse det tidligere Landsråd, i april 1979 stillede fire partier op. Det blev Siumut, som først havde rejst kravet om Hjemmestyre, som dannede det første Landsstyre og Jonathan Motzfeldt kunne med partiets valgsejr sætte sig på stolen som Landsstyreformand og Landstingsformand. Ved Hjemmestyrets ikrafttræden overtog man ansvaret for *Grønlands styrelsesordning og styrelsesordningen for kommunerne*.

I forbindelse med EF-udmeldelsen debatterede Landstinget i marts 1984 Landsstyrets forhandlingsresultat. Både EF-tilhængerpartiet Atassut og EF-modstanderpartiet Inuit Ataqatigiit var utilfredse med resultatet og gav derfor Landsstyret et mistillids-votum. Også fisker- og fangerorganisationen KNAPK var stærkt kritiske. Alligevel blev udmeldelsesaftalen vedtaget.

Ved Landstingsvalget i februar 1999 var de tidligere otte valgkredse blevet lagt sammen i én. Motivationen herfor var, at et forsøg på at lade kandidaterne være landspolitikere frem for lokalpolitikere. Nogle mente dog, at dette ville være til skade for de små kommuner, der ville få længere vej til indflydelse.

Med overdragelsen af ansvarsområder overtog Hjemmestyret lovgivningskompetencen og det økonomiske ansvar for området. Samtidig fulgte dog et årligt bloktilskud fra den danske stat.

Nogle af de større kompetenceoverdragelser fandt sted i 1985, da produktions- og eksportsektoren af KGH overførtes og blev til PROEKS. Året efter blev den resterende del af KGH, forsyningssektoren og butikkerne overført til et nyt selskab, kaldet KNI, eller Grønlands Handel. Boligområdet, GTO samt ansvaret for infrastrukturen m.v. blev overdraget i 1987. Hjemmestyret havde efterhånden overtaget så mange sagsområder fra staten, at Ministeriet for Grønland var blevet lidt overflødigt. Det var noget, som glædede de grønlandske politikere, som så ministeriet som restoverlevering fra en længst svunden tid!

Badge til markering af KGH's overgang til KNI.

En ofte brugt vending i 1960'erne var: *"De særlige grønlandske forhold."* Siumut lancerede i 1970'erne udtrykket *"De grønlandske realiteter."* Den faste ugentlige satire *"Parcafolket"* i avisen Sermitsiaq omdøbte den 15. juli 1977 disse til: *"Det er en grønlandsk realitet, at der er realiteter i Grønland, der ikke er grønlandske."* Med Hjemmestyrets indførelse blev det til en vis grad muligt at grønlandisere samfundet på egne præmisser.⁹⁶ Men de grønlandske realiteter lod sig ikke fornægte, hvilket kunne aflæses i den grønlandske økonomi, der fortsat var næsten udelukkende afhængig af eksportindtægter fra fiskeindustrien. Derfor gik opgaven ud på at finde frem til en flerstrengt erhvervsstruktur, der skulle munde ud i øget økonomisk selvstændighed og øget selvforsyning. Meget konkret kan der peges på indsatsen på turismeområdet, og en udvikling af råstofsektoren med henblik på kommerciel udnyttelse.

I slutningen af 1990'erne anvendtes udtrykket *"anorakken klemmer"* om det dansk-grønlandske samarbejde omkring udenrigs- og sikkerhedspolitiske sagsområder. Det nedsatte *"Anorak-udvalget"* kom med en redegørelse i juli 1999. Men processen stoppede ikke der. Den fortsatte med nedsættelsen af en grønlandsk Selvstyrekommision, hvor det hed: *"Det er kommissionens opgave at udarbejde en betænkning om mulighederne for at udvikle Grønlands selvstændighed inden for rigsfællesskabets rammer, baseret på princippet om, at der skal være overensstemmelse mellem rettigheder og forpligtelser."*⁹⁷ Kommissionen afgav betænkning i 2003. Om økonomi og erhvervsudvikling hedder det om den grønlandske økonomi, at den er en *"afhængighedsøkonomi"*, hvor landet er afhængig af overførsler fra Danmark, men også afhængig af at købe tjenesteydelser i Danmark. *"Det er Selvstyrekommisionens opfattelse, at selvstyre så vidt muligt bør hvile på en selv bærende økonomi."*⁹⁸ Mange har nok mest hæftet sig ved de folkeretlige definitioner, da det er et følelsesmæssigt ømtåleligt emne i visse kredse: *"Med henvisning til ovenstående er det Selvstyrekommisionens opfattelse, at det grønlandske folk opfylder alle betingelser for at kunne betragtes som et folk i folkeretlig forstand. Samtidig opfatter det grønlandske folk sig selv som et oprindeligt folk, der er solidarisk med andre oprindelige folk."*⁹⁹

Selvstyre 2009

Efterfølgende den rent grønlandske Selvstyrekommision blev en *Grønlandsk-Dansk Selvstyrekommision* nedsat, og efter flere års forhandlinger gik den grønlandske befolkning til stemmeurnerne den 25. november 2008 for at sige *ja* eller *nej* til indførelsen af *Grønlands Selvstyre* (Namminersorlutik Oqartussat). Næsten 72% deltog i afstemningen, og heraf var næsten 76% positive. Herefter underskrev H.M. Dronningen Lov nr. 473 af 12. juni 2009, og Selvstyret trådte i kraft den 21. juni 2009 på Grønlands nationaldag. I lovens indledning hedder det om det grønlandske folk: *"I erkendelse af, at det grønlandske folk er et folk i henhold til folkeretten med ret til selvbestemmelse, bygger loven på et ønske om at fremme ligeværdighed og gensidig respekt i partnerskabet mellem Danmark og Grønland."* Med indførelsen af Selvstyret blev det grønlandske sprog landets officielle sprog. Hidtil var grønlandsk hovedsproget.

⁹⁶ Per Danker, 15.07.1977.

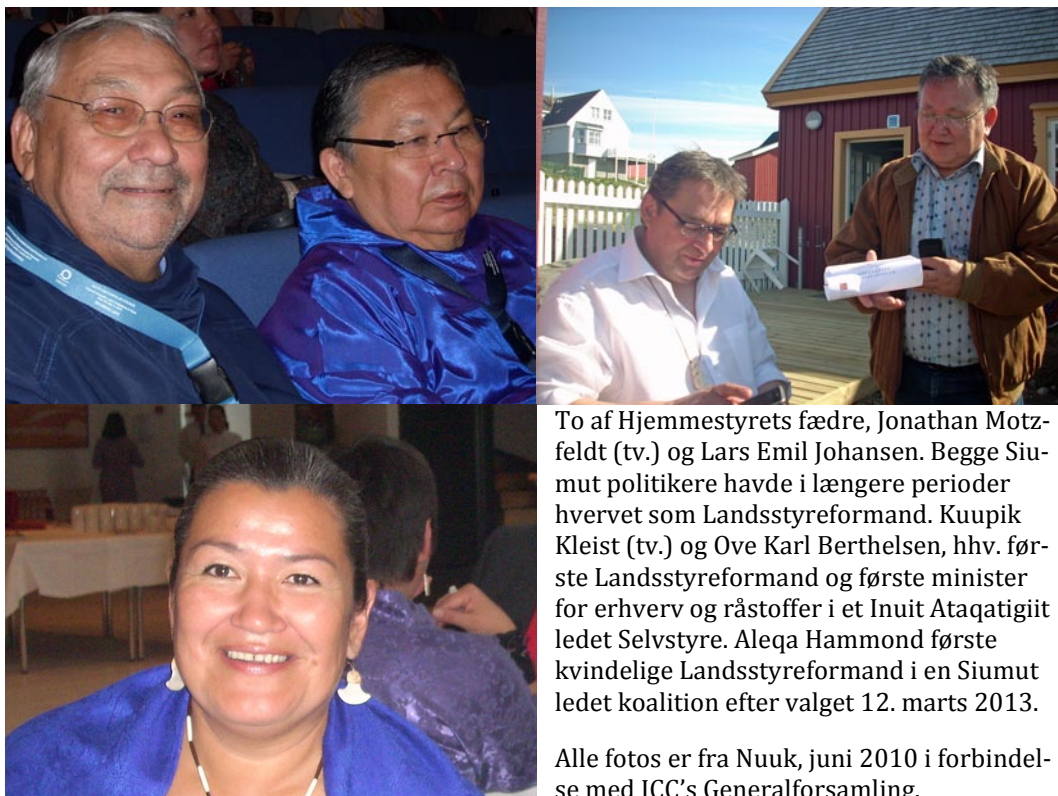
⁹⁷ Betænkning, marts 2003. p. 137.

⁹⁸ Betænkning, marts 2003. p. 39 f.

⁹⁹ Betænkning, marts 2003. p. 27.

Grønland fik ejendomsretten til undergrunden med overgangen til Selvstyre, jf. lovens kapitel 3. (Se senere.)

Selvstyret består af det grønlandske parlament (Inatsisartut) og har 31 folkevalgte medlemmer, som normalt vælges for en fireårig periode. Regeringen (Naalakkersuisut) ledes af Formanden for Naalakkersuisut, og ministrene kaldes for Medlemmer af Naalakkersuisut.¹⁰⁰ Hertil kommer Centraladministration (CA) og en lang række decentrale institutioner. Centraladministrationen beskæftiger ca. 600 medarbejdere, fordelt på et antal departementer og styrelser.

To af Hjemmestyrets fædre, Jonathan Motzfeldt (tv.) og Lars Emil Johansen. Begge Siu-mut politikere havde i længere perioder hvervet som Landsstyreformand. Kuupik Kleist (tv.) og Ove Karl Berthelsen, hhv. første Landsstyreformand og første minister for erhverv og råstoffer i et Inuit Ataqatigiit ledet Selvstyre. Aleqa Hammond første kvindelige Landsstyreformand i en Siu-mut ledet koalition efter valget 12. marts 2013.

Alle fotos er fra Nuuk, juni 2010 i forbindelse med ICC's Generalforsamling.

- Next stop?

Det er næppe forkert at skrive, at der internt i Grønland er delte meninger om landets fremtidige status – skal der indledes forhandlinger med Danmark om en ny form for samhørighed med Danmark, eller skal landet satse på en suveræn statsdannelse? Loven om Grønlands Selvstyre udtrykker i kapitel 8, § 21, at "*Beslutning om Grønlands selvstændighed træffes af det grønlandske folk.*" Herefter følger så en række tekniske anvisninger om folkeafstemning, forhandlinger osv.¹⁰¹

¹⁰⁰ Det skal bemærkes, at mange **dansksprogede** i Grønland fortsat bruger betegnelsen "*Landsstyret*" for Naalakkersuisut og "*Landsstyreformand*" eller "*Selvstyreformand*" for Formanden for Naalakkersuisut og "*Landsstyremedlem*" for Medlem af Naalakkersuisut.

¹⁰¹ Lovtidende A 2009. Udgivet den 13.juni 2009.

Råstoffernes administration

Lovgivningen og rettighederne

*"I henhold til kgl. anordning af 27. april 1935 er principperne i den danske undergrundslov (1932) samtidig gældende for Grønland, jfr. nu lov nr. 181 af 8. maj 1950 om efterforskning og indvinding af råstoffer i kongeriget Danmarks undergrund."*¹⁰² Men set i lyset af den store interesse man havde for at kortlægge forekomsten af mineralske ressourcer i Grønland, virker det lidt paradoksalt, at den første egentlige lovgivning om mineralske råstoffer i Grønland er fra den 12. maj 1965. *"Loven fastslår, at alle mineralske råstoffer i Grønland tilhører staten, ligesom staten også forbeholdes forundersøgelser, eftersøgning og udnyttelse af disse."* Der var dog en undtagelse *"Den i Grønland bosiddende befolkning kan dog i samme omfang som hidtil forsyne sig med kul, tørv, vegsten, grus, sten og lignende til eget forbrug."*¹⁰³

Med Grønlandskommissionens Betænkning (G-50) som medførte "nyordningen" eller senere ved Grundlovens indførelse i 1953 ville det have været oplagt at have udarbejdet en følgelovgivning vedrørende råstofferne. Betænkningen udtrykker, at den ikke havde set sig i stand til at beskæftige sig med anden råstofudnyttelse end kryolit og kul pga. manglende kendskab.¹⁰⁴ Den medtager som bilag en redegørelse om *Grønland som mineralproducerende land* af chefgeolog Richard Bøgvad (1897-1952), hvilket er samme redegørelse, som også blev publiceret i *Grønlandsbogen* fra 1950. Bøgvad afslutter sin redegørelse med at konstatere, at *"Grønland med hensyn til mineraleftersøgning og minedrift ikke har været så lukket et land, som det undertiden antydes. Det private initiativ har i virkeligheden fået lov til at udvikle sig deroppe. Undertiden har det ganske vist været vanskeligt at overbevise staten om det hensigtsmæssige ved et nyt foretagende, men når fornuftige planer har dannet grundlaget, er virksomheden til sidst kommet i gang."* ... *"Men ingen af de forskellige foretagender – med undtagelse af kryolitindustrien – har hidtil kunnet give overskud."*¹⁰⁵ Det er vel sagtens heri begrundelsen for den manglende lovgivning skal findes – det var kun kryolit, som gav overskud.

I betænkningen som blev afgivet forud for råstofloven fra 1965 er de ejendomsretlige forhold omtalt: *"For Grønlands vedkommende gør der sig det særegne forhold gældende, at såvel overflade- som undergrundsrettigheder tilkommer staten, og at private grundejere således i princippet ikke forekommer. Man må dog herved være opmærksom på de faktisk eksisterende private arvelige grundinteresser, der i form af brugsrettigheder, bebyggede arealer, redskabspladser, fåreholderpladser, jagtområder o.s.v. findes i Grønland."* ... *"For Nordisk Mineselskabs vedkommende er det (...) udtalt, at selskabet er berettiget til at tage de fornødne arealer i besiddelse til opførelse af bygninger, anlæg m.v. (...) Uden for de områder, som i henhold hertil er taget i brug, skal koncessionen ikke være til hinder for andres adgang til at udøve jagt, fiskeri, m. v. og til at indrette bopladser i henhold til de for Østgrønland fastsatte bestemmelser."*¹⁰⁶

¹⁰² Minelovskommission for Grønland: Betænkning nr. 340, 1963. p. 5.

¹⁰³ J.P. Trap, 1970: p. 51.

¹⁰⁴ Grønlandskommissionens Betænkning, 1950: Bd. 5 II, p. 21.

¹⁰⁵ Richard Bøgvad, 1950: Bd. 2, bilag 9. p. 161.

Richard Bøgvad, 1950: Bd. 1, p. 119 f.

¹⁰⁶ Minelovskommission for Grønland: Betænkning nr. 340, 1963: p. 9.

Bilag 4 til Betænkningen er udarbejdet af *Det grønlandske Lovudvalg*, og beskæftiger sig med *"Retten til Grønlands jord"*. Det hedder heri: *"at Jorden havde således i det væsentlige kun interesse som basis for udøvelse af jagt og fangst. Adgangen til at slå sig ned hvorsomhelst på terrænet og til at drive jagt og fangst ansås for fri, (...) men der findes dog udtalelser fra tiden kort efter kolonisationens begyndelse i 1721, der viser, at det kunne give anledning til fortrydelighed blandt den til en bestemt egn knyttede befolkning, når tilrejsende søgte næring på deres fangstpladser. (...) Der har i tidens løb fra grønlændernes egen side været søgt gennemført forskellige begrænsninger i denne frie adgang til jagt navnlig ved forslag om at forbeholde fangst på visse pladser for områdets beboere. Men hvad enten disse forslag er fremkommet i landsrådet eller som vedtægtsforslag fra sysselrådene, er de stedse blevet standset ud fra grundsætningen om, at adgangen til at drive erhverv er fri for alle grønlændere. (...) I denne principielt frie adgang til fiskeri og jagt, som ikke alene gælder havet, men også landet, er der kun på ganske enkelte områder begrænsninger. Således er der givet særlige regler med adgang til eneretsudnyttelse af garnsteder, (...) eneret til visse lakseelve i Holsteinsborg og Sukkertoppen distrikter, ligesom rævefangsten i Godthåb syssel var reguleret ved vedtægter, der blandt andet bestemte, at rævefælder, d.v.s. stenfælder, ikke må rejses inden for en afstand af 100 m fra anden mands rævefælde. Adgangen til bærplukning og brændehentning er fri. Det samme gælder retten til tørveskær; dog haves der fra enkelte steder eksempler på, at der hævdes enerettigheder til bestemte tørveskærsteder. Kulbrydning foregår sædvanligvis fra brud fælles for stedets beboere, som oftest åbnet for kommunekassens midler, og udnyttelsen af et sådant kulbrud er forbeholdt kommunens beboere."*¹⁰⁷

Som tidligere omtalt voksede modstanden i Grønland mod den danske grønlandspolitik. Det var kommet til udtryk under konferencen i Sisimiut i 1970 og blev mere og mere det tema, som førte frem til indførelsen af Hjemmestyret i 1979. *"Hvem har for øvrigt givet den danske stat ejendomsret til vort land og hvad der er deri? Hvor står det?"*, spørger Angmalortoq Olsen (1926-2004) i 1976.¹⁰⁸ Spørgsmålet er ganske interessant, af to årsager, nemlig, hvem havde givet den danske stat den påberåbte bemyndigelse over Grønland, og var grønlænderne selv bevidste om deres rettigheder? Lad den første del af spørgsmålet blive besvaret med *de dansk-norske kongers selvopfattelse*. Den anden del af spørgsmålet har langt større relevans for denne fremstilling, idet Grønland med indførelsen af Grundloven i 1953 var blevet en integreret del af Danmark og grønlænderne gjort til *"danskere"* – ikke *et nationalt mindretal*, ikke *en minoritet*, ikke *et oprindeligt eller indfødt folk*. *"Der findes ikke nogen éntydig, internationalt gyldig definition af, hvad der kendetegner et nationalt mindretal. De enkelte stater har hver deres egen definition, som igen er politisk motiveret. Det betyder, at nogle grupper anerkendes som nationalt mindretal i én stat, men ikke i nabolandet."*¹⁰⁹ I en dansk kontekst er det således kun tyskerne i Sønderjylland (Nordslesvig) og danskerne i Sydslesvig, som har status af nationale mindretal. *Minoriteter* refererer til en langt bredere vifte af personer og grupper, eventuelt tilføjet *"etnisk"* – altså *etnisk minoritet*, eller det i pressen yndede udtryk *"personer med anden etnisk baggrund end dansk"*. Interessant er det dog at bemærke, at definitionen oftest benyttes på indvandrere, som har deres oprindelse i lande udenfor den gruppe af lande som

¹⁰⁷ Minelovskommission for Grønland: Betænkning nr. 340, 1963: p. 73-78.

¹⁰⁸ Angmalortoq Olsen, 1976: p. 33.

¹⁰⁹ Jørgen Kühl, 2009.

Danmark plejer at sammenligne sig med. På trods af at Færøerne havde opnået Hjemmestyre i 1948, og i henhold til denne lovs § 1: "*er Færøerne et selvstyrende folkesamfund i det danske rige*" afspejles dette ikke i Grundlovens ordvalg. For Grønlands vedkommende blev Hjemmestyret først indført i 1979 og i henhold til lovens § 1: "*udgør Grønland et særligt folkesamfund inden for det danske rige.*" Formuleringerne i de to hjemmestyreordninger har over årene skabt en del debat – et "*folkesamfund*", hvad er det egentlig for en størrelse? Først ved indførelsen af Selvstyret i 2009 blev grønlænderne "*grønlændere*", men i loven står der ikke noget om et oprindeligt folk, således som grønlænderne selv har defineret det: "*Samtidig opfatter det grønlandske folk sig selv som et oprindeligt folk, der er solidarisk med andre oprindelige folk.*"¹¹⁰ Begrebet *oprindelige folk* var stort set ukendt i Danmark og Grønland indtil *International Work Group for Indigenous Affairs* (IWGIA) blev etableret i København i 1968 af den norske antropolog Helge Kleivan (1924-83) og en række andre menneskerettighedsforkæmpere.

Men hvorfor er dette interessant i forbindelse med administrationen af mineralske råstoffer? Oprindelige folk tilhører de folk, som er blevet koloniserede og historisk set ikke har haft indflydelse på udformningen af de nationalstater, hvori de er bosiddende. De fleste oprindelige folk udgør således også et mindretal i nationalstaten. Kun i ganske få lande, nemlig Bolivia, Guatemala og Grønland udgør de oprindelige folk et nationalt flertal af befolkningen. De oprindelige folk lever ofte i områder, der er rige på mineralske ressourcer, olie og gas som nationalstaten eller multinationale selskaber ønsker at udnytte. Op gennem 1970'erne og 1980'erne voksede de oprindelige folks selvbevidsthed, og især med stiftelsen af *World Council of Indigenous Peoples* (WCIP) i 1975 blev det klart, at de oprindelige folk måtte have et forum, som kunne have en mere direkte kontakt til FN-systemet. FN anerkendte officielt eksistensen af de oprindelige folk i 1982, da *FN's Arbejdsgruppe for Oprindelige Folkeslag* (UNWGIP) blev oprettet.¹¹¹ I UNWGIP havde repræsentanter for de oprindelige folk muligheden for at tage aktuelle emner op. Arbejdsgruppens vigtigste opgave var dog at udarbejde den deklaration for oprindelige folks rettigheder, som blev vedtaget i 1994. Hovedelementerne i deklarationen er, at de oprindelige folks rettigheder til at eksistere anerkendes, og at de anerkendes som distinkte folkeslag med retten til eget sprog, egen kultur, landet og dets ressourcer, samt retten til økonomisk og social udvikling. Siden 1994 vandrede deklarationsteksten videre i FN-systemet, først til *Subcommission on Prevention of Discrimination and Protection of Minorities*, og siden til *Menneskerettighedskommissionen*, der i 1995 besluttede, at deklarationsteksten skulle revideres, hvorfor en ny arbejdsgruppe blev nedsat. Arbejdet med at få deklarationsteksten vedtaget af Generalforsamlingen i efteråret 2006 blev forhalet af et antal afrikanske lande støttet af bl.a. USA, Canada, New Zealand og Australien. Endelig – den 13. september 2007 – vedtog FN's Generalforsamling *Declaration on the Rights of Indigenous Peoples* (UNDRIP). Deklarationen bygger på det grundlæggende princip om folkenes ret til selvbestemmelse med særlig understregning af retten til at udvik-

¹¹⁰ Betænkning, marts 2003: p. 27.

¹¹¹ United Nations Working Group on Indigenous Populations (UNWGIP). Se nærmere: <http://www.un.org/rights/50/people.htm>

le et internt selvstyre. Deklarationen har sine svagheder, men er trods alt en milesten for anerkendelsen af de oprindelige folks rettigheder.¹¹²

I december 1990 vedtog FN's Generalforsamling en resolution, der erklærede 1993 for *Det Internationale År for Verdens Oprindelige Folk*. Temaet var "*Oprindelige folk: Et nyt partnerskab*", og formålet var at styrke det internationale samarbejde om at løse de problemer som de oprindelige folk står overfor – særligt fremhævet var "*menneskerettigheder, miljø, udvikling, uddannelse og sundhed*". Generalforsamlingen besluttede at året blev afløst af et tiår, 1995-2004, og endnu et tiår, 2005-2014, ligesom den 9. august er blevet den *Internationale Dag for Verdens Oprindelige Folk*. Under *Verdenskonferencen om Menneskerettigheder* i Wien, 1993, fremsatte den dansk-grønlandske delegation ønsket om, at FN oprettede et *Permanent Forum for Oprindelige Folkeslag*. To år senere, i juni 1995, blev den første workshop om etableringen af dette forum afholdt i København. I årene, som fulgte var der et nært samarbejde mellem Danmark, Grønland og ICC for at få dette forum etableret, og i maj 2002 kunne det nyetablerede *FN's Permanente Forum for Oprindelige Folks Anliggender* (UNPFII) afholde dets første møde.¹¹³

Der findes imidlertid stadig ingen endegyldig definition af, hvad oprindelige folk er, hvorfor det afgørende er "*selv-definitionen*", som bl.a. omfatter retten til eget sprog, egen kultur, landet og dets ressourcer. Det første egentlige initiativ til at få sat de oprindelige folks rettigheder på den internationale dagsorden fandt sted i 1953, *International Labour Organization* (ILO) udgav et studie over oprindelige folk. Dette førte til den første konvention om oprindelige folks rettigheder, ILO 107 fra 1957 *Protection and Integration of Indigenous and Other Tribal and Semi-Tribal Populations in Independent Countries*, der trådte i kraft i 1959, og som siden blev afløst af ILO 169 fra 1989 *Convention concerning Indigenous and Tribal Peoples in Independent Countries*. ILO-konvention nr. 169 markerer et opgør med integrations- og assimilationspolitik vedr. de oprindelige folk i forhold til deres oprindelige kolonilande, som konvention nr. 107 var udtryk for. ILO 169 henviser til bestemmelserne i *Verdenserklæringen om Menneskerettigheder*, *Den Internationale Konvention vedrørende Økonomiske, Sociale og Kulturelle Rettigheder* og *Den Internationale Konvention vedrørende Civile og Politiske Rettigheder*, samt mange andre internationale aftaler mv. vedrørende forebyggelse af diskrimination. Som noget væsentligt må det fremhæves at konventionen opfordrer til dialog mellem regeringer og oprindelige folk. Især skal man dog hæfte sig ved spørgsmålet om *kollektive* og *individuelle* rettigheder til landet og naturressourcerne, som findes på de oprindelige folks landområder.¹¹⁴ Ved Danmarks ratifikation blev der bl.a. afgivet følgende erklæring, som redegør for ejendomsbegrebet i Grønland: "3. Der har på intet tidspunkt været mulighed for at opnå ejendomsret til jord i Grønland, hverken for fysiske eller juridiske personer. 4. Ejendomsretten til jord i Grønland er ordnet på en helt særlig måde, som er traditionelt bestemt. De forskellige retlige og faktiske beføjelser, som samlet udgør ejendomsretten, er delt mellem staten, Grøn-

¹¹² "The **Declaration** does not represent solely the viewpoint of the United Nations, nor does it represent solely the viewpoint of the Indigenous Peoples. It is a Declaration which combines our views and interests and which sets the framework for the future. It is a tool for peace and justice, based upon mutual recognition and mutual respect." (International Indigenous Peoples' Caucus)

¹¹³ UN Permanent Forum on Indigenous Issues (**UNPFII**). Alle mødedokumenter kan findes på <http://www.un.org/esa/socdev/unpfii/en/undocuments.html>

¹¹⁴ Konventionsteksten findes i en dansk oversættelse på: <http://www.inuit.org/index.php?id=268&L=2>

lands Hjemmestyre og de enkelte grønlandere. Udgangspunktet er, at det offentlige – staten – har ejendomsretten til Grønlands jord som sådan. Den daglige bestemmelsesret over jorden i Grønland er imidlertid hos Grønlands Hjemmestyre, som bl.a. har kompetencen til at træffe afgørelse om tildeling af brugsret til jord. Grønlandere, som får tildelt en brugsret over jord i Grønland, har ret til at opføre bygninger på det tildelte areal. Bygningerne kan i givet fald pantsættes, ligesom de med Hjemmestyrets tilladelse kan overdrages sammen med brugsretten til den jord, de ligger på. Den ovenfor beskrevne retstilstand gælder for alle borgere i Grønland, både den oprindelige grønlandske befolkning og tilflyttere. Retstilstanden er endvidere som nævnt af meget gammel oprindelse, idet der aldrig har været mulighed for, at enkeltpersoner kan få fuldstændig ejendomsret til jord i Grønland. Der er således tale om en traditionsbestemt retstilstand, som har meget lange historiske rødder i det grønlandske samfund, og som Grønlands Hjemmestyre lægger afgørende vægt på bibeholdes.”¹¹⁵

Efter denne lille afstikker om oprindelige folks rettigheder og den øgede opmærksomhed om samme i Grønland og blandt de øvrige oprindelige folk verden over, er det på tide, at vende blikket mod *Betænkningen om Hjemmestyre i Grønland*. Indledningsvis skal det bemærkes, at der om begrebet ”rigsfællesskab”, der er den mest udbredte anvendelse, når der tales om forholdet mellem Danmark, Grønland og Færøerne, i Kapitel III, A, 1, udtrykkes at der tales om ”rigsenheden”.

Mere specifikt om det tidligere omtalte ”den fastboende befolkning i Grønland har grundlæggende rettigheder til Grønlands naturgivne ressourcer”, så udtrykker Kommissionen, ”at disse krav især udspringer af en følelsesmæssig samhørighed mellem en befolkning og det land, den har beboet gennem hundreder af år.”¹¹⁶ Det var et kompromis, og det grønlandske krav om fuld ret til undergrunden blev først indfriet ved indførelsen af Selvstyret i 2009. Medlem af Kommissionen Steen Folke, MF for Venstresocialisterne (f. 1940) udtrykte i sin mindretalsudtalelse ”En hjemmestyreordning med imperialistiske træk”. Folke skriver specifikt om Råstofordningen, at grunden til at de grønlandske medlemmer af Kommissionen ikke har skiftet standpunkt. ”Men sagen er, at de har følt sig tvunget til at bøje sig for et massivt pres fra den danske regering og de danske medlemmer af kommissionen.” ... ”Kommissionens formand har gjort et stort og dygtigt arbejde for at tømme begrebet ’grundlæggende rettigheder’ for enhver juridisk forpligtende betydning.”¹¹⁷ Folke afslutter sin udtalelse: ”Hvis vi underskriver en hjemmestyretraktat nu, har vi for første gang – på en juridisk gyldig måde – anerkendt at Danmark ejer Grønland (her citeret efter Jørgen Viemose: Dansk kolonipolitik i Grønland).”¹¹⁸ Rettighedsforsker Jens Brøsted (f. 1949) bemærkede i sin bog *Et beskåret Hjemmestyre fra 1979*, ”Hjemmestyre eksisterer ikke som noget alment og veldefineret begreb i faglitteraturen.”¹¹⁹ Om ejendomsretten skriver han nogle år senere med reference til sin bog: ”Spørgsmålet om »ejendomsretten til Grønland« i en bredere og mere generel forstand blev debatteret i forbindelse med arbejdet i den grønlandske hjemmestyrekommission. Hjemmestyrekommissionen og dens sekretariat besad ikke den nødvendige saglige indsigt i problemstillingen og den vurderede, at en så-

¹¹⁵ Udenrigsministeriet, den 9. oktober 1997 - Niels Helveg Petersen
<http://www.logir.fo/foldb/bek/1997/0000097.htm>

¹¹⁶ Betænkning 837/1978: Bind I, Kapitel III, A, 1. p. 25 f.

¹¹⁷ Betænkning 837/1978: Bind I, p. 103 f.

¹¹⁸ Betænkning 837/1978: Bind I, p. 118.

¹¹⁹ Jens Brøsted, 1999: p. 15.

dan indsigt ikke var nødvendig for en afklaring af beslutningsproceduren i relation til mineralske råstoffer – og konflikten mellem danske og grønlandske interesser blev i kommissionen indsnævret til at dreje sig netop om udnyttelsen af mineralske råstoffer.”¹²⁰

-- kikut tamarmik nunap atâ táinarát,
kisiáne kiavdlünit takusimángilá. —
nuname atekángieriatdlarpat súsaugut!

— Alle taler om undergrunden, men
ingen har set den. — Tænk nu, hvis
der slet ikke er nogen!

121

Udover bestemmelserne i Hjemmestyreloven blev Lov nr. 585 af 29. november 1978 om mineralske råstoffer m.v. i Grønland bestemmende for råstofområdet i årene frem. Loven blev siden revideret bl.a. i 1991 og 1993. Frem til Selvstyret var en realitet lå den politiske kompetence vedrørende de ikke levende ressourcer hos Fællesrådet for mineralske råstoffer i Grønland, der var ligeligt sammensat af repræsentanter fra staten og Hjemmestyret, med fem hver plus en formand. Administrationen blev varetaget af Råstofforvaltningen for Grønland, der var underlagt Miljø- og Energiministeriet. Et stadigt voksende politisk pres fra Landsstyret om at overføre Råstofforvaltningen til Hjemmestyret, førte i november 1994 til en treårig aftale mellem regeringen og Landsstyret om opbygning af et grønlandsk råstofkontor samt stadig stigende kompetenceopbygning i Grønland. Med etableringen, først af et Råstofkontor, og siden et Råstofdirektorat under Hjemmestyret i Nuuk, fik Grønland overført administrationen i juli 1998.

Kuupik Kleist var formand for Arbejdsgruppen vedrørende ikke-levende ressourcer i Grønlandsk-dansk selvstyrekommission. I juni 2008 udtalte han: “Arbejdet for, at det grønlandske folk får den afgørende bestemmelsesret og dermed råderet over ressourcerne i Grønland, har stået på længe. Som jeg sagde i indledningen, var modsætningerne mellem danske og grønlandske politikere trukket meget hårdt op for 30 år siden. Vi havde på det tidspunkt mange års erfaringer fra den ikke særlig profitable kulbrydning, mere eller mindre lønsom brydning af kobber, bly, zink, marmor og en rigtig profitabel brydning af kryolit. Selv om der har været disse aktiviteter igennem mange år, er den grønlandske arbejdskraft kun blevet anvendt i meget begrænset omfang. Primært i forbindelse med arbejdet med kulbrydning. Oliejagten var som sagt i gang til havs ud for Vestgrønland, og der var store forventninger. Med hjemmestyreordningen fik vi en råstofordning, der var omstændelig at administrere, men som medførte, at grønlandske politikere og administratorer – ved at blive inddraget i den daglige forvaltning af råstofområdet – fik et vigtigt indblik i den, mildest talt, komplicerede problematik, som råstofvirksomhed repræsenterer. Da vi samtidig arbejdede med danske politikere i Fællesrådet vedrørende mineralske råstoffer, blev der opbygget en fælles forståelse for, hvad råstofsektoren er, og hvilket potentiale sektoren kunne rumme. Jeg er overbevist om, at det har været med til at gøre det muligt for denne kommission hurtigt at foreslå, at lovgivnings- og den administrative kompetence kan overgå til de grønlandske myndigheder, såfremt selvstyret træffer beslutning herom. I tiden efter hjemmestyret indførelse var staten ikke indforstået med at overdrage ansvaret for den daglige forvaltning

¹²⁰ Jens Brøsted, 1985: p. 201.

¹²¹ Per Danker, 19.11.1977.

af råstofferne i Grønland. I 1998 indgik regeringen og landsstyret imidlertid aftale om, Hjemmestyret skulle stå for forvaltningen af råstofområdet. Hvad angår spørgsmålet om mulighederne for overdragelse af den lovgivningsmæssige og administrative myndighed på råstofområdet til en hjemmestyremyndighed skete der et afgørende gennembrud for snart 15 år siden, da den daværende regering overlod kompetencen over råstofområdet til det færøske hjemmestyre. Fra det tidspunkt anså vi i Grønland det for et spørgsmål om tid, før vi kunne forlade den nuværende ordning med fælles beslutningskompetence og selv overtage såvel lovgivnings- som administrativ kompetence på råstofområdet. Det forslag, som en næsten enig kommission er kommet med på råstofområdet, imødekommer på mange måder de mål om ressourcerne, som vi fra grønlandsk side har tilstræbt igennem mange år. Det skal ikke være nogen hemmelighed, at det - frem til denne kommissions behandling af spørgsmålet - fra grønlandsk side har været oplevet som en slidsom kamp; men det foreløbige slutresultat viser samtidig, at det har været umagen værd.”¹²²

I forbindelse med Selvstyrets overtagelse af sagsområder, hedder det i § 7: *”Indtægter fra råstofaktiviteter i Grønland tilfalder Grønlands Selvstyre.”* I § 8 lyder det: *”Tilfalder der Grønlands Selvstyre indtægter fra råstofaktiviteter i Grønland, jf. § 7, reduceres statens tilskud til selvstyret med et beløb, der svarer til halvdelen af de indtægter, som i det pågældende år ligger over 75 mio. kr.”*¹²³

Rent praktisk er det Råstofstyrelsen, der varetager forvaltningen af forundersøgelser-, efterforsknings- og udnyttelsestilladelser på råstofområdet. Det er også styrelsen, som markedsfører råstofpotentialet overfor den internationale råstofindustri.

Den ordning Kommissionen fik forhandlet sig frem til afløste det 30 år gamle Hjemmestyre, og principperne om *retten til eget sprog, egen kultur, landet og dets ressourcer* er i realiteten opnået. Det må dog fortsat tages i betragtning, at der kan opstå uafklarede spørgsmål, således som de blev fremført i førømtalte betænkning forud for 1965-loven, nemlig: *”Man må dog herved være opmærksom på de faktisk eksisterende private arvelige grundinteresser, der i form af brugsrettigheder, bebyggede arealer, redskabspladser, fåreholderpladser, jagtområder o.s.v. findes i Grønland.”* Under overfladen ulmer dette aspekt allerede, idet der er opstået interessekonflikter mellem dele af befolkningen og myndighederne, idet den traditionelle kollektive brugsret bliver udfordret af mineselskabernes eneretskoncessioner. I bunden af Godthåbsfjorden ønsker et mineselskab at udvinde jern, men området er samtidig et sted, hvor der drives rensdyrjagt. En lignende problematik er opstået, hvor en lokal udnyttelse af rubiner er blevet forhindret af myndighederne ved tildelingen af en efterforskningskoncession til et udenlandsk selskab. Aqqaluk Lynge: *”Vi er sprunget direkte ind i mineproblematikken, uden at se nærmere på hvordan vi opfatter ejendomsretten til jorden og undergrunden.”*¹²⁴

¹²²

<http://dk.nanoq.gl/Emner/Landsstyre/Departementer/Landsstyreformandens%20Departement/Aktivitetskalender/2008/06/18/~media/87BF5A44E1A54AAC9CFA8DD81F26B0EE.ashx>

¹²³ Lovtidende A 2009. Udgivet den 13. juni 2009.

¹²⁴ Lasse Wamsler, 2. juli 2012.

Efterforskning, udnyttelse og følger

Historiske eksempler på industrielle råstofaktiviteter

På både GEUS Hjemmesiden *Minex Online*¹²⁵ og på selve GEUS' Hjemmeside¹²⁶ findes der et hav af værdifulde oplysninger om minedrift i Grønland. *Minex Online* omtaler kortfattet de største råstofaktiviteter i 1900-tallet, og det er kryolit ved Ivittuut (1854-1987), kul ved Qullitssat (1924-72), bly og zink ved Mestersvig (1956-63) og zink, bly og sølv ved Maarmorilik (1973-90).

Tidligere blev *fedtsten* udnyttet til husgeråd, i dag udnyttes forekomsterne flere steder til produktion af kunsthåndværk. Smykkesten, blandt andet *tugtupit*, *grønlandit* og *nuummit* findes forskellige steder i landet. I nærheden af Maniitsoq er der fundet *diamanter*, og ved Qeqetarsuatsiaat er der fundet *rubiner*. *Titanium*, *yttrium*, *beryllium*, *molybdæn* og *zirconium* samt andre mere eller mindre kendte råstoffer findes også i større eller mindre omfang i Grønland, og der er fundet *Niobium* ved Safartog sydvest for Kangerlussuaq. *Guld* og *platin* forekommer i fjeldene ved den østgrønlandske fjord Kangerlussuaq mellem Tasiilaq og Ittoqqortoormiit, men det er kun guldminen *Nalunaq* nær Nanortalik, som producerer guld.¹²⁷ Nogle af mineralerne kan muligvis udnyttes kommercielt, andre måske ikke. Det er udelukkende et spørgsmål om rentabilitet, eller sagt på en anden måde, om mineralerne har en lødighed, som gør dem konkurrencedygtige i forhold til lignende mineraler andre steder i verden. Udover de mere værdifulde mineraler findes der overalt i landet lokale *stenbrud*, der forsyner de enkelte lokaliteter med vejmateriale og lignende, og i begrænset omfang byggemateriale. Som al industriel aktivitet medfører også stenbrydning en form for forurening, idet stenknuserne både larmer og støver: "*Beregningerne indikerer, at støjniveauet overskrider vejledende danske grænseværdier for industri og erhverv på 70 dB(A) ud til 160-320 meters afstand fra anlæg. Støjgrænsen for etageboligområder på 50 dB overskrides ud til 1280-2560 meters afstand fra anlæg og grænsen på 45 dB(A) for boligområder med åben og lav boligbebyggelse ud til en afstand på 2560 m fra anlæg.*" ... "*Målingerne indikerer, at støvnedfald i nogle tilfælde overskrider norske grænseværdier for støvnedfald på max. 5 g/m² i en periode på 30 dage.*" ... "*Forhøjede koncentrationer af bl.a. aluminium, jern, kobber og bly blev målt i lavplanter fra nærområdet til anlæg i forhold til referencestationer. Resultaterne indikerer, at støvspredning fra anlæg kan forårsage et forhøjet indhold af metaller i lavplanter.*"¹²⁸

Som nævnt medfører enhver industriel aktivitet følgevirkninger. I forbindelse med råstofaktiviteter findes der en række begreber, som ikke altid er letforståelige for ikke-fagfolk. DCE – Nationalt Center for Miljø og Energi har udgivet rapport "*Nr. 41: Jameson Land. En strategisk miljøvurdering af både Mineral- og Olieaktiviteter.*" Et uddrag med begrebsforklaringer er efterfølgende medtaget.

¹²⁵ http://www.geus.dk/minex/mx_history-dk.htm

¹²⁶ <http://www.geus.dk/index.htm>

¹²⁷ Ved rapportens efterredigering viste det sig imidlertid, at **Nalunaq** var gået i betalingsstandsning i maj 2013.

¹²⁸ K. Gustavson, 2012: p. 20.

Udledninger i forbindelse med råstofudvinding

”Det drejer sig om udledninger til luften (udstødning fra maskineri) og affald fra beboelse og lejre. Men særligt udvinding og behandling af det kommercielle mineral kan give anledning til særlige miljøpåvirkninger af stort omfang.

Det største af miljøproblem ved minedrift relaterer til de store mængder af mineaffald, der produceres. Dette består dels af gråbjerg (den del af fjeldet, der skal fjernes for at komme ind til det mineral, man graver efter) dels af ‘tailings’, som er restproduktet fra opkoncentreringen af det kommercielle mineral. Disse restprodukter deponeres sædvanligvis nær minen, og kan, ved siden af de æstetiske påvirkninger, i mange tilfælde også give anledning til forurening med miljøgifte. Sidstnævnte især hvis der er tale om sulfid-mineraler, som ved kontakt med vand og ilt danner syre, som kan opløse og sprede tungmetaller, der er bundet i tailings (‘acid drainage’).

Behandling af det brudte mineral kræver ofte anvendelse af kemikalier, som kan være særdeles giftige i miljøet. For eksempel bruges cyanid ved udvinding af guld.

En yderligere kilde til forurening af mineomgivelserne er det støv som dannes ved mange af aktiviteterne: brydning, transport og knusning. Det er primært tungmetaller der er problemet i denne sammenhæng.

I Jameson Land vil drænvand fra mineaffald kunne påvirke dyrelivet i både ferskvand og i havet, da der ikke er langt fra potentielle minesteder til kysten. Det vil potentielt kunne medføre forhøjede værdier af forurenende stoffer i dyr, som udnyttes af befolkningen i Ittoqqortoormiit, ligesom det er set i fjordene nær mine i Maarmorilik.

Spredning af miljøgifte fra et mineanlæg skal imødegås ved allerede i planlægningsfasen at indarbejde integrerede, forebyggende tiltag i alle processer. Her er BEP (Best Environmental Practice) og BAT (Best Available Technology) principperne vigtige at indarbejde ligesom høje HSE (Health, Safety and Environment) standarder.

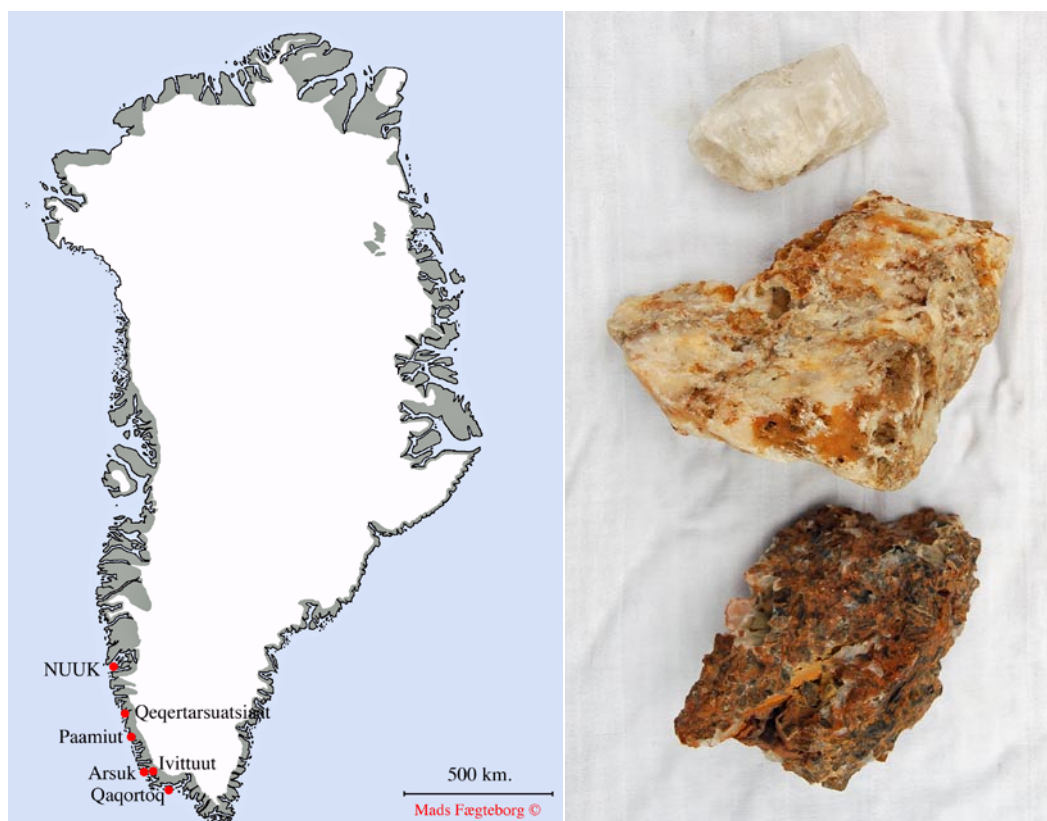
Det er for eksempel vigtigt, at forureningspotentialer i ‘tailings’ og gråbjerg undersøges på forhånd, sådan at deponi af disse affaldsstoffer kan gøres miljømæssigt forsvarligt, og sådanne undersøgelser indgår som en væsentlig del af udarbejdelsen af miljøvurderinger og myndighedsgodkendelsen af aktiviteterne.”¹²⁹

I de efterfølgende afsnit er der udvalgt nogle få eksempler på udnyttelsen og konsekvenserne af råstofaktiviteter.

¹²⁹ <http://dce.au.dk/udgivelser/vr/nr-1-49/abstracts/nr.-41-jameson-land.-en-strategisk-miljoevurdering-af-baade-mineral-og-olieaktiviteter/>

Kryolit

Halvvejs inde i den sydgrønlandske fjord Arsuk ligger Ivittuut. Giesecke foretog i 1809 en rejse fra Godthaab (Nuuk) sydover til Fiskernäs (Qeqetarsuaat), Frederikshaab (Paamiut) og Julianehaab (Qaqortoq). Han bemærker i sin dagbogsoptegnelse for den 10. august, at de havde observeret denne sommers første nordlys i vest og sydvest. Om ankomsten til Ivittuut skriver Giesecke, at de ankom til et temmelig græsrigt sted omkring middagstid (*Ivittuut* betyder *det græsrige*), og at det var på dette sted han fandt kryolit og mange andre spændende mineraler.

Mineraler fra Ivittuut. Øverst et stykke næsten rent kryolit. I midten kryolit sammen med andre mineraler, og nederst et stykke siderit.

Herefter følger en mineralogisk beskrivelse og en bemærkning om at grønlanderne kalder stenen for "*Orsugisat [Orsuksitsät] (vom Worte Orsoq, Speck) und verwenden ihn, wie den weissen Kalkspath, seiner leichten Bearbeitung wegen, zu Gewichtsteinen an Fishangeln. Er ist, wie bekannt, sehr weich.*"¹³⁰ I den danske oversættelse af *orsugiak* er det *spæksten*, der lokalt anvendtes som lod på fiskeliner. I våd tilstand ligner kryolit sælspek. Mineralogerne, der navngav mineralet, havde næsten samme opfattelse og kaldte det derfor *is-sten*; på græsk *kryo-lithos*.¹³¹ Rink kalder Ivittuut for "*Teltepladsen Ivikæt*" og skriver, at "*fra Ældgammel Tid aarlig opslaaet deres Telte, ikke for at samle Mineralier, men for at fange de Smaafisk, der her indfinde sig i stor Mængde, og af selve de nævnte Mineralier have de bygget deres Teltmure.*"¹³² Eksperimenter

¹³⁰ F. Johnstrup, 1878: p. 180 f.

¹³¹ Sven Stigø, u.å. (1987?): p. 6.

¹³² H.J. Rink 1857: Bd. 2, 140 f.

med kryolit viste at det kunne adskilles i *soda*, *ler* og *alun*, og anvendes i forskellige produktioner, f.eks. anvendte man *soda* i glas og sæbeproduktion, og *alun* som farvestof. De første beskedne leverancer i 1854 og 1856 blev brugt til yderligere forsøg på nye anvendelsesmuligheder, f.eks. fremstilling af emalje. Helt i mod datidens monopolpolitik fik et privat foretagende lov til besejle Grønland og udvinde mineraler, og ikke nok med det i 1862 udstedte Indenrigsministeriet hele tre koncessioner. Men tre var for mange. Det mest succesrige selskab fik økonomiske kvaler, men med nye investorer blev *Aktieselskabet Kryolith Mine og Handels Selskabet* etableret i 1865 og fik en 20-årig koncession, hvori der var fastsat en statsafgift på 12%.¹³³ Selskabet blev siden kendt som *Kryolitselskabet Øresund*, da den danske stat i 1940 overtog 50% af aktiekapitalen.

Kryolit er kendt fra flere lokaliteter verden over, men kun i så ringe mængder, at en udvinding har været urentabel. Kryolitten ved Ivittuut er den største lokaliserede forekomst, og den blev brudt i en åben mine. I opstartsfasen var det grønlandske mænd fra Arsuk, der huggede kryolit og fragtede det med konebåd ud til en ø, hvor det kunne afhentes af Atlantgående skibe.¹³⁴ I perioden fra 1858 til 1861 kom der årligt dansk mandskab til Ivittuut. Da løjtnant Emil Bluhme (1833-1926) beretter fra sit besøg i Arsuk i 1863 skriver han: *"Men heller ikke dette smukke Sted skulde være uden Skyggesider – her tilvenstre staae de Hytter, som for ikke mange Tider siden husede frie og velhavende Grønlændere med deres Flokke af jublende fede Unger; nu ere de tildeels ubeboede, Slægterne ere døde bort af Hunger og Kulde i denne forhen rige Egn; nogle lasede Fruentimmer drive om og begloe os, nogle usle, fuldkomment nøgne Unger, saa nøgne som om man befandt sig under Tropernes Sol, bade sig i Solskinnet. Mandfolkene ere borte, ude at erhverve Livets Ophold; mon paa Havet? Nej, hos Europæerne i Ivigtoot for at tigge!"*¹³⁵ Lidt senere skriver Bluhme, at i begyndelsen, årstal ikke angivet, viste beboerne i Arsukfjorden interesse for at arbejde ved minen: *"Da begyndte man at bryde Kryolith. Det var noget Nyt for Grønlænderen. Med Naturbarnets Nysgjerrighed ilede han til, opslog sit Telt hos de Fremmede: der var saa uendelig meget at see paa. Arbeide blev ham tilbudt og naturligvis tog han imod det. Vel var det ikke Selskabet tilladt at anvende Grønlændere i sin Tjeneste, men Tingen er uundgaaelig, naar Regjeringen ikke selv vaager over, at Forbindelsen med Eskimoerne ikke finder Sted. De søgte til Stedet, overhængte Bestyreren med deres Produkter, med Tiggerier og drev i alt fald omkring hos ham og Folkene; der faldt altid Noget af – og naturligvis benyttede man dem til Arbeidet; til Gjengæld fik de sorte Beskøiter, Kaffe, Brændevin, Tobak og endda nogle Skillinger; Alt Lækkerier, som det desværre gennem et Aarhundrede endelig er lykkedes at faae dem til at sætte Pris paa. Eskimoerne begyndte altsaa paa Bjergværksdrift – men den uvante Dont blev han snart kjed af. Naar han havde arbeidet i nogle Dage, gad han i de følgende Intet bestille, saalænge han for de erhvervede Skillinger kunde kjøbe Beskøiter og Kaffe."* Under sådanne forhold kunne bestyreren ikke arbejde, og herefter ville han udelukkende anvende dansk arbejdskraft. Første vinter døde adskillige af disse danske arbejdere af skørbug *"for resten fremkaldt af dem selv ved uordentlig Levnet"*.¹³⁶ I 1863, blev der ansat en grønlander som *kiffak* (af grønlandsk *kiffaq* = hushjælp), der med sin lokale viden om kost reddede mange

¹³³ Sven Stigø, u.å. (1987?): Sammensat fra forskellige steder i bogen.

¹³⁴ Sven Stigø, u.å. (1987?): p. 16 f.

¹³⁵ E. Bluhme, 1865: p. 66.

¹³⁶ E. Bluhme, 1865: p. 79 f.

fra at dø af skørbug.¹³⁷ Det er sandsynligvis kun få grønlandere, som har være ansat i Ivittuut. Selv om der ikke har kunnet lokaliseres konkrete tal for, hvor mange danskere der var ansat ved minen kan man så nogenlunde regne sig frem til det, fordi der i 1919 var i alt 128 europæere i hele Frederikshaab distrikt, og heraf var de 118 ansatte i Kryolitselskabet. Indtil minens etablering lå tallet af europæere i distriktet jævnt på omkring 10, hvorfor det med nogenlunde sikkerhed kan udledes, at minen har haft omkring et hundrede ansatte. Når man samtidig kan læse, at antallet af kvinder i distriktet var betydeligt højere end mændenes antal, og endvidere kan se, at *"Blandingsracen"* fra at tælle 9 i 1803 til 114 i 1850 kan man udlede, at der var en forbindelse mellem mandlige arbejdere i Ivittuut og kvinder i distriktet.¹³⁸ I slutningen af 1800-tallet *"medførte et udvidet samkvem med danskerne i Ivigtut, at mange grønlandere i Arsuk blev smittet af kønssygdomme. Der måtte bygges et sygehus, og i årene fra 1882 til 1893 måtte der tilmed fast stationeres en læge i udstedet."* For beboerne i Arsuk blev denne kønssygdomsepidemi til et alvorligt indgreb i deres rettigheder. Ét var at myndighederne afskar forbindelsen mellem Ivittuut og Arsuk for at hindre lignende episoder, men hvor indgrebet i virkeligheden rakte langt ud over, hvad man i dag ville finde acceptabelt, var at Arsuk blev helt isoleret fra omverdenen. Indbyggerne i Arsuk måtte ikke rejse til andre grønlandske beboelser, ligesom grønlandere fra andre lokaliteter ikke måtte besøge Arsuk. Undtagelsen var varehandel med Ivittuut. Bestemmelserne var gældende helt frem til 1930'erne.¹³⁹

"Fra 1900 til 1940 udgjorde statens samlede indtægter fra kryolitvirksomheden eksempelvis 35,7 mill. kr. sammenholdt med en nettoudgift på statens virksomhed i Grønland på 19,0 mill. kr. Ikke mærkeligt, at der udfoldedes store anstrengelser fra de danske embedsmænd, som fra tid til anden genforhandlede de økonomiske betingelser med koncessionshaverne. Forhandlingerne endte med at staten og kryolitselskabet i 1935 aftale, at halvdelen af aktiekapitalen skulle overgå til staten, der på den måde fra 1940 fik en fast andel i udbyttet. Dette statsengagement viste sig yderst heldigt under 2. verdenskrig, hvor kryolitten ikke mindst i kraft af det stigende forbrug af aluminium i krigsindustrien var det økonomiske fundament for de offentlige aktiviteter i Grønland." Daværende grønlandsminister Tom Høyem (f. 1941) skriver videre, at med *"nyordningen"* i 1950 og grundlovsændringen i 1953 og de heraf følgende store investeringer i Grønland har kryolitindtægterne kun fyldt lidt i statens regnskab. Således benytter han eksemplet fra 1984, hvor Danmark havde nettoudgifter til Grønland på 2,6 milliarder kroner, hvorimod minen havde bidraget med indtægter på 14,8 mil. kr.¹⁴⁰ Høyems tal kan dog suppleres med oplysningen, at da staten solgte sin aktieandel kom der kr. 750 mio. i statskassen.¹⁴¹

¹³⁷ Sven Stigø, u.å. (1987?): p. 122.

Skørbug er en sygdom, som opstår på grund af manglende C-vitamin i kosten. skørbug var en almindelig dødsårsag blandt de tidlige arktiske ekspeditioner.

¹³⁸ H. Ostermann, 1921: Bd. 2, p. 331 f.

¹³⁹ Jørgen Fisker (Red.), 1980: p. 221.

Beskrivelsen stemmer overens med H. Ostermann, 1921: Bd. 2, p. 366 f.

¹⁴⁰ Tom Høyem, 1986: p. 206 f.

¹⁴¹ Sven Stigø, u.å. (1987?): p. 156.

Kryolit var i mange år den væsentligste indtægtskilde for det danske engagement i Grønland. Fra en betænkning om Grønland fra 1880 fremgår det, at den danske stat i perioden 1853-80 havde overskud i alle årene undtagen i fem år, hvor der var "underbalance". "Af Indtægten var Kryolith=Afgift", f.eks. i 1859 næsten 15%, i 1864 ca. 10%, i 1878 omkring 70%.¹⁴² Bronze 1 krone og kobbernikkel 25 øre fra Grønlands Styrelse i 1926. Kobbernikkel 1 krone fra KGH i 1960. Siden 1967 er der blevet brugt danske mønter.

Det har gennem mange år været en gængs opfattelse i Danmark, at Rigsfællesskabet er belastet af bloktilskuddene til Grønland i lighed med, hvad ministeren udtrykte. Regnestykket kan imidlertid også se anderledes ud jf. en analyse af de økonomiske relationer mellem landene. Analysen er baseret på en række parametre, som ikke skal omtales hér, men resultatet fra tallene i 1984 er såmænd tydelig nok. Statens nettoudgifter til Grønland er sat 1 milliard kroner for højt, da den ikke inddrager en række faktorer såsom fortjenester på merpriser, indkøb, lønninger, opsparinger m.v.¹⁴³ Resultatet kom ikke helt uventet, fordi det længe havde været gisninger om, at ministeriets beregning burde underlægges et kritisk eftersyn. Uventet var imidlertid fremkomsten af et *fortroligt dokument* fra 1. oktober 1955, signeret af Landshøvding P.H. Lundsteen (1910-88): *"Jeg har iøvrigt ondt ved at tro, at man bør stejle for meget på forhånd ved de udgifter af forskellig art, som Grønland angivelig koster Danmark. Mon man virkelig i alle kredse har gjort sig det danske samfunds indtægter ved kryolitten og ved skatteindtægten m.v. af arbejdsindsatsen i Grønland klart. Jeg vil tvivle på det. Og hvis man endelig vil hævde, at kryolitfortjenesten er det øvrige Grønland uvedkommende, må man vist have lov til at spørge, om det var tænkeligt, at Danmark og Grønland fortsat kunne være knyttet sammen og derunder kryolitten og øvrige fremtidsmuligheder i Grønland falde i Danmarks lod, hvis Danmark ikke opfyldte sine naturlige forpligtelser til at medvirke til, at den grønlandske befolkning får mulighed for at deltage i den moderne verdens goder af erhvervsmæssig, social, sundhedsmæssig og kulturel karakter. Det sidste her berørte spørgsmål er af mere almindelig politisk art og falder for så vidt udenfor tanken med de foran fremsatte synspunkter, hvor politiske hensyn i øvrigt kun er fremdraget, hvis de måtte antages direkte at have betydning for de administrative problemer. Men den megen tale om, at Grønland er en underskudsforretning kommer hyppigt frem i Grønland og er egnet til på en uheldig måde at fremelske komplekser hos befolkningen. Jeg mener derfor ikke, at spørgsmålet bør være uomtalt."*¹⁴⁴

Et amerikansk firma *Pennsylvania Salt Manufacturing Company* (Pennsalt) indgik en kontrakt med Kryolitselskabet i 1865 om leverancer på 6.000 tons årligt frem til 1903, og samtidig erhvervede firmaet monopol på køb og salg af kryolit i Nord- og

¹⁴² Betænkning, 1880: p. 21

¹⁴³ Lise Lyck, 1986.

¹⁴⁴ P.H. Lundsteen, 1. oktober 1955. Det fortrolige dokument befinder sig i forfatterens private bibliotek.

Sydamerika.¹⁴⁵ Efter 1903 var efterspørgslen fra USA. ikke så stor, men råstoffet gen- vandt sin værdi, da aluminium begyndte at få stor betydning i flyindustrien, og især i årene op til Anden Verdenskrig havde minen en opblomstringsperiode, fordi stor- magterne oprustede. Da USA engagerede sig i krigen anlagde US Coast Guard en sta- tion ved *Kangilinnguik* (Grønnedal) for at beskytte minen mod eventuelle tyske an- greb. Pennsalt blev sammen med det canadiske selskab Alcan eneaftertagere af kryolit under krigen. Samtidig blev Arsukfjorden brugt som opsamlingssted for nogle af de transatlantiske skibskonvojer.¹⁴⁶ Efter krigen blev den amerikanske station overdra- get til danskerne, og siden 1951 har det danske forsvar drevet Grønnedal, der var hjemsted for Grønlands Kommando frem til 1. januar 2013.

Løjtnant Bluhme skønnede at der var kryolit nok til omkring 10-15 års brydning, men kryolitminen standsede først brydningen i 1962, og fortsatte med at sende de oplagrede kryolitlagre til Danmark frem til de blev tømt og stedet lukkede i 1987. På det tidspunkt var der brudt omkring 3,7 millioner tons kryolitmalm. I 1990'erne blev der påbegyndt en opsamling af kryolit i det gamle mineområde. Som eksempel blev der i 1998 opsamlet omkring to tons.¹⁴⁷

I Ivittuut har udvindingen af kryolit bevirket en forurening med bly og zink af Arsuk- fjorden. Hovedkilden er frasorterede sten, såkaldt gråbjerg, fra brydningen. Dette materiale er bl.a. efterladt som opfyld langs kysten, og indeholder bly og zinkminera- ler, som opløses i og udvaskes af tidevandet til fjorden. Forureningen i området er blevet overvåget siden 1982, men har siden 1985 kun omfattet blæretang og blåmus- linge, fordi tidligere undersøgelser viste, at fisk og rejer fra fjorden ikke var belaste- de. *NERI Technical Report No. 812* omfatter den undersøgelse, som blev udført i juli 2010. Den geografiske fordeling af bly og zinkkoncentrationen i blæretang og blå- muslinger viser, at gråbjerg efterladt langs kysten fortsat er den dominerende foru- reningskilde. I blæretang er der forhøjede blyværdier på en ca. fire km. lang kyst- strækning i den østlige del af fjorden omkring Ivittuut, mens der er forhøjede zink- værdier i blæretang på det meste af kyststrækningen af det undersøgte område i fjorden. I blåmuslinger er der forhøjede blyværdier i alle undersøgte områder af fjor- den og også i områder 3-4 km. udenfor fjorden. På en ca. 5 km lang kyststrækning omkring Ivittuut er blykoncentrationen i blåmuslinger så høj, at det frarådes at spise dem. Dette svarer til tallene i 2007, men er mindre end tallene fra 2004 og meget mindre end fra perioden 1982-1992. Set over hele undersøgelsesperioden (1982 til 2010) er blykoncentrationen i både blæretang og blåmuslinger faldet i Arsukfjorden. Blykoncentrationerne er nu i gennemsnit ca. tre gange lavere end de var i 1982. Zinkkoncentrationen i tang og musling er også faldet, men ikke så meget som bly- koncentrationen.¹⁴⁸

¹⁴⁵ En af **Pennsalts** store kunder hed *Pittsburg Reduction Company*, der blev grundlagt i 1888. I 1907 skiftede firmaet navn til *Aluminium Company of America* og fra 1910 kendt som **ALCOA**, dog først officielt taget i brug i 1999. ALCOA er i dag verdens førende producent af aluminium.

¹⁴⁶ Det formelle og folkeretlige grundlag for **amerikanske baser** i Grønland var en overenskomst mellem Danmark og USA om Grønlands forsvar af 9. april 1941. Denne blev erklæret ugyldig af den danske regering, men blev dog efter befrielsen i 1945 anerkendt, og blev siden afløst af overens- komsten mellem Danmark og USA om forsvaret af Grønland af 27. april 1951.

¹⁴⁷ I 1957 blev **syntetisk kryolit** registreret i det amerikanske patentbureau som sodium hexafluor- oaluminate. Den syntetiske kryolit blev altså opfundet få år før den ægte ressource var opbrugt.

¹⁴⁸ P. Johansen m.fl., 2010.

Grafit og kobber

Hans Egede havde, nærmest som en sidebemærkning, skrevet lidt om mineralerne, bl.a. om tilstedeværelsen af kobber og grafit, men det vakte ingen interesse. Lidt over hundrede år senere var interessen noget større og man påbegyndte at bryde grafit og kobber på forskellige lokaliteter. På *Langø* (Akia) lige syd for Upernavik lagde fire engelske skibe til i 1845, men opholdt sig dér kun i kort tid "*efterat have medtaget en ringe Qvantitet Blyant*". Senere samme år kom andre engelske skibe brød på et par måneder omkring 100 tons grafit i 1845.¹⁴⁹ Rink havde observeret grafit ved *Karsok* (Qaarsut) nær ved Uummannaq, og en købmand fra Aalborg sendte et skib dertil og brød 5 tons i 1850. Skibet lagde til i Qaqortoq på hjemturen, hvor man medtog prøver af kobbermalm. Kobberet stammede fra *Storøen* (Qeqertarsuaq) syd for Qaqortoq, og det følgende år i 1851 anlagde et hold minearbejdere Frederik VII's Kobbermine, hvor der hen over vinteren blev brudt 13 tons kobbermalm, og så var minen tom.¹⁵⁰

Fra slutningen af 1700-tallet blev kobber ofte anvendt til køkkengrej, men efter indtagelse af levnedsmidler tilberedt i kobbergryder eller dårligt fortinne kobberkar blev mange alvorligt syge. Kobberkedel fra begyndelsen 1800-tallet.

Hans Egede skrev om forekomsten af noget, "*som havde udseende ligesom Blye=Erz*", hvilket var grafit. Grafit anvendes bl.a. i støbeindustrien som smeltedigler og som smøremiddel. De fleste børn verden rundt kender grafit i form af stiften i blyanter. Blyanten er mærket "*3H*", hvilket er hårdere end stifterne, der ligger midt på hårdhedsskalaen og er kategoriseret "*HB*".

Egede nævnte også en lokalitet syd for Nuuk, hvor han mente der kunne være en kobberforekomst på grund af fjeldets farve. Kobber har en stor ledningsevne for elektricitet og varme. Omkring 2/3 af alt kobber anvendes til ledningsformål.

¹⁴⁹ H.J. Rink, 1857: Bd. 1, p. 180.

¹⁵⁰ Richard Bøgvad, 1950 Bd. 1, p. 97.

"Omtrent paa samme Tid (1852) fandt Grønlænderne af det saakaldte brogede Kobbermalm, paa et Sted (Sannerut noget syd for Arsuk) i den nordligste Deel af Julianehaab Distrikt, et lignende Parti, som dog var større og mere kunde ligne en fortsat Aare. Forfatteren (H.J. Rink), som havde Leilighed til først at undersøge dette Punkt, har beskrevet det under Navn af Josvas Kobbermine." Arbejdsholdet fra Storøen blev samme år sendt op til stedet, der var blevet opkaldt efter finderens, og man påbegyndte brydning af kobber. Første år blev det til 20 tons malm – året efter til 30 tons, og så syntes minen tom, og efter at have fortsat med blymalmbrydning ved Ivittuut i 1855 standse Aalborg købmanden helt sit virke i Grønland, bl.a. fordi hans skibe sank med lasten. Minen blev genåbnet i 1904, men det var ikke den store succes og brydningen af kobber ophørte i 1914. Dele af anlægget og beboelseshuse mv. blev efterfølgende flyttet til det noget sydligere beliggende *Amitsoq*, hvor der var fundet grafit, men denne brydning sluttede i 1925.¹⁵¹

Der har ikke umiddelbart kunnet lokaliseres afrapporteringer om eventuelle forureningsproblemer i forbindelse med ovennævnte aktiviteter, udover at man helt generelt ved at kobber i større mængder kan påvirke miljøet negativt. Den mest sandsynlige kilde til kobberforurening har imidlertid vist sig at stamme fra bundmalingen fra skibe og både.¹⁵²

Kul

Det er tidligere omtalt, hvorledes der blev brudt kul til lokalt brug. Et af stederne blev kaldt for *"Kulbrækkeriet på Diskøen"*, og senere kaldt for *"Ritenbenk Kulbrud"*. I nærheden af Uummanaq blev der i 1905 åbnet en statsejet kulmine ved *Qaarsuarsuk* på *Nuussuaq* halvøens nordlige kyst, som var i drift i næsten tyve år. Flere steder på *Nuussuaq* halvøens sydkyst, har der også været brudt kul. Da man i begyndelsen af 1920'erne indså at kulbrydningen ved *Qaarsuarsuk* snart ville få en ende lukkede man minen og flyttede den til *Qullissat* på *Qeqertarsuaq* eller *Diskoøen* i 1924. Mineindustrien i Grønland havde indtil oprettelsen af *Qullissat* kun haft få grønlandske ansatte. Dette ændrede sig, idet der i 1950 kun var et par europæiske mineingeniører og en maskinmester ansat. Den resterende arbejdsstyrke, som talte 30 fast ansatte og 150-200 løsarbejdere var alle grønlandere, der var bosiddende i minebyen, der på det pågældende tidspunkt havde omkring 900 indbyggere.

I 1939 var kulminen ved selve *Qullissat* stort set tømt, og bruddet blev flyttet et par kilometer sydøst til *Nungarut*. Fra 1924 til 1939 blev der brudt over 60.000 tons. På det nye sted oversteg produktionen 6.000 tons årligt. Kul blev ikke eksporteret men anvendtes overalt i Grønland. I en sammenligning med kul fra England og USA betegnes den grønlandske kul som 50% dårligere, og når man sammenlignede omkostningerne på at fragte engelske og amerikanske kul til Grønland omtalte man kulbrydningen som *"en underskudsforretning. Brydningen bør dog vel foreløbig fortsætte, for at man stadig kan være selvforsynende i en eventuelt indtræffende nødsituation. Men når lejerne ved Nungarut udtømmes og anlæggene må flyttes, bør man søge at få et overblik over hele kulproblemet og bl.a. undersøge, om de ved kulbrydningen beskæftigede grønlandere ved fiskeri kan indtjene fremmed valuta svarende til det beløb, der vil*

¹⁵¹ Richard Bøgvad, 1950: Bd. 1, p. 98.

¹⁵² Mette Mygind Nielsen, 2002: p. 87.

medgå til en eventuel import af udenlandske kul.”¹⁵³ Den eventuelle nødsituation, der kunne indtræffe var den øgede spænding mellem Øst og Vest, der ledte frem til dannelsen af de to militærblokke NATO (1949) og Warszawapagten (1955-91), og naturligvis Koreakrigens udbrud i 1950.

Overensstemmende med ovenstående omtale af Qullissat *”har kommissionen herefter anset det som sin opgave at tage stilling til det grønlandske kulproblem ...”* Der er iht. Grønlandskommissionens Betænkning fra 1950 få muligheder: enten at importere udenlandske kul og lukke Qullissat, eller åbne nye og bedre steder og lade Qullissat supplere. *”Den største vanskelighed er, hvorledes det vil gå befolkningen i Kutdligssat, hvis hele eksistens er afhængig af kulbruddets tilstedeværelse, og som ikke på stedet kan finde andre erhvervsmuligheder. En betydelig del af denne befolkning har kun uddannelse som minearbejdere. Såfremt kulbruddet nedlægges, må befolkningen flytte til andre steder og vil her have vanskeligt ved at finde andet passende arbejde. ... Der må en omskoling af arbejdskraften til, og for de ældre arbejderes vedkommende vil en sådan omskoling næppe være mulig. En pludselig nedlæggelse af kulbruddet vil, såfremt der ikke anvendes midler, som går meget stærkt ud over den enkeltes personlige frihed, medføre store sociale problemer, der kun vil kunne løses ved betydelige udgifter fra det offentliges side.”*¹⁵⁴

Minelovskommissionen for Grønland havde afgivet betænkning i 1963, men der var intet konkret om kulminen. Grønlandsudvalget af 1960 afgav betænkning i 1964 (G-60) ligeledes uden at nævne problematikken omkring Qullissat. Forud havde Kulbrudsudvalget, der var blevet nedsat i 1957, afgivet betænkning i april 1962. Den tidligere påstand om, at de grønlandske kul var 50% ringere end de udenlandske kul blev vingeskudt, idet Kulbrudsudvalget fastslog at kullene fra Qullissat var 93,5% gode i forhold til de udenlandske. Udvalget anbefalede derfor, at kullene kunne prissættes således at de opnåede den reelle salgsværdi, hvorved også kulminens underskud kunne nedbringes. Endnu en oplysning kom frem, nemlig at man faktisk eksporterede 5.000 tons kul årligt til Danmark siden slutningen af 1950’erne. Under alle omstændigheder ville Kulbrudsudvalget ikke anbefale en lukning af kulbruddet. Herefter foregår drøftelserne om Qullissats videre skæbne i *Grønlandsrådet*.¹⁵⁵

G-60 anbefalede nedsættelsen af et politisk organ, *Grønlandsrådet*, til at rådgive ministeren. Rådet fra 1964, *”hvis opgave er at følge udviklingen i Grønland og at indgive indstillinger til ministeren for Grønland ... består af en af kongen udnævnt formand, tre medlemmer af Grønlands landsråd valgt af dette, de to for Grønland valgte medlemmer af folketinget og et medlem valgt af hvert af de i folketinget repræsenterede fem største partier blandt disses medlemmer i folketinget.”*¹⁵⁶ Fra en oversigt over rådets dokumenter kan man se at dokument 40/68 hedder *”Kulbruddet i Qutdligssat”*, og at dette dokument blev behandlet under rådsmødet 2.-6. december 1968. Da var der gået to år siden Qullissat sidst havde været på dagsordenen.¹⁵⁷

¹⁵³ Richard Bøgvad, 1950: Bd. 1, p. 112 f.

¹⁵⁴ Grønlandskommissionens Betænkning, 1950: Bd. 5-2, p. 15.

¹⁵⁵ Birte Haagen, 1978: p. 12 f.

¹⁵⁶ Lov af 4. juni 1964: Kapitel IV § 24 Stk. 1+2.

¹⁵⁷ Grønlandsrådet, April 1980: p. 41, p. 23 f. og p. 13 f.

Collage.¹⁵⁸

Grønlandsrådet var blevet nedsat for "at indgive indstillinger til ministeren for Grønland", men behandlede først spørgsmålet efter den grønlandske befolkning var blevet bekendtgjort med beslutningen, idet *Atuagagdliutit / Grønlandsposten* den 10. oktober 1968 under overskriften "Kulminen skal nedlægges" kunne meddele, at "Beslutningen om kulminens nedlæggelse blev truffet på et møde i regeringens økonomiudvalg i forgårs, og afgørelsen skete efter landsrådets ønske." ... "Kulminen skal nedlægges, men folk i K'utdligssat skal ikke tvangsforflyttes. Det forsikrede grønlandsministeren." ... "K'utdligssats fremtid har været diskuteret i mange år. En af fortalerner for minebyens fortsatte eksistens, folketingsmand Knud Hertling udtalte ved meddelelsen om byens nedlæggelse: Jeg kan kun beklage, at regeringen har truffet endelig beslutning om nedlæggelsen af kulminen i K'utdligssat. Som jeg gav udtryk for i åbningsdebatten i sidste uge, mener jeg regeringen burde have set tiden lidt an, og eventuelt afventet nye rationaliseringsforslag, selv om det havde betydet et fortsat underskud af driften." Senere i samme avis er der en artikel om Hertling, der under åbningsdebatten i Folketinget havde anmodet om en udskydelse af en bevilling på 43 millioner kroner til 200 ekstra boliger "specielt beregnet til tilflyttere". Han fortsatte og udtrykte "til tvangsforflytning af tolv hundrede mennesker fra K'utdligssat til andre byer, som ikke er i stand til at give tilflytterne beskæftigelsesmuligheder på længere sigt." "Knud Hertling var langt fra tilfreds med den behandling fraflytningen af K'utdligssat har fået i Grønlandsrådet. Der var ingen principiel drøftelse, sagde han – Sagen blev simpelt hen smuglet ind under drøftelserne af investeringsplanerne for 1968 til 1970."¹⁵⁹ Hertling var i øvrigt kendt for sin skepsis overfor Grønlandsrådet, da han allerede før rådets oprettelse havde skrevet "En såkaldt nydannelse fra G-60 bliver formentlig oprettelsen af et

¹⁵⁸ Collage: Forsiderne af den danske og grønlandske udgave af Birte Haagen, 1978.

¹⁵⁹ *Atuagagdliutit / Grønlandsposten* den 10. oktober 1968.

politisk / administrativt organ, Grønlandsrådet." ... "Dette sekretariat bestående af embedsmænd som samtidig er en egentlig del af rådet, skal nemlig udføre det grundlæggende arbejde for rådet. På denne måde er det svært at forestille sig en afpolitisering af embedsmændene, specielt når tages i betragtning, at rådets formand skal være en af regeringen udpeget embedsmand. Det ser ud som om nissen bare flytter med til Grønlandsrådets embedsmænd."¹⁶⁰ En anden kritiker af Grønlandsrådet, Jonathan Motzfeldt udtrykte i 1973: "Jeg skal ikke skjule den kendsgerning, at jeg aldrig har været begejstret over oprettelsen af Grønlandsrådet."¹⁶¹

Knud Hertling havde i juni 1966 besøgt Qullissat og drøftet situationen med den stedlige kommunalbestyrelse., og han skriver herom: "Inden dette omtales (indholdet af en rapport) vil det være rigtigt at minde om – det er man fra visse sider tilbøjelig til at glemme – at kommunalbestyrelsen i K'utdligssat gennem længere til flere gange havde haft drøftelser om byens overbefolkningsproblem og mulighederne for udtynding af denne gennem mere eller mindre frivillig flytning til andre byer, ikke mindst til fabriksbyerne. Under ovenfor omtalte møder i juni 1966 gav kommunalbestyrelsen således udtryk for, at det var ønskeligt at 1/3 af byens befolkning allerede nu fraflyttede stedet. Kommunalbestyrelsen skønnede endda, at denne andel ville stige til op mod halvdelen, når rationaliseringen af minens drift var gennemført. Da der på dette tidspunkt var en befolkning på 1400 mennesker, betød dette, at der skulle skaffes op mod 700 mennesker alene fra K'utdligssat bolig og arbejde i andre byer rundt i Grønland. Alle vidste vi, at dette ikke lod sig gøre hverken teknisk eller økonomisk, medmindre der blev truffet et specielt bevillingsarrangement. Dette meddelte kommunalbestyrelsen mig dels som sagt under møderne i juni og dels med brev af 14. oktober 1966. I dette brev anførtes bl.a., at kommunalbestyrelsen ikke har kunnet finde beskæftigelse for byens arbejdsløse befolkning i andre byer, ikke engang i industribyerne. Denne meddelelse var så meget mere nedslående som både Kulbrudsudvalget og Grønlandsrådets sekretariat i deres overvejelser om genbeskæftigelse af K'utdligssats arbejderstab i tilfælde af minens lukning hele tiden var gået ud fra, at det var muligt at finde arbejde i andre byer. Kommunalbestyrelsen bad mig tage dette forhold i betragtning i Grønlandsrådets kommende forhandlinger, og udtalte i øvrigt, at fortsat er kommunalbestyrelsens håb, "at det må lykkes at finde en for alle parter rimelig løsning på kulbruddets og dermed K'utdligssats fremtid, men man skal dog bemærke, at det stadig er kommunalbestyrelsens opfattelse, at problemet bedst løses ved en fortsat minedrift, der rationaliseres samtidig med en delvis fra byen ..." Dette budskab viderebragte jeg under Grønlandsrådets møde den 3. november 1966, det møde, som burde have været et langvarigt møde, hvor hele K'utdligssat-sagen blev debatteret. Dette skete ikke! I stedet foreslog formanden – og formanden gjorde ikke den slags uden på forhånd at være helt sikker på, at han havde rygdækning af et flertal – at rådet, dels af tidnød og dels fordi der var tale om velkendt stof, nøjedes med at fremsætte eventuelle bemærkninger til konklusionen under punkt 10 i dok.nr.79."¹⁶²

Hertlings fremstilling vidner om en postkolonial ånd i Grønlandsrådet, hvor det er den danske embedsmand, formanden, der har grebet om rådets indstillinger til mini-

¹⁶⁰ Knud Hertling, 27. februar 1964.

¹⁶¹ Aqigssiaq Møller, 1973: p. 113.

¹⁶² Knud Hertling, udateret manuskript. Afsluttende bemærkning: "Det er mit håb, at denne korte historieskrivning vil kunne inspirere en eller anden objektiv historieskriver til at tage pennen frem og skrive "Historien om K'utdligssat". Signeret Knud Hertling.

steren. Som Hertling efterfølgende bemærker, at indstillingen overfor, at Qullissat skulle lukkes var taget og den blev ikke ændret, da Qullissat altid kun var på dagsordenen som en *"orienteringssag"*. Han undrede sig også over, at Landsrådet gik ind for en lukning af kulbruddet. Men den 5. oktober 1972 lukkede og byen og kulminen. *"At dette så skulle ske under min ministertid var næsten blot at føje spot til skade, en af det politiske livs af og til ondskabsfulde, paradoksale tilfældigheder."* Herefter skriver Hertling: *"Men hvem havde ansvaret?"*

I 1960 var Qullissat Grønlands tredjestørste by med 1.260 indbyggere, og da den blev lukket i 1972 var indbyggerantallet 1.400, hvoraf flere end 90% var grønlændere.¹⁶³ Uanset at befolkningen protesterede blev alle indbyggere flyttet til andre steder, hovedsageligt til de større byer i Diskobugten og andre større vestgrønlandske byer – de såkaldte *fabriksbyer*. Alle havde fået et tilbud om et nyt job, selv om det kun varede en enkelt dag! Det var simpelthen umuligt at finde relevante job, og mange endte i job langt væk fra de færdigheder, de var blevet oplært til i mineindustrien, så mange endte som almindelige vejarbejdere mv. Mest markant var, at arbejdstagere fra Qullissat kom til nye steder hvor de ikke følte sig specielt velkomne. Samtidig var huslejerne på lejeboligerne langt højere end de var vant til, og selvfølgelig blev de også afhængige indkøbt mad fra butikkerne, fordi de ikke kendte fangst og fiskepladserne, hvorfra de kunne have suppleret deres daglige fødevarebehov gennem fritidsjagt og fiskeri, sådan som de gjorde i Qullissat.¹⁶⁴

I Qullissat havde der over årene udviklet sig en meget særlig kultur, med sin egen musik og andre kulturelle særkender. Lukningen af minen og byen var en menneskelig tragedie for mange af de involverede familier, men en fordel for den danske stat. Lukningen var blandt de ting, som vækkede en stærk politisk bevidsthed blandt den grønlandske ungdom, og førte til dannelsen af de politiske partier og senere også indførelsen af Hjemmestyret i 1979.¹⁶⁵

Marmor – Appat & Maarmorilik

I 1933 planlagde man at åbne et marmorbrud på øen Appat i Uummannaq kommune – dengang distrikt. *"Søndag den 24. juni (1934) kom vi til bruddet med 'Godthaab'. Klokken 1 gik vi i land og så forholdene efter for at bestemme, hvor anlæg og huse skulle være. Arbejdspladsen er en lille halvø, som stikker ud under et meget højt og stejlt fjeld. Jeg fik skibspapirerne og skulle nu tage ledelsen for løsningen, dvs. tage varerne fra prammene og bringe dem i land. Minør Petersen fra Godthåb, som er med, tog det halve arbejde, og 17 grønlændere, som vi havde samlet fra fire kolonier og et udsted arbejdede med."*¹⁶⁶ ... *"Marmor er her nok af, hele fjelde er der, men mange er vanskelige at bryde fra. Her hvor vi ligger er det ikke dårligt, men vanskeligt for skibene, da der ikke er ankerbund på det sted hvor marmoret skal lastes fra. ... Arbejdsugen er på 72 timer. Minørerne har delt sig, så de arbejder i to hold á 11 timer. Det bliver altså til 22 timers boretid pr. døgn."*¹⁶⁷

¹⁶³ Kalaallit Nunaat / Grønland, 2004: p. 71.

¹⁶⁴ Birte Haagen, 1977: 42f.

¹⁶⁵ Tupaarnaq Rosing Olsen, 2005: p. 198 f.

¹⁶⁶ Anders Dyrlov Olsen, 1992: p. 31 f.

¹⁶⁷ Anders Dyrlov Olsen, 1992: p. 34.

Arbejdslederen ved marmorbruddet Anders Dyrlov Olsen (1910-93) beskriver, at efter tre uger behøvede mandskabet en lille ferie, hvorfor de tog til Uummannaq: *"Jeg skal sørge for, at grønlænderne kommer med igen, og vi har 21, som skal ind og holde søndag, så det bliver jo et vældigt sjovt at se os tage på søndagstur. Jeg tror, vore folk gør Umanak usikker, når de kommer derind, efter at de har været afspærret fra omverdenen i tre uger. To mand har vi sendt retur, og måske er der nogle, som falder fra, når vi skal tilbage. Vi har tre piger her til at lave mad, en til os danske og to til grønlænderne, men de to har til tider været kede af det og længtes efter kolonien, så nu bliver det jo et spørgsmål, om vi skal have to nye herud på mandag."*¹⁶⁸

Noget fnidder med åbningstiderne i den lille butik, som blev bygget ved marmorbruddet udløste – så vidt vides – den første strejke i Grønlandshistorien. Den varede dog mindre end et halvt døgn. Arbejdssæsonen sluttede da dette års sidste skib forlod Uummannaq, hvilket vil sige den 9. september.¹⁶⁹

To kendte bygninger i Danmark er beklædt med marmor fra Maarmorilik. Den første var Overformynderiets bygning (foto) fra 1937 på Holmens Kanal i København bygget af arkitekten Frits Schlegel (1896-1965) og ingeniøren Ernst Ishøj (1890-1959). Bygningen blev imod arkitektens vilje beklædt med grønlandsk marmor, fordi statsminister Th. Stauning (1873-1942) ønskede at støtte den ny-startede marmorudvinding i Grønland. Den anden bygning er Lyngby Rådhus fra 1941, tegnet af arkitekterne Hans Erling Langkilde (1906-97) og Ib Martin Jensen (1906-79). Og så hér pressede Stauning på. Grønlandsk marmor er også blevet anvendt i Radiohusets koncertsal fra 1945.

Kunstneren Bjørn Nørgaard (f. 1947) præsenterede i februar 2010 sin model for regentparrets kommende gravmæle i Sankt Birgittes Kapel i den nordlige side af Roskilde Domkirke. Monumentet laves i glas og bliver båret af tre søjler af henholdsvis grønlandsk marmor, færøsk basalt og bornholmsk granit, hvilket symboliserer rigsfællesskabet.¹⁷⁰

Der var altid problemer med havneforholdene på Appat, og samtidig havde man fundet store marmorforekomster i bunden af Qaamarujuk fjorden. Marmorprøver derfra havde vist sig meget positive, og derfor nedlagde man bruddet på Appat i 1936, og flyttede produktionen til en lokalitet, der fik navnet *Maarmorilik*. Selv om sommeren var slem var arbejdet skredet godt frem, men Dyrlov Olsen havde fået sig et lille problem: *"Det værste er dog, at vor kære ingeniør vil blande sig i alt. ... Han har det med at sende små skriftlige ordrer ud – hans 'papper'. ... Som f.eks. da han udstedte ordre til at vaske tøj m.v. i havvand for at spare på ferskvandet, eller da han udstedte forbud mod,*

¹⁶⁸ Anders Dyrlov Olsen, 1992: p. 35.

¹⁶⁹ Anders Dyrlov Olsen, 1992: p. 40.

¹⁷⁰ Nanna Schelde, 20. februar 2010.

at nogen grønlandere måtte gå på toilet i arbejdstiden uden først at spørge arbejdslederen om lov. Jeg sagde, da jeg fik sedlen, at selv om den samme mand kommer 20 gange om dagen og vil på toilettet, så får han lov." Vinteren 1936-37 blev første forsøg på at arbejde med luftværktøj om vinteren i et åbent brud.¹⁷¹ Arbejdskraften var ikke længere lokal, men hvervet fra hele vestkysten, dvs. fra Upernavik i nord til Paamiut i syd. "Desværre måtte en del af dem, der var taget dertil i håb om store arbejdsfortjenester returnere til deres hjemsted som fuldstændig uegnet til regelmæssigt arbejde." Dette til trods var det dog lykkedes at få samlet 36 mand til stenboring i døgndrift, altså to hold på 18 mand med 12 timers arbejdstid.¹⁷² Herudover har der været ansat grønlandsk arbejdskraft som medhjælpere ved bygning af boliger mv. I alt var der omkring 100 mennesker bosiddende ved Maarmorilik. Der er ingen konkret omtale af "kvindearbejde", men det nævnes dog af Dyrlov Olsen, at han efter at have overtaget husholdningen "har 3 unge, nydelige piger som kivfakker".¹⁷³ Andet sted nævnes det, at "børnenes skolegang foregik i kateketens hjem".¹⁷⁴

I perioden 1936-40 blev der sendt 3-4.000 tons marmor til Danmark, eller omkring 1.400 kubikmeter. I forbindelse med Nazi-Tysklands besættelse af Danmark den 9. april 1940 blev bruddet lukket, men var atter åben en kort overgang fra 1966 til 1971 for nogle forsøgsbrydninger. I alt blev der brudt 5.000 tons, som blev bragt til Danmark. En ny spiller kom på banen, men det var ikke marmor, som havde interessen, derimod bly og zink i "Den Sorte Engel" i fjeldet på den modsatte side af fjordarmen Affarlikassaa.¹⁷⁵

Bly, zink og sølv – Mesters Vig

De Danske Østgrønlandsekspeditioner som Lauge Koch var leder af lokaliserede bly ved Mesters Vig nord for Ittoqqortoormiit i 1948. De følgende år lokaliseredes yderligere forekomster, og især den såkaldte Blyklippe virkede interessant for en kommerciel udnyttelse. Det førte til stiftelsen af Nordisk Mineselskab A/S, hvor staten ejede 27½% af aktiekapitalen og de resterende aktieposter på danske og udenlandske investorer. Fra 1956 til 1963 blev en mindre forekomst af bly, zink og sølv udvundet. I alt blev der i perioden brudt 545.000 tons malm med en lødighed på 9,5% bly, 9,9% zink og 15 gram sølv pr. ton. Det blev en kombination af en forholdsvis lille malmforekomst og vigende priser på bly og zink, som var de væsentligste årsager til, at minen kun blev udnyttet i en kort periode.

Selve minedriften foregik i tre minegange sprængt ind i klippen. Også oparbejdningsanlægget inkl. et dieselmotorkraftværk, knusningsanlæg og et flotationsanlæg (rensningsanlæg) var placeret i udsprængte rum i klippen. Bly og zinkkoncentraterne blev i sommermånederne transporteret ad en omkring ti kilometer vej til Nyhavn i Kong Oscar Fjord. På årsbasis var der i perioden ansat omkring 90 personer, der boede i en mineby bestående af 22 barakker nedenfor klippen. Staten anlagde samtidig en lille flyveplads ved Mesters Vig.

¹⁷¹ Anders Dyrlov Olsen, 1992: p. 89 f.

¹⁷² Hans Jacobi, 1967: p. 182.

¹⁷³ Anders Dyrlov Olsen, 1992: p. 88.

¹⁷⁴ Hans Jacobi, 1967: p. 184.

¹⁷⁵ Torben Lodberg, 1993: p. 9-23.

Mineselskabet havde fået koncession for 50 år på et område på omkring 100.000 km². Omkring 25 km. syd for Blyklippen i 1954 lokaliseret en forekomst af molybdæn i det såkaldte *Malmbjerget*. I forhold til omkostningerne ved at få transporteret molybdænet frem til Nyhavn viste det sig ikke at blive en rentabel forretning. I mellemtiden havde man dog haft alvorlige overvejelser om at anvende *atomladninger* til at sprænge toppen af Malmbjerget! I 1984 og nogle år frem samarbejdede Nordisk Mineselskab med olieselskabet ARCO om olieeftersforskning i Jameson Land, men det projekt blev opgivet i 1990 og i 1991 trådte mineselskabet i likvidation.¹⁷⁶

Mineselskabet havde i forbindelse med forarbejdningen af malmen til det koncentrerede produkt en masse affaldsstoffer (tailings). Disse blev udledt på en fjeldskråning ved minen, og herfra skred det langsom ned i elven *Tunnelelv*, der har afløb i Kong Oscar Fjord. Da man startede med at udføre miljøundersøgelser i 1979 fandt man høje koncentrationer af bly og zink i sedimenter fra Tunnelelv og i deltaet ved fjorden. Samtidig blev der fundet høje koncentration af opløste bly og zink partikler nedenfor selve minen i Tunnelelv, ligesom lavplanter op til ti kilometer fra minen var forurenede. Den værste påviste forurening fandtes i algerne i tidevandszonen.

Der foretages løbende undersøgelser i området, og i 1985 inddrog man også muslinger, fisk og sæler i undersøgelserne. Disse viste forhøjede blyværdier i både muslinger og fisk, men ikke i sæler. Men undersøgelsen og senere undersøgelser at spild af bly og zinkkoncentrater ved Nyhavn og transport af tailings med Tunnelelv havde medført en omfattende forurening af strandsand og marine sedimenter i fjorden. Selvom forureningen har været aftagende siden undersøgelserne startede i 1979 forventer man dog at det vil vare mange år inden forureningsniveauet kan betegnes som på normalt niveau. Dog må der periodevis antages at forekomme forhøjede niveauer i forbindelse med erosion af kajanlægget i Nyhavn.¹⁷⁷

Bly, zink og sølv – Den sorte Engel

Da marmorbruddet ved Maarmorilik lukkede blev selskabets aktier overtaget af *Greenex A/S*, der ville bryde zink og bly i en forekomst, som blev kendt da marmorbruddets "*kære ingeniør*" havde fundet malmstykker ved foden af *Vingeffjeldet*, der var den tidligere betegnelse for *Den sorte Engel*, fjeldet på den modsatte side af fjordarmen *Affarlikassaa*. Der skulle dog gå mange år før en brydning af malm fra Den sorte Engel blev en realitet.¹⁷⁸ *Greenex A/S* var et canadisk-dansk mineselskab, der blev grundlagt i 1964 og i 1971 fik udnyttelseskoncessionen, som startede opbygningen af bjergværket i 1972 med bl.a. *Danish Arctic Contractors* (DAC) som underentreprenør.¹⁷⁹ Malmen blev brudt i ca. 600 meters højde og transporteret i en tovbane hen over fjorden til et oparbejdningsanlæg i Maarmorilik, hvorfra bly- og zinkkoncentratet blev udskibet til metalmelteværker i Europa.

¹⁷⁶ Bjørn Thomassen, 2000: p. 230 f.

¹⁷⁷ Poul Johansen m.fl., 2008: p. 6.

¹⁷⁸ *Vingeffjeldet*, senere kaldet *Den Sorte Engel* refererer til en aftegning på fjeldsiden.

¹⁷⁹ **Danish Arctic Contractors I/S** (DAC) blev grundlagt af seks danske entreprenørfirmaer i 1952 for at deltage i byggeopgaverne i forbindelse med etableringen af Thule Air Base og Sondrestrom Air Base. Efter etableringen af baserne fik DAC den første større servicekontrakt i 1961. Grønlands Hjemmestyre indgik i 1985 i samarbejdet, idet Greenland Resources A/S og DAC etablerede Greenland Contractors I/S (GC). I dag består GC af to interessenter: Greenland Holding A/S (tidligere Inuit Service Company A/S) og MT Højgaard A/S. Sven Stigø, 1996.

I perioden 1936-40 blev der sendt 3-4.000 tons marmor til Danmark fra Maarmorilik. Efterfølgende, fra 1966 til 1971, blev der foretaget nogle forsøgsbrydninger af en dansk virksomhed.

Fra 1956 til 1963 blev en mindre forekomst på 545.000 tons *bly*, *zink* og *sølv* brudt ved Mestersvig. Forekomsten var imidlertid for lille, og priserne på bly og zink var vigende, hvorfor driften ikke var rentabel.

I minen *Den sorte Engel* ved Maarmorilik blev omkring 11 millioner tons *bly* og *zink* udnyttet fra 1971 til 1990. Som sidegevinst blev der også udvundet en mindre mængde *sølv*. Minen blev endeligt forladt i 1991, da man skønnede minen var økonomisk set tom. Der er dog fremskredne planer for at genåbne minen.

I 1993 blev der lokaliseret en større *bly-zink* forekomst ved Citronen Fjord i Peary Land i det nordøstligste Grønland. *Platinova A/S* opførte med undersøgelserne i 1998, men de seneste år har et nyt selskab *Ironbar Zinc Ltd.* vist stor interesse for at udnytte forekomsten.

Den sorte Engel blev drevet i perioden 1973-1990, men lukkede da man anså den for at være økonomisk tom. Forinden havde Greenex A/S dog måttet sande, at zinkpriserne var stærkt vigende, og man forventede at en fortsat drift ville være under-skudsgivende. Derfor henvendte selskabet sig til Ministeriet for Grønland i efteråret 1985 for at finde en løsning. Problemet var imidlertid af en sådan karakter, at moderselskabet i Canada, *Cominco Ltd.*, ikke ønskede at investere flere penge i Greenex A/S, og dermed planlagde at lukke minen i 1986. Råstofforvaltningen begærede herefter Greenex A/S konkurs, men Grønlands Landsret afviste konkursen, og efterfølgende startede forhandlingerne med det svenske mineselskab *Boliden AB* om en overtagelse af aktiekapitalen. Boliden AB havde som udgangspunkt til hensigt at drive minen frem til udgangen af 1987, men da det lykkedes for selskabet at vende underskuddet til et overskud udskød man minens lukning til 1990.¹⁸⁰ På det tidspunkt var der i alt blevet brudt 11,3 mio. tons malm, hvoraf der var blevet udvundet 12% zink, 4% bly og 29 gram sølv pr. ton malm.

Der deltog omkring 400 personer i arbejdet med at opføre minen. I 1974 var der ansat 162 og senere voksede arbejdsstyrken til 350. Da Grønland ikke selv var i stand til at levere uddannet personale nok, fik mineselskabet lov til at ansætte denne arbejdskraft fra lande uden for Grønland – hovedsageligt fra Danmark og de øvrige skandinaviske lande. Da minen lukkede, havde det samlede antal ansatte været 970, og heraf var 851 eller 88% født uden for Grønland.¹⁸¹ Grønlanderne, der var ansat i Maarmorilik var migrantarbejdere, der kom fra det meste af Vestgrønland. De blev hyret på kontraktbasis, og tilbragte en vis periode i minelejen, som ikke var en integreret del af samfundet, men et isoleret sted, hvor den sociale kontrol, hverken var i hæn-

¹⁸⁰ Torben Lodberg, 1993: p. 104 f.

¹⁸¹ Rasmus Ole Rasmussen, 2005: p. 1219 f.

derne på samfundet eller familien, men alene i hænderne på mineselskabet. Et andet problem opstod, fordi mineselskabet var i stand til at tilbyde højere lønninger end det øvrige samfund, hvilket førte til mangel på arbejdskraft indenfor visse fag i andre dele af samfundet. Bortset fra, at den beskedne grønlandske arbejdskraft havde *rimelige* lønninger, havde samfundet som helhed ikke vundet så meget, fordi fødevarerforsyninger og de fleste andre ting kom fra steder udenfor Grønland.¹⁸² De *rimelige* lønninger var imidlertid til diskussion i 1977, idet *Grønlands Arbejdersammenslutning* (G.A.S.) i forbindelse med overenskomstforhandlingerne havde krævet "*indførelse af ligeløn mellem dansk og grønlandsk arbejdskraft i henhold til Greenex A/S overenskomster med LO.*" Forhandlingerne fandt sted i hhv. Kangerlussuaq og København, men var frugtesløse, og tanken om *strejke* fødtes. Efter to strejkevarsler bøjede Greenex A/S sig, men krævede *danske fagretlige regler* indført, hvilket afvist fra grønlandsk side, og dermed var 1 ½ måneders strejke en realitet. Udgangen på strejken var, at parterne underskrev en aftale, der siden er blevet betragtet som en sejr for G.A.S.¹⁸³

Medens minen ved Maarmorilik var profitabel bidrog den med et økonomisk input til Uummannaq kommune, der modtog skatteindtægter, som blev anvendt til at modernisere byen, men også til låneordninger for fangerne og fiskerne til indkøb af små både med henblik på at intensivere fiskeriet i kommunen.¹⁸⁴

Ifølge koncessionen skulle mineselskabet sørge for at dens aktiviteter ikke ville skade det lokale erhverv, og at en betydelig stigning af tungmetaller ikke ville blive tolereret. Dette blev ikke overholdt, og den danske regering kunne ikke lide, at nogle forskere var taget til Uummannaq kommune for at undersøge forholdene mellem mineselskabet og lokalbefolkningen i den lille fanger- og fiskerbygd *Ukkusissat*, især ikke efter en episode, hvor fangerne og forskerne sammen havde forhindret en isbryder i at bryde fjordisen og derved ødelægge forårsfangsten i 1974. Grønlandsrådet blandede sig straks og forsøgte at begrænse forskernes aktiviteter i Grønland.¹⁸⁵

Den lokale befolkning var aldrig blevet informeret om de reelle farer for forurening med tungmetaller, og derfor var diskussionen om forurening begrænset til visuelle observationer som drivende olietønder mv. I 1975 advarede mineselskabet lokalbefolkningen om, at der var risici ved fiskeri i visse områder tæt på minen. I 1976 konkluderede myndighederne, at flere fiskebestande var blevet forurenede med tungmetaller, og at fiskebestandene var faldende. I visse områder var dyrelivet helt forsvundet. Men det var ikke kun fiskebestandene, der var berørt også sælerne forsvandt fra området, sandsynligvis på grund af støj og røg fra minedriften og skibstrafik på fjorden. Edderfugle og andre fugle var også forsvundet fra områder tæt på minen. Der var den gang ingen tvivl om, at minedriften ved Maarmorilik havde en alvorlig negativ indflydelse på *Ukkusissat*.¹⁸⁶

Under selve brydningen af malmen var der flere forureningskilder. Knusningen og transporten af koncentratet producerede støv, som blev spredt i omgivelserne. De såkaldte gråbjerge med et lavt indhold af bly og zink var også en støvkilde, men de

¹⁸² Jens Dahl & Karl Johan Lyberth, 1980: 97 f.

¹⁸³ Philip Lauritzen & Torben Lodberg, 1978.

¹⁸⁴ Torben Lodberg, 1993: p. 122 f.

¹⁸⁵ Aqqaluk Lynge, 1974.

¹⁸⁶ Ole Hertz, 1995: p. 154 f.

frigav også bly og zink til ferskvand og fjorden. Den største forureningskilde var dog resterne fra oparbejdningen, de såkaldte *tailings*, som blev udledt til Affarlikassaa, hvor de blev aflejret på bunden. Efter lukningen af minen blev et gråbjerg gravet op og placeret på bunden af fjordarmen ovenpå disse *tailings*.

Miljøtilstanden i fjordene ved Maarmorilik er blevet undersøgt siden 1972, og kort før minens lukning blev nedenstående lille folder udsendt. I folderen findes der en liste over, hvad der var forurenet og ikke var. Sundhedsfarligt på grund af for højt blyindhold: plettet havkat (lever), ulk (lever), musling og tang. Lettere forurenet men ikke sundhedsfarligt: reje (kød), ammassat, edderfugl (nyre) og hvidvinget måge (lever og nyre).¹⁸⁷ De miljømæssige undersøgelser, som blev foretaget i 2002 viste, at forureningskilderne stadig eksisterede ved Maarmorilik 12 år efter at minen lukkede. Imidlertid var bly og zink niveauerne i havvandet og biotoperne over årene faldet, men området er stadig berørt af bly og zink forurening.

Bly- og zinkholdigt malmstykke.

En senere undersøgelse i 2007, at "Forureningen af havvandet er formindsket markant efter minevirksomhedens ophør. Der afgives nu kun små mængder bly fra deponeret 'tailings' og gråbjerg på bunden af Affarlikassaa, mens der stadig frigøres zink, dog tydeligt mindre end mens minedriften fandt sted." ... "De forhøjede blyværdier, der er fundet i fjordene ved Maarmorilik, har givet anledning til bekymring hos mennesker, som spiser fisk og andre produkter fra området. Ved undersøgelserne i 2007 er blyindholdet under gældende grænseværdier, bortset fra blåmuslinger i området nævnt ovenfor. Undersøgelserne i 2007 viser, at der i Maarmorilik-området fortsat – 17 år efter minedriftens ophør i 1990 - findes forureningskilder, som bevirker, at der kan måles forhøjede bly- og zinkniveauer i miljøet. Set over flere år har forureningsniveauet dog som helhed været markant faldende, især efter minevirksomhedens ophør i 1990, og de områder, som er bly- og zinkforurenede, er efterhånden blevet mindre og mindre. Det er nu primært kun i Affarlikassaa og Qaamarujuk, der kan spores en påvirkning."¹⁸⁸

¹⁸⁷ Grønlands Miljøundersøgelser m.fl., 1988: p. 9.

¹⁸⁸ Poul Johansen m.fl., 2008: p. 9 f.

Uran

I perioden 1958 til 1980 udvandt den danske stat uran i Kvanefjeld (Kuannersuit) otte km Nordøst for Narsaq i Sydgrønland. I dag er brydning af uran forbudt i Grønland – således har det været siden 1985. Men hvor længe varer det før, at der igen udvindes uran? Der har i valgkampen til *Inatsisartut* i 2013 været to modsatrettede synspunkter for en ophævelse af den såkaldte *nultolerance*. Partierne, som vil ophæve nultolerancen vandt, men vil ikke ophæve den før der ligger yderligere oplysninger om konsekvenserne ved brydning af visse *sjældne jordarter*, hvor uran indgår som et biprodukt.

Uranforekomsten blev fundet i 1956 og er siden blevet geologisk kortlagt og opmålt. Der har været gennemført flere boreprogrammer, og der er boret i alt 70 huller; den samlede borekernelængde er 11 km. I 1962 blev der udtaget 180 t malm fra en 20 m skakt i kanten af Kvanefjeldplateauet, og 1979-81 4.700 t malm fra en 970 m lang tunnel, der gik tværs gennem forekomsten, ca. 150 m under overfladen. Da den kemiske sammensætning af malmen fra Kvanefjeld er usædvanlig i forhold til andre uranminer, blev det nødvendigt at udvikle nye ekstraktionsmetoder, et udviklingsarbejde udført på Risø.¹⁸⁹ I 1980'erne gennemførte Risø foreløbige miljøvurderinger i forbindelse med udnyttelse af uran fra Kvanefjeld.¹⁹⁰

"Malmen indeholder høje koncentrationer af en række grundstoffer, fx thorium, fluor, sjældne jordarters metaller, ... På grund af det høje indhold af thorium – der er radioaktivt og har sine egne henfaldsprodukter – vil mængden af radioaktive stoffer i tailings per produceret kilogram uran være højere ved Kvanefjeld end ved andre miner." ...

"Kvanefjeld indeholder ca. 1% af et vandopløseligt fluormineral, bestående af natrium og fluor, i form af mineralet villiaumit, der langsomt opløses og siver ud i grundvand og overfladevand. Ved en brydning af uranmalm fra Kvanefjeld vil fluoropløsningen øges, og forurening med fluor kan blive et betydende miljøproblem fra en Kvanefjeldsmine. Fluor kan fjernes fra vand ved at tilsætte kalk, men da fluor også er et værdifuldt stof, vil det antageligt blive indvundet som biprodukt med henblik på salg." ... "Risø har peget på to måder at deponere tailings: 1. I søen Taseq, nogle kilometer nordøst for Narsaq. Dette vil være en fysisk sikker måde for deponering, idet der her ikke skal bygges dæmninger, eller kun små dæmninger. Et mindre vandløb, skal dirigeres uden om søen. Benyttelsen af denne sø til tailings vil udelukke, at den kan anvendes som drikkevandskilde for Narsaq by. 2. Marin deponering i en afsnøring af Bredefjord nordøst for Kvanefjeld. Marin deponering kan være problematisk. I dette tilfælde vil havvandets indhold af calcium kunne udfælde fluorindholdet i det vand, der kommer fra tailings, og havvandets sulfat vil udfælde radium. Deponeringen i et naturligt afsnøret fjordområde, afgrænset af en dæmning, kan designes således, at naturlig vandcirkulation forhindres." ... "Radium, jern, mangan og fluor forventes at blive forureningskomponenter, som det er særligt vigtigt at fjerne."¹⁹¹

¹⁸⁹ Atomenergikommissionens Forsøgsanlæg **Risø** blev det oprettet i 1955 som en offentlig forskningsinstitution, der skulle forske i den fredelige udnyttelse af atomenergi.

¹⁹⁰ Den Store Danske Encyklopædi. Danmarks Nationalleksikon, Bd. 11, 1998. p.416.

¹⁹¹ Per Kalvig m.fl., 2012: p. 23 f.

Politisk har der i mange år været modvilje mod udnyttelsen af uran. En folder fra KUAK (Kalaallit nunaanni Uranisiornissamut Akerliussut Komitiat) udgivet i begyndelsen af 1980'erne. "Det er Komiteens opfattelse, at der allerede nu findes meget tungtvejende argumenter for at sige: nej til al uranudvinding i Grønland. Stop uranundersøgelserne i Grønland." Argumenterne fra dengang er stort set de samme som man benytter i dag, og det er affaldsproblematikken, fremmed arbejdskraft og sociale problemer. Det uranholdige malmstykke, som ligger på folderen stammer fra det ikke-anvendte malm, der er deponeret på en afsides plads på det lukkede område ved Risø.

Tanken om uranudvinding har ikke tidligere delt den grønlandske befolkning, men i de seneste år, hvor det har været på tale at udvinde *de sjældne jordarter*, som bl.a. findes i Kvanefjeld har man måttet tage stilling til om de kunne udvindes, eller ej, fordi de sjældne jordarter findes i den samme malm som uranen befinder sig. Dermed vil uran blive udvundet som et biprodukt. Den 26. april 2013 udsendte 48 miljøorganisationer en fælleserklæring, hvori de opfordrer regeringerne i Grønland og Danmark til ikke at opgive nultolerancepolitikken overfor Uranudvinding. Initiativet var taget af de to danske organisationer *Det økologiske Råd* og *Noah* sammen med den grønlandske natur og miljøforening *Avataq*. Blandt de øvrige medunderskrivere var også ICC, Grønland og WWF Verdensnaturfonden: "Det nyvalgte Naalakkersuisut - det grønlandske landsstyre - og den danske regering har varslet, at de vil ophæve nultolerancen overfor uranbrydning, som har været i kraft i femogtyve år og i sin tid blev vedtaget enstemmigt i det grønlandske landsting. Følgelig kan der være flere uranbrydningsprojekter på vej i Grønland i den nærmeste fremtid. Alene mineprojektet i Kuannersuit (Kvanefjeldet) ved Narsaq i Sydgrønland kan gøre Grønland til den femte største uraneksportør i verden." ... "Vi opfordrer Naalakkersuisut (landsstyret i Grønland) og den danske regering til ikke at ophæve uran-nultolerance-politikken, eftersom uranudvinding vil medføre fare for forurening af det sårbare grønlandske miljø og for atomspreddning globalt. Vi opfordrer til, at udvinding af sjældne jordarter koncentrerer på steder, hvor det ikke samtidig medfører uranudvinding – samt til at arbejde proaktivt for at fremme udbredelsen af vedvarende energi og energieffektivitet i Rigsfællesskabet, såvel som i EU og over hele verden." Begrundelserne for denne opfordring til de to regeringer er de velkendte, at brydningen "efterlader millioner af tons tailings, der indeholder nogle af de giftigst kendte radioaktive emner, såsom radium, thorium, radon og polonium og derfor så vidt muligt ikke bør tillades nogen steder i verden." Der følger en række andre velkendte argumenter, men det er dog værd at bemærke, at organisationerne ikke har modsat sig udvindingen af de sjældne jordarter, blot disse ikke forekommer i forbindelse med uran.

Energiforsyning

De første industrielle anlæg i Grønland blev drevet uden nogen form energiforsyning, og ser man i *sagregisteret* i det store autoritative to binds værk "*Grønland i To-hundredaaret for Hans Egedes Landing*" fra 1921 bliver man ikke oplyst om, hvorledes maskiner mv. i de forskellige miner blev drevet. I selve omtalen af kryolitbruddet i Ivittuut står der blot, at den lille mineby voksede, og at der foruden huse til mand-skabet bl.a. var et bryggeri, et bageri og et *dampkøkken*, samt bygninger til dampmaskiner mv.¹⁹² Mere konkret vides det, at man allerede i 1910 anvendte trykluft til minørers bjergbor, og at man anlagde en rampe, hvor et dampspil kunne trække tipvogne op. Der er imidlertid ingen årsangivelse for dampspillets etablering, men spillet blev i 1911-12 suppleret med en dampdrevet elevator. Andre dampmaskiner drev pumper, som skulle holde bruddet frit for indtrængende havvand. I begyndelsen af 1920'erne taler man om en kraftstation drevet af dampmaskiner. Disse blev i slutningen af 1920'erne erstattet med dieselmotorer og elektromotorer, og i 1926 kom der elektrisk lys i Ivittuut.¹⁹³

I nutiden er det svært at forestille sig en hverdag uden elektricitet, men det er blot lidt over hundrede år siden at elektriciteten kom til Grønland. Først til kryolitbruddet i Ivittuut og siden til det øvrige samfund. I dag satser landet på energi ved hjælp af CO-2 neutral vedvarende energi ved at opføre vandkraftværker. Pituffik, april 1977.

Elektriciteten kom først i egentlig brug i slutningen af 1800-tallet og i starten af 1900-tallet i Danmark, hvorfor det egentlig ikke er så mærkeligt at udviklingen i Grønland haltede bagud med omkring ti år. KGH's første stålskib var et dampskib og hed "*Hans Egede*". På jomfrurejsen til Grønland i 1905 må et flertal af de grønlændere, der så skibet have set elektrisk lys for første gang. Elektricitet i større målestok kom først efter Første Verdenskrig. I begyndelsen med decentrale generatorer, der kunne forsyne en enkelt forbruger, f.eks. telegrafstationen. Egentlige elværker, som

¹⁹² H. Ostermann, 1921: Bd. 2. p. 345.

¹⁹³ Sven Stigø, u.å. (1987?): p. 28 f.

kunne forsyne et helt bysamfund kom først til Grønland efter Anden Verdenskrig. Selv om der var kulforekomster og muligheder for kulbrydning i landet blev dette materiale aldrig anvendt i elproduktionen, derimod importeret olie. A-kraft var en overgang i slutningen af 1950'erne på tale, men blev skrinlagt.¹⁹⁴

I mange år blev der talt om at udnytte vand som energikilde, men det første vandkraftværk blev først taget i brug i 1993. Kraftværket ligger i Buskefjorden syd for Nuuk og forsyner byen med elektricitet til både elforsyning og opvarmning. Værket har tre turbiner og yder samlet en effekt på 45 MW = 45.000 kilowatt = 45.000.000 watt. Ved Tasiilaq blev der taget et vandkraftværk i brug i 2005. Dette yder en effekt på 1,2 MW. Et tredje vandkraftværk i Qorlortorsuaq blev taget i brug i 2007/08, og forsyner byerne Qaqortoq og Narsaq. Kraftværket har to turbiner og yder en effekt på 7,2 MW. Vandkraftværket ved Sisimiut blev sat i drift i slutningen af 2009, og har ligeledes to turbiner, der tilsammen yder en maksimal effekt på 15MW. Et vandkraftværk ved Ilulissat er planlagt til at åbne i 2013.¹⁹⁵

Da man langt om længe fik påbegyndt brugen af vand til energiforsyning viste det sig, at Grønland har enorme potentialer for produktion af CO-2 neutral vedvarende energi, som er velegnet til industrielle formål. Derfor henvendte den amerikanske aluminiumsvirksomhed *Alcoa* sig til Grønlands Hjemmestyre i februar 2006 for at undersøge muligheden for at oprette et aluminiumssmelteværk i Grønland.

Olie og gas

Med jævne mellemrum har der været udført forundersøgelser efter kulbrinterne *olie* og *gas* på land (onshore) og i de omkringliggende have (offshore). I midten af 1970'erne borede man offshore i Davis Strædet, syd for Disko Ø. Efter fem tørre boreringer trak de udenlandske selskaber sig imidlertid ud igen. Onshore var der en overgang i 1980'erne efterforskninger i Jameson Land nær ved Ittoqqortoormiit i Østgrønland, men indtil 1993, hvor der ved Marraat på Nuussuaq halvøen fandtes spor af olie, har interessen været begrænset for olieefterforskning i Grønland blandt de udenlandske efterforskningsselskaber. Men så kom interessen tilbage, og der blev atter en betydelig olieefterforskningsaktivitet i de grønlandske farvande. I 2010 blev der underskrevet syv nye licenser til efterforskning i Baffin Bugten, hvilket bragte det samlede antal eneretstilladelser op på tyve. Efterfølgende i 2012 modtog Råstofdirektoratet 11 ansøgninger om efterforsknings- og udnyttelsestilladelser efter olie og gas i Grønlandshavet ud for den østgrønlandske kyst.¹⁹⁶

Den nuværende iver efter at finde olie hænger sammen med ønsket om at skabe en selvstående økonomi, men der har også altid hersket en betydelig skepsis overfor olieudvinding i Arktis fordi uheld hér er langt mindre kontrollable end uheld i andre dele af verden. Grønland har hidtil været skånet for de helt store ulykker, hvor olieudslip har været involveret.

¹⁹⁴ Jørgen Fleischer & Preben Kirstein, 1999.

¹⁹⁵ <http://www.aluminium.gl/da/vandkraftvaerk-aluminium/vandkraft-potentialer-i-projektet/vandkraft-potentialer-i-groenland/vandkra>

¹⁹⁶ Oplysningerne stammer fra Råstofstyrelsens (eller Råstofdirektoratets) Hjemmeside: <http://dk.nanoq.gl/Emner/Landsstyre/Departementer/Råstofdirektoratet.aspx>

Med Thule Air Base som destination blev USN tankskibet Potomac eskorteret af USCGC isbryderen Westwind i tæt tåge gennem Melville Bugtens isfyldte farvand. Omkring 100 km syd for den nordgrønlandske bygd Savissivik ramte Potomac et mindre isfjeld den 5. august 1977. Ved uheldet sivede omkring 380 tons tung brændselolie ud i havet. Rapporten om uheldet forelå to år senere, men dens konklusioner må siges at være afgørende anderledes end de udsagn de lokale fangere fremkom med. Olien havde nemlig efterfølgende bevæget sig omkring 74 km mod nordvest til et område rigt med sæler og et vigtigt yngleområde for isbjørne. Fangerne i Avanaarsuaq rejste en erstatningssag for fangstnedgangen og henviste til at der var blevet nedlagt en olietilsølet isbjørn og adskillige olietilsølede sæler. Men også pga. at fangstdyrene fortrak længere bort, hvilket havde resulteret i en næsten halvering i indhandlingen af skind fra 401 i oktober 1976 til 220 i oktober 1977. Sagen blev forelagt Kammeradvokaten, som et par år senere skrev til Ministeriet for Grønland, at iht. internationale konventioner kunne man ikke gøre privatretligt ansvar gældende overfor krigsskibe mv. Atuagagdliutit / Grønlandsposten skrev om den manglende vilje til at påtage sig et ansvar "*Sæler i olie er ikke nok.*"¹⁹⁷

USCGC isbryderen Westwind (WAG-281) blev bygget i 1943. Udlånt til Sovjetunionen 1945-51, hvor den sejlede under navnet *Severni Polius* (Nordpolen). Westwind er hér fotograferet ved det tidligste skibsanløb nogensinde til Thule Air Base (Pituffik) den 25. juni 1977. Fangerne fra Moriusaq var meget vrede og krævede erstatning fordi isbryderen havde brudt isen nord og vest for Appat (Saunders Ø) og dermed afskåret fangerne fra at komme på hvalrosfangst.¹⁹⁸ 5. august samme år eskorterede den tankskibet Potomac, som ramte et isfjeld i Melville Bugten.

¹⁹⁷ Jens Brøsted & Mads Fægteborg, 1989: p. 114 f.

¹⁹⁸ Atuagagdliutit / Grønlandsposten, 14.7.1977: Fangerne føler sig svigtet.

Sagen med Potomac fik indflydelse på det stærke engagement i modstanden mod det såkaldte *Arctic Pilot Project* (APP), som gik ud på at sejle flydende gas (LNG) i isbrydende supertankere fra Lancaster Sound i arktisk Canada ned gennem Melville Bugten og Davis Strædet til markederne i Nordamerika. Fra grønlandsk side var man i høj grad bekymret for de økologiske konsekvenser, som en eventuel lækage kunne medføre. I Avanaarsuaq og Upernavik var fangerne endvidere meget bekymrede for støjniveauet, som de projekterede isbrydende supertankere ville afgive.

I dagene 30. og 31. oktober 1982 arrangerede ICC et seminar om konsekvenserne for havmiljøet og fangerbefolkningen i Arktis ved udvinding og transport af arktiske resourcer i Landstingssalen på Christiansborg. Uussaqqaq Qujaakitsoq (f. 1948) fra Qaanaaq frembragte fire vægtige argumenter for modstanden mod APP, nemlig, at sejladsen skulle foregå gennem et fredet område, at der intet beredskab fandtes, hvis uheldet skulle være ude, at sejladsen ville komme til at foregå i samme områder, hvor fangerne fangede, og at områdets fangerkultur og livsform ville blive truet. Qujaakitsoq kom således også ind på Potomac og nævnte, hvor svært det var for fangerne i Savissivik at få deres erstatningskrav accepteret, og fortsatte: "*Tab af et helt fangstområde og fangst dyr lader sig ikke opføre i penge.*"¹⁹⁹ Fra ingeniørers og biologers side blev der talt om LNG-tankernes skruestøj og støjen fra isbrydning og de negative konsekvenser det ville få for hvaler og andre marine pattedyr. "*Havpattedyrene er i væsentlig grad afhængig af lyd til orientering og kommunikation ... Dette vil klart forringe havpattedyrenes livsbetingelser. I grønlandshvalens tilfælde vil en forringelse af livsbetingelserne indebære risiko for bestandens uddøen.*"²⁰⁰ En anden biolog fortalte, at en eventuel lækage fra en LNG-tanker sandsynligvis ikke ville få store miljømæssige konsekvenser: "*Såfremt hele lasten fra en LNG-tanker undslipper, skønnes det at ville vare ca. et kvarter, før hele lasten er brændt, hvis den antændes. Det skønnes endvidere, at sandsynligheden for, at den udsivende gas vil antændes, er meget stor.*" Herefter fortsatte biologen med at fortælle om de omfattende konsekvenser et olieudslip kunne medføre: "*Sammenfattende kan det konkluderes, at et oliespild fra en supertanker kan få omfattende og alvorlige konsekvenser for dyrelivet ved Vestgrønland.*"²⁰¹

Både den danske regering og Hjemmestyret var imod APP. "*De grønlandske fangere og fiskere er imod, de grønlandske arbejdere er imod, de grønlandske kommuner er imod og et enigt grønlandsk landsting vendte sig på sin efterårssamling mod projektet.*"²⁰² The National Energy Board of Canada afholdt nogle offentlige APP-høringer. Ved den første af slagsen i februar 1982 deltog flere grønlændere, bl.a. daværende præsident for ICC Hans-Pavia Rosing (f. 1948) og daværende medlem af Europaparlamentet Finn Lynge (f. 1933). Lynge sagde bl.a.: "*Jeg hæfter mig ved P'et i Arctic Pilot Project. P'et står for 'pilot' og det er et pilotprojekt for olietankere.*"²⁰³ Rosing havde samme opfattelse, nemlig: "*Jeg mener ikke at man skal fortie den kendsgerning, at man i Grønland, Canada og Alaska er meget bekymrede for de fremtidige planer om transport af olie, råolie, med isbrydende tankere.*"²⁰⁴

¹⁹⁹ Uussaqqak Qujaakitsoq, 1984: p. 26-28.

²⁰⁰ Bertel Møhl, 1984: p. 34-39.

²⁰¹ Poul Johansen, 1984: p. 43-49.

²⁰² Ole Heinrich, 1982: p. 10.

²⁰³ Ole Heinrich, 1982: p. 28.

²⁰⁴ Ole Heinrich, 1982: p. 21.

Arctic Pilot Project seminaret i Landstingssalen på Christiansborg 30. og 31. oktober 1982. Professor Robert Petersen, Grønlandsminister Tom Høyem, Antropolog Helge Kleivan og ICC-præsident Hans-Pavia Rosing i samtale med Liv Østmo fra Norske Samers Riksforbund. Alle, der deltog i debatterne var skeptiske overfor de canadiske planer om at sejle ned gennem Melville Bugten og Davis Strædet med isbrydende supertankere. Der opstod dog verbal uenighed mellem Tom Høyem og Helge Kleivan. Anledningen var, at Kleivan havde fremført en række mere generelle tendenser i forholdet mellem nationalstater og oprindelige folk verden rundt.

Måske snarere af hensyn til verdensmarkedspriserne end til protesterne fra Grønland og ICC, blev Arctic Pilot Project skrinlagt i 1983. Mange, der havde støttet kampen mod APP, forstod imidlertid ikke den positive indstilling Hjemmestyret havde til, at lade det amerikanske olieselskab ARCO indlede en olieefterforskning i Jameson Land i Østgrønland i 1980'erne. Isforholdene i de østgrønlandske farvande er som tidligere nævnt ret problematiske, og ikke mindre problematiske end de isforhold LNG-tankerne skulle besejle.

Hvad historien lærte os

En afsluttende diskussion

De foregående kapitler og afsnit har beskrevet nogle af de vilkår og problemstillinger, der har været i forbindelse med råstofudvinding i Grønland. Det er naturligvis en summarisk fremstilling, som kun løfter fligen af en række problemstillinger der skal tages højde for ved et hvert industriprojekt – stort eller småt.

Fra fangersamfund til velfærdskolonialisme

Grønland er placeret midt i Arktis, og det arktiske klima med lave temperaturer, og permafrost i undergrunden sætter sine naturlige grænser for, hvad der kan leve og gro i landet. Af samme grund er indbyggertallet meget lille i et meget stort land. Frem til kolonisationen levede grønlænderne af det, som kunne fanges og indsamles i den umiddelbare natur. Finn Lynge skriver i sin indledning til Knud Rasmussens *"Myter og Sagn fra Grønland"*: *"Det er på én gang en meget fjern og en meget nær verden, som Myter og Sagn fører os ind i. Meget jordnær og kontant med sin sult og sin overflod, sin kærlighed og sin skinsyge, og sin barske og nøgterne menneskekundskab. Her er ingen billig romantik at hente. Den gamle grønlandske sagnfortæller har aldrig hørt om Jean-Jacques Rousseau og kender intet til sin egen 'ufordærvede naturtilstand', for den eksisterer ikke. Mennesker i sagntiden var som mennesker er på sagnfortællerens egen tid, og som de altid vil være – stærke og svage, hensynsfulde og hensynsløse, magtbegærlige og storsindede, gode og onde. En snæver og en tæt verden er det, i jordklodens barskeste hjørne, hvor naturens rytme og luner slår taktstokken, og hvor alle, som har livet kært, må spille med – indfanget af de muligheder og valg, der ligger indenfor én eneste levevej, og indsnævret af årtusinders taburegler, af angsten for sjæleranere, lurende indlandsboer og forheksede fangst dyr. Men en fjern og forunderlig stor verden samtids, hvor mennesker er ét med alt levende, hvor hvalen forelsker sig i bopladsens unge pige, og hvor manden giver sin datter bort i ægte til en blåærv, hvor menneskets sjæl gennemvandrer skabningen fra græsstrå til isbjørn og ender hos sagnfortælleren, der udvider tilhørernes åndsrum til at opleve alt levende indefra. Og hermed det storslåede paradoks, at dette jægerfolk, der kun kan overleve som udsøgte eksperter i at dræbe, besidder den dybeste respekt for sit bytte." ... "Er det ikke et ekko fra denne årtusindgamle arv, når grønlandske fangere og fiskere i dag reagerer så voldsomt på forureningsfaren fra mineralindustriene? Kan et folk leve i årtusinder som en legemligt og sjæleligt integreret del af sit lands levende ressourcer og bare tie stille når denne livshelhed trues af teknik og penge? 'Den naturlige ligevægt er forstyrret ... inuiternes modstandskraft er kun svag – hvoraf skulle de vide, at blæsten fra syd er giftig? Så snart Europas varer og værdier ankommer, er luften forandret. De nye indtryk sætter øjeblikkelig dybe spor i disse isolerede menneskers bevidsthed. ... Sagnenes indlandsboer, der vakte panik, blev aldrig så farlige for eskimoernes kultur som de hvide mænd, der kom over havet fra fjerne lande, fristende med nye varer og nye tanker. Et par menneskealdre var nok til at udslette nationens stil."*²⁰⁵

²⁰⁵ Finn Lynge, 1978: Bd. 1. Introduktionen.

Lynge citerer i sidste afsnit Wilhelm Thalbitzer, 1913: p. 82.

H.J. Rink og Wilhelm Thalbitzer var nogle af de tidligste til at tale om, at europæerne ødelagde den grønlandske kultur. Siden har mange andre også talt om det, men som nævnt var det først da IWGIA blev etableret i København i 1968 af bl.a. den norske antropolog Helge Kleivan, at begrebet *oprindelige folk* begyndte at få en betydning. Grundloven gjorde grønlænderne til "*danskere*" og som det naturligste i verden tilhørte *ejendomsretten* til Grønland den danske stat. Ved det tidligere omtalte Arctic Pilot Project seminar i København i 1982 opstod der en verbal uenighed mellem antropologen Helge Kleivan og grønlandsminister Tom Høyem. Anledningen var, at Kleivan havde fremført en række mere generelle tendenser i forholdet mellem nationalstater og oprindelige folk verden rundt: *"Når det gælder urbefolkninger i globalt perspektiv, så har hele den kontakt de er blevet påtvunget, efterhånden som den hvide mands verden ekspanderede ud over vor klode, artet sig på to hovedmåder, som kan sammenfattes med de engelske begreber 'genocide' og 'ethnocide'.²⁰⁶ Genocide er det, vi på skandinavisk kalder folkemord, og ethnocide foretrækker nogle at kalde kulturmord, jeg kalder det kulturødelæggelse ud fra det princip, at de 'dyre' ord som folkemord og de store ord om forfærdelige ting ikke bør devalueres ved at vi bruger dem for løssagtigt." ... "Før vi tager et ganske kort historisk vue ud over Inuiternes enorme områder, vil jeg ganske kort forsøge at karakterisere, hvilke typer samfund, der fandtes før den store ekspansion af den hvide mands verden. Hvilke typer samfund var det, som fandtes på disse kyster. Det var hvad vi i fagterminologien kalder egalitære samfund, samfund præget af lighed." ... "Med moderne sprogbrug kan vi sige, at Inuitfangernes samfund var og til dels er den dag i dag er præget af en solidarisk ressourcepolitik." ... "Lad mig tilføje, at denne solidariske ressourcepolitik på ingen måde hindrer individuel udfoldelse. Disse samfund var og er stadig den dag i dag udprægede individualistiske." Følgende beskriver Kleivan en række fænomener som kolonisationen har bragt på godt og ondt til Alaska, Canada og Grønland. Den planlagte udvikling har bragt mennesker i en gældsfælde fordi afdragene på den indkøbte teknologi ikke falder rettidigt. Det er reaktionen på de formynderiske nationalstater, som har givet grundlaget for kravet om øget selvstændighed. *"Bevidstgørelsen bag disse krav blev udløst af mange kræfter, såvel af velfærdscolonialismen som af det stærkt voksende pres udefra på områdets ressourcer, ganske særligt i efterkrigstiden." ... "Kravet om selvbestemmelse skal ses på den baggrund, at urbefolkningerne trods alle – eller pga. alle – udviklingsprogrammer, følte at de forblev låst fast i udkanten af den hvide mands verden." ... "Det primære udgangspunkt for sådanne krav er naturligvis det faktum, at de folk, som hører hjemme og som har deres oprindelse i disse områder, også har oprindelige rettigheder. Dette også sagt til de danske jurister, som siger, at det står der intet om i loven." ... "Karakteristisk var det under forhandlingerne om det grønlandske hjemmestyre, at man for at demonstrere sin humane velvilje lagde et tykt lag kosmetik over den faktiske afvisning af kravet om oprindelige rettigheder. Man opfandt da begrebet 'grundlæggende rettigheder', det diskuterede man om ikke i dage så i mange mange timer med bidrag fra diverse hold. Begrebet 'grundlæggende rettigheder', det korteste man kan sige om det, er, at det er helt blottet for juridisk forpligtende indhold, og det var vel også pointen."* Kleivan beskriver efterfølgende lignende tomme juridiske formuleringer fra Canada, og beskriver rammerne for, hvad oprindelige folks rettigheder burde være. *"I tillæg til oprindelige regler er det klart, at man have de strengest mulige miljøbeskyttelses-**

²⁰⁶ **Oprindelige folk** kaldes også for indfødte folk, urfolk, urbefolkninger, fjerde verdens folk, første nationer, stammefolk, eller det mere forældede udtryk naturfolk og det helt uacceptable de vilde.

regler, som den lokale befolkning er med på at udvikle og med på at kontrollere. Der må være ufravigelige regler for at projekternes form, omfang og gennemførelse tilrettelægges ud fra de lokale samfunds fremtidsmål for sin befolkning. Det er ikke tilfældet i dag. Og der må være indbygget uddannelses programmer, som finansieres af projektmidlerne, men som skabes af urbefolkningerne selv, for at sikre at enhver mulig deltagelse af den lokale befolkning sker på et sådant kvalificeret niveau, at lokal arbejdskraft ikke ender som en proletariseret rest-kategori i bunden af den sociale pyramide i udkanten af den hvide mands samfund, som man ser det så ofte med migrant arbejdere i mange lande.”²⁰⁷

Hjemmestyret var et skridt på vejen mod Selvstyre, men egentlig ikke et særligt stort skridt, hvis man kigger loven efter i sømmene, ganske som Steen Folke udtrykker det i sin mindretalsudtalelse til Betænkningen i 1978: *”Hvis vi underskriver en hjemmestyretraktat nu, har vi for første gang – på en juridisk gyldig måde – anerkendt at Danmark ejer Grønland.”* I 1979 havde Jens Brøsted bemærket noget lignende: *”Hjemmestyre eksisterer ikke som noget alment og veldefineret begreb i faglitteraturen.”* Og Helge Kleivan sagde ved APP-seminaret i 1982: *”Begrebet ’grundlæggende rettigheder’, det korteste man kan sige om det, er, at det er helt blottet for juridisk forpligtende indhold, og det var vel også pointen.”* De store skridt mod Selvstyre blev taget af de ansvarlige grønlandske politikere, som gradvist blev mere og mere selvbevidste om, hvad der var grønlandske anliggender, og hvad der var danske. Udmeldelsen af EF var en afgørende begivenhed, hvor en befolkningsmæssig lille nation satte hælene i overfor det ganske *Europæiske Fællesskab*.

Først i forbindelse med indførelsen af Selvstyret i 2009 blev det grønlandske krav om fuld ret til undergrunden anerkendt fra dansk side. Men som Aqqaluk Lynge udtaler det: *”Vi er sprunget direkte ind i mineproblematikken, uden at se nærmere på hvordan vi opfatter ejendomsretten til jorden og undergrunden.”* Efterfølgende bringes nogle historiske eksempler på, hvilke oplysninger man havde, og hvilke overvejelser man gjorde sig om arealanvendelsen og de uskrevede regler og normer, som var gældende.

Uskrevede regler og normer

”Hvorvel Grønlænderne ey have Øvrighed ej Lov ey Orden eller nogen slags disciplin, saa ere de dog ey aldeles uden Lov, jeg mener Rygges=løse; men deres gode Naturel er dem i Steden for en Lov, og af den leedes og føres de til nogenleedes Sædelighed og Skikkelighed. Det er at forundre over, hvor eenige og eendrægtige de leve med hinanden; thi Kiv og Striid, Had og Eftertragtelse fornemmer man sjælden hos dem.” Sådan skriver Hans Egede i 1741, og han reflekterer over modsætningen til *”vore liiderlige Matrosser.”*²⁰⁸ Lars Dalager, som jo er næsten samtidig med Egede, men købmand og ikke præst, har gjort sig andre iagttagelser om *”Grønlændernes Skikke og Vedtægter”*. Han skriver således, at *”Enhver har Frihed at bygge Huus og Reyse Telt, hvor han lyster, dog erkynde de sig gierne, naar de komme paa saadanne Steder, hvor der ere ordentlige og bestandige Indbyggere, om de ere i Veyen. Om Sommeren, naar de føre deres Telter og Bagage med dem, og agte at fæste Stade paa et Sted, hvor andre Grønlændere staae, roe de til Landet meget langsomme, naar de komme nær paa et Bøsse=Skud,*

²⁰⁷ Helge Kleivan, 1984: p. 9-25.

²⁰⁸ Hans Egede, 1741: p. 68.

holde de stille uden at tale noget. Tie de paa Landet værende ogsaa stille uden at tale noget, tænke de Kommende at være mindre agtede, og derfor roe bort med største Hurtighed til et øde Sted. Men hvis man paa Landet, som almindelig gjerne skeer, gjør disse Complementer: see her! her er gode Telte=Pladse, god Lager for eders Kone=Baader, kommer og udhviler eder fra Dagens Byrde! legge de efter en liden Overveyelse til Strand=Bredden, hvor man staaer færdig at modtage dem, og assistere med Hielp til Bagagens Opbringelse" ... "Ligesom Landet er almindeligt for alle og enhver at fæste Boelig paa, saa er det og udi alt hvad det kand give af sig til Næring." ... "Landet, siger jeg, er til almindelig Nytte og Brug, dog hvor visse Grønlændere have bundet dem til et Sted, hvor der flyde ferske Strømme, som give Lax, og til den Ende giort hist og her Dæmninger og Sluuser, for at samle Fisken, da i fald Fremmede komme, og, for en kort tid desbedre at profitere af Fiskeriet, skulde forandre Stie=Bordene, hvorpaa var tagen Hævd, foraarsager det stor Fortrydelse, hvilken dog alleene gives tilkiende paa anden og tredje Haand. Naar nogen af os ved Colonierne kommer med Garn eller Baad, og vil trekke inden for deres opkastede Dæmninger, ere de ogsaa ikke heller dermed vel tilfreds." ... "Hvor der komme Træer og Stokke drivendes fra Søen til Landet, da hvo det først finder, ham er det tilhørende, omendskiøndt det kunde være ved en Forstrand, hvor andre have Huus og Telt. Finderend, naar han vil beholde sin Ret, er forbunden at velte det Flodefrie op paa Landet. er Træet svært, boxerer han det langs, og legger nogle Steen over, paa det de Forbifarende kand see, det ikke er naturligviis saaledes opskyllet af Fiorden, kand det løftes og bæres reyser Finderen de op til Siden af Klippen, og gjør nogle merkelige hug deri. Naar vi fare ud for at søge saadant Drive=Brænde, tage vi hvad der er at finde og saae. Hvorved Grønlænderne ofte fortørnes, dog vidner jeg helligen, at, siden jeg fik Kundskab om denne Artikel i Landets Lov, aldrig at have fra-taget nogen den mindste Splint, og naar jeg ikke selv har været med, har jeg befalet mine Folk, ikke at røre noget, som saaledes af Grønlænderne var berget, disse have mange Gange overtraad deres Ordre, hvorfor Grønlænderne have kommet og klaget, og da har jeg enten givet dem Værdie derfor, eller Træet tilbage." Dalager gør efterfølgende nøje rede for fangst af havpattedyr og reglerne for dette – disse regler er ganske almindelige kendte, hvorfor de ikke skal gengives hér. "Bygger nogen en Ræve=Fælde, men ikke holder den reen, og en anden kommer og betiener sig deraf med Fordeel, da kand dens første Eyere paastaae Fælden at tilhøre sig, men de Ræve, den anden imidlertid har faaet, beholder han uden Afgift. Om denne Artikel have været mange smaa Tvistigheder imellem Grønlænderne og os, da vi, efter at have forladt en Fælde, have hørt, Grønlænderne have betient sig af den med Fordeel, og derfor paastaaet de fangede Ræves Skind, som Frugt af Odels=Rettighed."²⁰⁹

Egede var ikke kommet til Grønland som kolonisator, men som præst for efterkommerne af nordboerne. Hans virke blev dog et andet, nemlig som missionær blandt grønlænderne. Det handelssamkvem, som fandt sted mellem missionen og grønlænderne var ikke baseret på kommercielle tiltag og strategier. Grønlændernes uskrrevne regler og normer forblev uantastede, altså bortset fra disse, der havde betydning for Egedes kristne moralforståelse. Først da Grønland i egentlig forstand blev koloniseret, og det vil sige med handelsfolkenes tilstedekomst fandt der ændringer sted, hvilket tydeligt beskrives af Dalager i forbindelse med handler de to folkeslag imellem:

²⁰⁹ Lars Dalager, 1752: p. 15 f.

Odelsret er en nedarvet eller hævdvunden ejendomsret til jord eller den dertil knyttede forkøbs- og indløsningsret. Jf. Ordbog over det danske sprog.

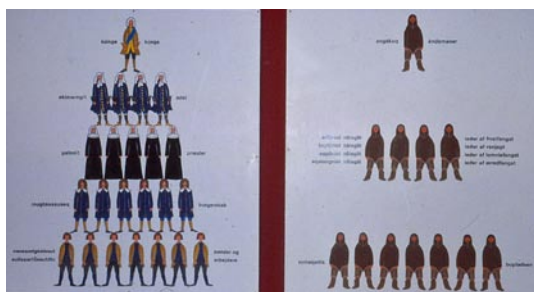
"Kjøber nogen af en anden kostbare Ting, som Baade, eller Flinte (gevær med flintelås), og den Kjøbende ikke er i Stand at kand contentere (købe kontant) Selgeren for den fordrede Betaling, da gives ham Credit indtil han kand præstere. Men dør Debitor forinden, nævner Creditor aldrig sit Krav. Dette er en skadelig Articul (artikel) for Coloniernes Kjøbmænd, som stedse ere forbundne at give Credit, og hvorpaa jeg fornemmelig dette Aar har fristet Prøver, da mange af mine Debitorer ved Døden ere hensovede, og derover bragt mig i temmelig Labyrinth (udfordringer). Thi paa den eene Side har mødt mig Handelens Forliis (tab), og paa den anden Side Grønlændernes Vedtægter, som holde det for unaturligt at kræve en død Mand, især af mig, siden de have den Opinion, at jeg er et Menneske. Herover har jeg konsulteret adskillige fornemme og fornuftige Grønlændere, og ladet dem kiende Sagen. Disse have da raadet mig, strax at legitimere mit Krav, men dog lade (efter deres Talemaader) Mandens Lus først døe i Graven, førend jeg skred til Execution." ... "Dette kunde være got nok, hvis Arvingerne siden vilde tilstaae Gielden; men jeg ved af Erfarenhed, at disse søge da alle slags Udflugter; og at skride til Execution vilde ansees som aabenbar Vold, derfor gjorde jeg saadant Forslag, at, naar jeg restituerede (tilbageleverede) dem deres af mig bekomne Vahre, om de da ikke burde gjøre det samme imod mig? derpaa vilde ingen have noget at sige, svarede de. Samme har jeg ogsaa gjort, og slet ingen Difficultet merket derved." Efterfølgende beskriver Dalager om de almindelige arveretlige regler, der også gennem tiderne er grundigt beskrevet, men han skriver at disse regler ændres ved kolonierne fordi grønlænderne har set, at "vi ingen Samvittighed gjøre os over at afplyndre de Dødes Grave."²¹⁰ Dermed mener Dalager ikke at europæerne er "gravrøvere", men at man ikke begraver de afdøde med våben mv. Disse kan arves.

Som det fremgår af Dalagers beskrivelse skete der hastigt ændringer i det grønlandske samfund foranlediget af samhandlen. Traditionelt var der mellem grønlænderne tale om byttehandler jf. Dalagers omtale af fedtsten, som blev byttet for hvalbarder. Gradvist som pengeøkonomien afløste den traditionelle subsistensøkonomi blev flere elementer, f.eks. fangstdelingen og dermed det sociale sikkerhedsnet udhulet. Over tid blev flere og flere grønlændere ansat ved kolonierne, og selvom "Instruxen" fra 1782 udtrykte, at grønlænderne skulle behandles ordentligt og ikke måtte udnyttes af købmændene, er dette er jo i princippet uundgåeligt, idet grundsætningen for al handel har noget med rentabilitet at gøre. Grønlands enorme areal og de mange spredte bopladser forhindrede dog, at denne tidlige europæisering nåede særlig vidt omkring. H.J. Rink berejste over flere år det meste af Vestgrønland og udgav efterfølgende en omfattende fysisk beskrivelse af landet i 1857. Heri fremkom han også med en analyse af kolonisationen, hvor han bl.a. nævnte, at "Hele Værket er derfor grundet paa de Indfødtes selvstændige Erhverv." Det Rink mener er, at det eneste som kolonimagten tjente penge på var gennem indhandlingen af fangstprodukter, og han stillede sig selv spørgsmålet om der ville være en mulighed for at tiltrække fremmede med kapital til at udnytte landets rigdomme, eller om man kunne forestille sig, at grønlænderne selv kunne omstilles til det. "Det første af disse Spørgsmaal bør vistnok afgjort benægtes." Rink fremkommer ikke med en begrundelse, men det kan måske ses i sammenhæng med det eksisterende monopol som han var tilhænger af. "Det andet kan man vist ligeledes temmelig sikkert besvare med et Nei, eller i alt Fald er det en Kjendsgjerning at Alt hvad man hidtil har forsøgt paa at drive ved Grønlændernes Hjælp, saasom Fiskeri, Garnfangst o.s.v. paa en næsten forunderlig og hurtig Maade har

²¹⁰ Lars Dalager, 1752: p. 29 f.

medført deres Forarmelse." ... "Hvad der ikke kan betale sig at drives ved europæiske Søfolk, det kan man ogsaa med temmelig Sikkerhed antage, at ville være maadelig Anvendelse af Grønlændernes Arbeidskraft." Rink var som nævnt modstander af en ophævelse af monopolet, og han skriver ud fra de erfaringer KGH havde gjort, og adværer mod, hvad konsekvenserne kunne være ved "privat handelsspekulation". Det ville gøre grønlænderne til "Tjenere" og medføre en koncentrations politik – sagt i Rinks ord "vilde uden tvivl ledes dertil, søge at samle Befolkningen paa visse Pladser, stadigen tilfredsstille den øieblikkelige Fornødenheder og derfor tage Producterne af dens Arbejde," Det altafgørende problem var, at de grønlændere, som blev taget i KGH's tjeneste skulle fremme handelens interesser, hvilket som følge betød en nedgang i sælfangsten til eget og familiens forbrug. Således påpeger Rink, at det var en samfundsmæssig kostbar arbejdskraft, der blev købt for "lidt Brød, Tobak og Kaffe."

"Man har vistnok lagt alt for ringe Vægt paa de Skikke og Vedtægter, som Grønlænderne havde i ældre Tid, før Handelens og Missionens Etablering. Vi læse saaledes hos Egede, at de havde en bestemt Rettergang, idet Anklageren udfordrede sin Contrapart til at møde i offentlig Forsamling, hvor det gjaldt om at forsvare sig eller staae beskjemmet i den offentlige Mening ..." Ganske enkelt forholdt det sig saaledes, at grønlænderne var blevet frataget indflydelsen på egne forhold. "Nu derimod ere Forholdene mere complicerede, i det Producterne have faaet en ganske anden Værdi, ved at kunne afsættes til Handelen, og idet Berøringen med Europæerne har givet Leilighed til anden Fortieneste end igjennem Sælhundefangsten, der i ældre Tid var en Mands eneste Stolthed; og paa den anden Side er man saa langt fra at have bødet paa den derved voldede Forstyrrelse, at man tvertimod har ladet det, som der tidligere existerede af Lovlighed og Retstilstand gaae tilgrunde."²¹¹

Tegningen viser forskellen mellem det klasse- delte samfund under enevælden, og det egalitære fangersamfund. Affotograferet planche fra Grønlands Nationalmuseum i Nuuk, 1986.

Selvom regler og normer er *uskrrevne* afspejler de dog en lovmæssighed i et samfunds opbygning. I det traditionelle samfund var den bygget op omkring *familien, husfællerne* og *bopladsen*. Overhovedet i familien var forsørgeren. I fælleshuset var man lige, dog således, at den "ældste" som regel vægtede mere end de øvrige. Bopladsen havde ingen leder, snarere mange, forstået på den måde, at den person, som var bedst til et hvert påtog sig opgaven at f.eks. hvalfangsten, rensdyrjagten, ørredfangsten eller lomviefangsten havde hver sin leder. Åndemaneren havde sin særlige rolle.

Rink og et par andre sendte et forslag til Indenrigsministeriet i 1856, som resulterede i et forsøg med at oprette *forstanderskaber* til blandt andet at tage sig en af kolonisationens konsekvenser: "Fattighjælp og Understøttelse". Rink blev direktør for KGH og havde den tanke, at man burde udskille administrationen fra handelen, men det vandt ikke gehør, og hans efterfølger Hugo Hørring fik også stort set udslettet forstanderskaberne, hvorved grønlænderne atter mistede en vis indflydelse på udviklingen af deres eget samfund, og derved var sagen atter placeret i danske hænder.

²¹¹ H.J. Rink, 1857: Bd. 2, p. 383-398.

Forstanderskaberne havde udover omtalte sociale understøttelsesfunktion en retlig funktion, således at man kunne afgøre egentlige retstvister som f.eks. i sager om uretmæssig brug af andres redskaber, fangstområder og lignende. Det skal dog bemærkes, at der helt op til kolonitidens afslutning var to retstilstande i landet, én for danskerne og én for grønlænderne. Men der var trods alt undtagelser jf. daværende kontorchef i Grønlands Styrelse Knud Oldendow (1892-1975), der skriver med henvisning til *"Instrux til iagttagelse samt Vejledning for de i Handelens Tjeneste staaende Indvaanere i Grønland"* fra 1873, udover europæerne gjaldt denne instruks også *"til lige de i Handelens og Missionens Tjeneste staaende Grønlændere og Blandinger danske Love undergivne."* Men dette medførte problemer fordi grønlænderne trods alt ikke kunne dømmes efter danske love. Dette blev ændret i 1908, hvorefter alle grønlændere og børn af blandede ægteskaber blev underlagt en ensartet grønlandsk retsorden, dog med den undtagelse, at den ikke gjaldt for grønlændere, som var blevet udnævnt til en overordnet stilling, præster mv.²¹²

At retstilstanden var forskellig for de to folkeslag er ét, men noget helt andet er de moralske forskelle mellem de to folk. Grønlænderne levede som udgangspunkt af subsistensfangst, hvor det nødvendige til livets ophold blev fanget. Handelen søgte i modsætning hertil, at profitmaksimere tilstedeværelsen *"gennem Topmaalet af Uforstand."* Gennem nogle år omkring forrige århundredeskifte havde KGH's indhandlingsønsker nemlig foranlediget, at man *"myrdede ... c. 16.000 Rensdyr aarlig for at kunne sælge Skindet for faa Øre, medens man lod Kødet ligge, og den rige Sommerjagt, Adgangen til et fortrinligt Pelsværk ødelagdes for mange Aar."* Siden nævner samme kilde rovdriften på edderfuglene og andre dyr, der havde interesse for KGH. Forfatteren kalder dette for *"Berøvelseshandel"*.²¹³

Naturfredning var på det tidspunkt ikke særligt udbredt, og slet ikke i Grønland, men de nye jagtvåbens effektivitet og indhandlingen af naturens produkter til KGH havde efterhånden gjort det nødvendigt at indføre fredningsbestemmelser: *"Det er denne Natur og dette Dyreliv i Forbindelse med Havets Fiskerigdom som betinger Grønlændernes Liv i hans skønne, stolte Land og som danner Vilkaaret for hans Færden og Udvikling, men det er ogsaa denne samme Natur og dette samme Dyreliv, som han kunde gøre Skade, formindske eller forringe, hvis ikke Tidens regulerende Strømninger var naaet frem til hans Forstaaelse og Efterlevelse endnu inden det maatte blive uigenkaldeligt og ubarmhjertigt forsent."* Dette skrev Oldendow i sine indledende bemærkninger til sin bog *Naturfredning i Grønland* i 1935.²¹⁴ Ovenfor blev det nævnt, at omkring 16.000 rensdyr måtte lade livet årligt pga. af KGH's interesse for skindene, men sådan var det ikke altid. KGH var tidligere direkte modstander af rensdyrfangsten, fordi *"den drog Grønlænderne bort fra den for Handelen mere profitable Sælfangst."*²¹⁵

Generelt var retten til fangst og fiskeri fri. Der var dog knyttet visse regler til visse områder, hvem der f.eks. måtte fiske ørreder i visse dele af elevene mv. Når jagtmønstret ændres jf. den beskrevne rensdyrjagt af så voldsomme dimensioner, er det næsten uundgåeligt at dette ikke kom til at berøre de uskrevne regler og normer om, hvorledes arealerne kunne anvendes, og af hvem. Det paradoksale er, at det var ko-

²¹² Knud Oldendow, 1936: p. 249 f.

²¹³ H. Kier, 1906: p. 38 f.

²¹⁴ Knud Oldendow, 1935: p. 22

²¹⁵ Knud Oldendow, 1935: p. 185.

lonimagtens egen institution, der tvang kolonimagten til at træde ind med en fredningslovgivning, som skulle beskytte kolonimagtens egne interesser, men naturligvis formuleret således, *at det var for grønlandernes bedste*.

I 1985 udkom bogen *Thule – fangerfolk og militæranlæg*, der handler om tvangsforflytningen af inughuit i maj 1953 – altså umiddelbart før Grundloven trådte i kraft, den 5. juni 1953.²¹⁶ Bogen dokumenterer, at Thules befolkning aldrig blev hørt om anlægget af basen, og derfor heller ikke gav sit samtykke til kæmpeprojektet i deres land. Endvidere beviste bogen, at Grønlandsdepartementet som ansvarlig for grønlandske interesser forsømte at varetage den oprindelige befolknings brugsinteresser i deres land, og at staten på uretmæssig måde har tilsidesat befolkningens erstatningskrav. Således blev bogen et centralt dokument for Thule kommunes argumentation i kravet om erstatning fra den danske stat for tabet af fangstområder.²¹⁷ I landshøvdingens indberetning til departementschefen den 24. maj 1951, skrev han bl.a., at når man sammenholdt lokalbefolkningens jagtinteresser med basens afgrænsning syntes det som om at regnestykket ville gå meget dårligt op. Blandt andet fandt han de amerikanske ønsker om at besejle den indre del af Wolstenholme Fjord i modstrid med inughuit's muligheder for at drive sælfangst i deres vigtigste "spisekammer". Lokale love tillod kun kajaker, robåde og hundeslæder at færdes i denne del af fjorden, hvorfor inughuit frygtede at motorbåde, større skibe og olierester ville fordrive sælerne. Endvidere mente landshøvdingen, at lokalbefolkningen måtte indrømmes færdsel i visse grænseområder af basen for blandt andet at opretholde adgangen til rævedistrikterne og to fangstpladser.²¹⁸ I selve bogen blev der argumenteret for, at inughuit skulle tildeles erstatning med reference til lignende forhold, der havde gjort sig gældende under forsvarsoverenskomsten af 1941. "*Disse erstatninger blev givet i årlige beløb dels til enkelte fangere og dels til bopladser for kollektive tab af fangstretigheder.*"²¹⁹

I betænkningen, som blev afgivet forud for råstofloven fra 1965 hedder det om det berørte emne, uskrevne regler og normer: "*Man må dog herved være opmærksom på de faktisk eksisterende private arvelige grundinteresser, der i form af brugsrettigheder, bebyggede arealer, redskabspladser, fåreholderpladser, jagtområder o.s.v. findes i Grønland.*" Råstofloven af 7. december 2009 med virkning fra 1. januar 2010 fastslår i § 2, at "*Grønlands Selvstyre har ejendomsretten til at råde over og udnytte mineralske råstoffer i undergrunden i Grønland.*" Dette indebærer, at staten ikke længere benytter sig af begrebet "*grundlæggende rettigheder*", men anerkender, at ejendomsretten tilhører Grønland. Nærmere om den grønlandske befolknings rettigheder til brugen af naturen, f.eks. jf. brugsrettigheder står der i § 45: "*En person, der er fast bosiddende og fuldt skattepligtig i Grønland kan, uden at der dertil kræves tilladelse, foretage ikke-erhvervsmæssig indsamling af løst liggende mineraler.*" Men, der er dog begrænsninger jf. Stk. 2: "*Indsamling efter stk. 1, må ikke foretages i områder, hvor der er meddelt tilladelse efter §§ 16 (tilladelse med eneret til efterforskning og udnyttelse af et eller*

²¹⁶ Jens Brøsted & Mads Fægteborg, 1985. & 1987.

²¹⁷ "1. I Danmark findes der kun **et indfødt folk** i konvention nr. 169's betydning. Det drejer sig om den oprindelige befolkning i Grønland eller Inuit." Således blev det udtrykt i erklæringen i forbindelse med Danmarks ratifikation af ILO 169. Derved sikrede Hjemmestyret og staten sig, at inughuit og tunumiut ikke længere kunne have særegen status som oprindelige folk.

²¹⁸ Jens Brøsted & Mads Fægteborg, 1995: p. 310-320.

²¹⁹ Jens Brøsted & Mads Fægteborg, 1985: p. 26 f. Spørgsmålet var blevet behandlet af Grønlands Landsråd d. 19. juli 1943.

flere mineralske råstoffer) *eller 33* (tilladelse med eller uden eneret til småskala efterforskning eller udnyttelse af mineraler), *og må kun foretages med respekt af undergrundstilladelser efter § 39*" (tilladelse til anvendelse af undergrunden til lagring eller formål vedrørende forundersøgelse, efterforskning eller udnyttelse af mineralske råstoffer).

Spørgsmålet er nu om disse uskrevne regler og normer nogensinde er blevet registrerede, således at nuværende og kommende interesseforskelle mellem eneretskoncessioner og lokal arealanvendelse ikke kolliderer? Lovgivningsmæssigt forekommer problemstillingen uafklaret.

Kapital og arbejdskraft

Råstofudvinding er som regel ganske kapitalkrævende, og derfor kan udenlandsk kapital få en stor indflydelse på den grønlandske økonomi. Om råstofferne i undergrunden skal hentes op er i dag et grønlandsk anliggende, men hvilke fordele og følger får samfundet ved en råstofudvinding? Får det en økonomisk afsmitning på de lokale erhverv, de grønlandske lønninger og arbejdsforholdene mv. Interessen for den grønlandske undergrund er ikke ny. Det nye er, at den udenlandske kapital kan sætte Grønland i et andet økonomisk afhængighedsforhold end det eksisterende forhold til Danmark. Et lille eksempel herpå følger: *"Jeg forhandlede engang med det utroligt store amerikanske firma ARCO i Los Angeles om en kontrakt på efterforskning af olie i Grønland. Kontrakten var på 50 millioner kroner. Firmaet var privat ejet af én mand, nemlig Bob Anderson. Da jeg kom op på hans kontor på 52. etage, var det første, han sagde: "Velkommen hr. minister. Ved De hvad, jeg har lige opdaget, at Deres land og mit firma ligner hinanden. Vi har nemlig samme omsætning"*. Dette udtalte tidligere grønlandsminister (1982-87) Tom Høyem i forbindelse med et interview i 2008. Høyem fortsatte: *"Derfor tror jeg, det er ekstremt vigtigt for Grønland fortsat at have medlemmer i vores folketing. Det er vigtigt, at Danmark som et lille land har indflydelse på det arktiske område, og at det ikke bliver Rusland eller Amerika. For alternativet er, at Grønlands forhold bliver afgjort i et direktionslokale i Los Angeles."*²²⁰ Den daværende ministers udtalelse er ikke så svær at følge, når man "oversætter" den til grønlandske forhold. Et eksempel kunne være ALCOA, som på verdensplan har en årlig bruttoomsætning på omkring 23,7 milliarder amerikanske dollars, eller ca. DKK 136 milliarder, og i nærheden af 60.000 ansatte.²²¹ Til sammenligning havde Grønland et Bruttonationalprodukt på næsten DKK 12,3 milliarder og en samlet arbejdsstyrke på lidt over 40.000 personer i 2011.²²²

²²⁰ Kristeligt Dagblad, 29. maj 2008.

²²¹ http://www.alcoa.com/global/en/investment/pdfs/2012_Annual_Report.pdf

²²² <http://www.dst.dk/pukora/epub/upload/16252/19faer.pdf>

I 1950, i forbindelse med udarbejdelsen af den såkaldte G-50 lød det: *"Men ingen af de forskellige foretagender – med undtagelse af kryolitindustrien – har hidtil kunnet give overskud."* Og udvindingen af kryolit var da også en glimrende forretning for de involverede, ja, faktisk var det i mange år den væsentligste indtægtskilde for det danske engagement i Grønland, og i de fem krigsår under Nazi-Tysklands besættelse af Danmark var eksporten af kryolit til USA og Canada eksistensgrundlaget for den grønlandske økonomi. *"Det er forunderligt at tænke sig, at det samlede tilskud til Grønland indtil 1940 svarede til indkomsten fra Kryolitminen. Grønland var da et meget fattigt, men selvstående land."*²²³ Som det fremgår af kapitlet *"Efterforskning, udnyttelse og følger"* har råstofudvinding i Grønland ikke været så succesrig som mange håbede – det gælder udvindingen af grafit og kobber, kulbrydning, marmor, og bly, zink og sølv. Alt sammen har set lovende ud, men ingen af aktiviteterne har været særlig langtidsholdbare, og det har således også kun været en begrænset økonomisk gevinst for det grønlandske samfund, bl.a. også fordi fødevareforsyninger og de fleste andre ting kom fra steder udenfor Grønland.

Undtages marmorbrydningen og kulbrydningen, især i forbindelse med kulminen i Qullissat, har anvendelsen af grønlandsk arbejdskraft haft sine begrænsninger. Da Den sorte Engel ved Maarmorilik lukkede, havde den grønlandske arbejdsstyrke kun talt 12% af det samlede antal ansatte på 970. Grønlænderne var migrantarbejdere, og blev hyret på kontraktbasis med lavere løn end den udenlandske arbejdskraft, men med højere løn end i det øvrige land, hvilket førte til mangel på arbejdskraft indenfor visse fag i andre dele af samfundet.

Når man atter engang ser bort fra Qullissat har den overvejende del af arbejdsstyrken ved råstofaktiviteter levet i minelejre, i modsætning til minebyer, hvor der kunne opbygges et harmonisk samfund over tid. Men en mineby, hvor beskæftigelsen udelukkende er afhængig af en eneste ressource er samtidig sårbar, idet ressourcen kan slippe op eller vise sig urentabel. Sidstnævnte gjorde sig gældende ved lukningen af minen og minebyen Qullissat, og det førte jo desværre til en menneskelig tragedie for mange af de involverede familier.

En af Grønlands største arbejdspladser hedder *Greenland Contractors* (GC), der i 1985 opstod gennem et samarbejde mellem de oprindelige seks danske entreprenører, som i 1952 havde stiftet *Danish Arctic Contractors* (DAC) og det nystiftede *Greenland Resources A/S*. *"DAC havde sine pionerdage i Narssarssuaq og Sdr. Strømfjord, hvor jyderne strømmede til for at spytte i næverne. Det drejede sig om penge og næsten udelukkende om penge." ... "Fra 1961 strømmede danskere i store skarer til de amerikanske baser. De kom fra alle sociale lag – og de fleste drog nordpå for at tjene skattefrie penge. Den skulle simpelthen have en skalle, og så kunne man, hvis man var heldig, lægge til side, betale gæld, spare op, købe hus, få en flot vogn – eller spille stærk og formøble hele dynen på en kort ferie, for så at tage tilbage og begynde forfra. Der var 12 timers arbejdsdag, syv dages uge, alle var på jagt efter overarbejde og flertallet havde helligdage, for da faldt der ikke en krone af. Der krævedes to sammenhængende års arbejde i Grønland for at opnå skattefrihed i Danmark."*²²⁴ Man læser tydeligt, at det drejer sig om en arbejdsplads i Grønland baseret på en fremmed mandlig arbejdsstyrke uden relation til og interesse for det grønlandske samfund. Pengene i den lukkede

²²³ Martin Paldam, 1994: p. 56.

²²⁴ Sven Stigø, 1996: p. 29 f.

mandeverden blev tjent i Grønland, men brugt udenfor Grønland. Sådan forblev det længe. Det var først omkring midten af 1970'erne at de første danske kvinder blev ansat hos DAC, men det var dog ikke helt uproblematisk, idet en større del af den mandlige arbejdsstyrke var direkte modstandere af kvindelig arbejdskraft. Dette til trods blev der løbende ansat flere og flere kvinder, men hvor blev den grønlandske arbejdskraft af? DAC viste sig positiv, men der var hindringer, og hindringen hed *Grønlands Arbejdersammenslutning* (G.A.S.), der i forbindelse med overenskomstforhandlingerne i 1977 iværksatte en strejke i minen *Den sorte Engel* ved Maarmorilik. Noget sådant ville aldrig kunne accepteres på en amerikansk militærbase!²²⁵

Den danske arbejdsstyrke havde i årtier kunnet tjene gode penge ved at arbejde på baserne. De gode penge blev særligt gode af, at de var skattefrie, når man arbejdede to år på baserne. Det grønlandsske samfund, der lagde klipper til amerikanske baser og danske virksomheders og ansattes indtjening følte der var noget galt, nemlig intet afkast til det grønlandske samfund! Med Hjemmestyrets indførelse i 1979 blev der etableret et grundlag for at opkræve grønlandsk skat hos de danske ansatte på baserne: *"Indførelsen af grønlandsk skat for de danske statsborgere på baserne i 1980 havde skabt voldsomt røre blandt de ansatte, men havde også skabt fokus på baserne som arbejdspladser. Vreden blandt DAC's medarbejdere var så intens, at landsstyreformand Jonathan Motzfeldt i forbindelse med et 'forsoningsmøde' på Pituffik måtte acceptere USAF's krav om, at han skulle have bevæbnet militærpoliti som personlig vagt døgnet rundt. Man turde nemlig ikke garantere for hans sikkerhed! Forsvarsaftalen mellem Danmark og USA af 1951 indeholdt et direkte forbud mod samkvem mellem amerikansk personel og den lokale befolkning, så grønlandere kunne ikke få arbejde på basen og Thulebefolkningen måtte heller ikke benytte de traditionelle slædeveje mellem bygderne i området, fordi man så skulle krydse baseområdet, som den gang var på størrelse med Danmark. Også rejsende til og fra Avanersuaq var underlagt en lang række urimelige vilkår, når man var i 'transit' på basen."* Grønland ønskede en genforhandling af baseaftalen, men det kunne ikke lade sig gøre, og i stedet blev der udarbejdet et *"Memorandum of Understanding"* (MOU), som halverede Pituffiks areal, skabte passageveje for lokalbefolkningen og frem for alt ophævede samkvemsforbundet. *"Under hele dette forløb havde Landsstyreformanden mange samtaler med Danish Arctic Contractors' (DAC) formand Jens Thorsen (1921-96). Jens var kendt i Grønland som en mand, man kunne stole på. Han var også kendt og respekteret for at have 'smuglet' et antal dansk-udseende grønlandere i job på baserne. De gik under tilnavnet 'Thorsen babies'. Hovedemnet for dialogen var behovet for en hovedaftale for Grønland. Det var især Marmorilik-minen som var i fokus, men Jens Thorsen gjorde ofte opmærksom på, at en hovedaftale for basernes personel var endnu vigtigere, da der jo her var tale om militærbaser, som ikke bare kunne gå i stå, fordi folk gik i strejke."* Da alt var på plads i 1985 var GC også en realitet, og der har siden været ansat mange grønlandere i GC, og samtidig er der også oprettet lærlinge- og praktikpladser på Thule Air Base.²²⁶

²²⁵ Sven Stigø, 1996: p. 81 f.

²²⁶ Lars Vesterbirk, 2011: p. 18 f.

Ovennævnte beskrivelse af forholdene omkring Thule Air Base har naturligvis intet at gøre med ressourceudvinding at gøre, men der er trods alt mange faktorer, der også vil kunne gøre sig gældende i forbindelse med minedrift eller andre industrielle projekter, nemlig det faktum, at Grønland ikke selv kan levere en større arbejdsstyrke, hvorfor en import af udenlandsk, primært mandlig, arbejdskraft bliver nødvendig. Her kan man godt se lidt nærmere på de sociale erfaringer, som udsprang af "nyordningen" og den efterfølgende G-60 politik.

Sociale erfaringer fra dengang i 60'erne

Finn Lynge skriver om årene efter "nyordningen" og G-60: *"Dette var en periode med enestående byggeprojekter på beboelsesområdet og i industrien, ligesom også telekommunikationen blev udbygget og der blev lavet nye transportsystemer både til vands og i luften – alt sammen planlagt, bygget og drevet af effektive danskere. Alt sammen til gavn for grønlænderne, det er sikkert – men sidstnævnte følte, at de blev tabt bag vognen som passive tilskuere. De havde simpelthen ikke de kvalifikationer, der skulle til for at bygge det nye samfund, som deres egne ledere var gået ind for." ... "Alt i alt viste perioden 1953-70 sig at være en periode med lige rettigheder – men uden lige muligheder."*²²⁷ Det Lynge her skriver om er den alment kendte problemstilling, som på sæt og vis førte frem til grønlandiseringen i begyndelsen af 1970'erne og indførelsen af Hjemmestyret i 1979, og som seneste skud på stammen, Selvstyret i 2009.

En anden alment kendt problemstilling har længe været en underkendt eller måske snarere tabubelagt problemstilling i den offentlige debat. Det drejer sig om den danske arbejdsstyrkes indflydelse på det nære grønlandske familieliv. *Bibelens sjette Bud* var på Hans Egedes tid en ganske alvorlig sag, og det er derfor ikke underligt at præsten og missionæren har en holdning til grønlændernes seksualvaner. Egede har såvel et positivt som negativt syn på det han observerer. På positivsiden fortæller han, at de unge kvinder er blufærdige og ikke har nogen form for letsindig omgang med mænd, og han beretter således, at i den tid han levede i Grønland kun havde kendskab til to eller tre unge kvinder, der havde fået et udenoms ægteskabeligt barn.²²⁸ Ydermere konstaterer han at hovedparten af grønlænderne er monogame, hvilket er anderledes fra *"Den skiændelig Polygamie, som blant andre hedninger gaar i Svang"*. Han er dog bekendt med nogle få mænd, som har flere koner, men det drejer sig om *"extraordinarie brave og duelige Mænd"*, der er i stand til at brødføde flere kvinder og børn. Hertil bemærker han i øvrigt, at der ingen jalousi hersker i disse polygame ægteskaber, hvor den første kone betragtes som den mest betydningsfulde. Selv om det er imod *"Skaberens Anordning og Villie"* at have flere koner, og den polygame tradition ophørte i takt med udbredelsen af Guds ord må man vel konstatere, at Hans Egedes sprogbrug ikke er kraftigt fordømmende overfor polygamisterne.²²⁹ Det er tidligere omtalt, at *"Blandingsracen"* i det gamle Frederikshaab Distrikt fra at tælle 9 i 1803 til 114 i 1850, og at man deraf kan udlede, at der var en forbindelse mellem mandlige arbejdere i Ivittuut og kvinder i distriktet.

²²⁷ Finn Lynge, 1977: p. 61 f.

²²⁸ Hans Egede, 1741: p. 79.

²²⁹ Hans Egede, 1741: p. 77 f.

Både Socialforskningsinstituttet og Udvalget vedrørende grønlandske kvinders forhold udgav i 1975 nogle rapporter om *"sociale problemer"* og *"kvinders liv og vilkår i Grønland"*, hvor man stort set undlader at belyse det seksuelle forhold mellem de sæsonansatte danske arbejdere og håndværkere, *sommermændene*, og de grønlandske kvinder, som rent faktisk opstod i kølvandet af samfundets modernisering og industrialisering efter Anden Verdenskrig.²³⁰

Danskernes erotiske mesterdiger Jens August Schade (1903-78) skrev i 1944 romanen *Mennesker mødes og sød Musik opstaar i Hjertet* – et tema de fleste af os kender, men i moderniseringens og industrialiserings lys bør man nok anskue det fra en lidt anden vinkel, nemlig at Grønland blev invaderet af ugifte danske arbejdere og håndværkere, som efter arbejde havde brug for noget adspredelse, og her indtraf katastrofen! Ung grønlandsk kvinde i bad – modelfoto, 1980.

I moderniseringens første fase blev der brug for kvinderne på arbejdsmarkedet, og mange unge kvinder blev migrantarbejdere på rejefabrikkerne, hvorfor de blev kaldt for *"rejepigerne"*. Men i takt med den teknologiske udvikling blev de overflødiggjort, og mistede den beskedne prestige de havde opnået i det nye samfund, men denne kunne genvindes, idet deres danske *"kærester"* – sommermændene – havde penge og bajere i barakkerne. Sådan forholdt det sig bare ikke hos de danske mænd, der udnyttede pigernes tillid, og betragtede dem som *"billige ludere, som man kan bruge, som man vil, og som man ikke behøver at respektere. De grønlandske piger imponeres af de danske mænds økonomiske formåen, smigres over deres opmærksomhed, og ser dem som prestigefyldte partnere. Mange af pigerne håber på et rigtigt varigt forhold, men det bliver naturligvis de danske mænds præmisser, der bliver bestemmende og som sætter rammerne for samværet, efter en brug-og-smid væk recept."*²³¹

*"Man tager en flok arbejdere – helst unge, undersøger om de er uden sygdomme, der eventuelt kan hæmme dem i deres arbejde, ryster dem sammen i en DC8'er og sender dem til Grønland. Her stuver man dem sammen i barakker med kamre på ca. 4 m2, lader dem arbejde 11-14 timer i døgnet og giver dem en frisdag hver anden uge. Man tager en flok unge grønlandske piger, sender dem på efterskole i Danmark, lærer dem at børste tænder og tale dansk. Man lader dem forstå, at deres fremtid for en del beror på deres evner til at tale dansk, men året efter sender man dem hjem til Grønland. Her har man intet arbejde til dem. De har lært så meget, at de er fremmedgjorte for deres egen kultur, men ikke så meget, at de kan klare sig i den danske. Det hænder, at de unge danske mænd og de unge grønlandske piger slår sig sammen. De drikker, elsker og slås og lever i barakkerne."*²³²

²³⁰ Anders From m.fl., 1975. :

Udvalget vedrørende grønlandske kvinders forhold, 1975.

²³¹ Signe Arnfred, 1991: p. 105 f.

²³² Jørgen Liljensøe, 1977: Bagsiden.

*"Historien om Katrine er beretningen om en ung grønlandsk kvinde, der forelsker sig i den danske håndværker, Erik, som har flere sommerjobs i Grønland. Da Erik rejser hjem til Danmark, følger Katrine efter ham, fordi hun tror de skal giftes. Det bliver en stor skuffelse for hende, men hun bliver i Danmark! En dramatisk og sørgelig fortælling om kultursammenstød og kvindeundertrykkelse. Og Katrines skæbne, som her er fiktion, er desværre ikke ukendt i det grønlandske miljø i Danmark."*²³³

Ovennævnte har naturligvis ikke været gældende for alle dansk-grønlandske forhold, fordi der trods alt findes mange lykkelige historier om indgåede blandede ægteskaber og forhold fra både før, under og efter den omtalte periode.

For en del år tilbage mødte jeg en ung grønlandsk mand i København, som kunne fortælle mig, at han var *"halv grønlander og halv håndværker"*. Dengang morede udtalelsen mig, fordi jeg da godt nok havde hørt om danske håndværkere, som havde haft det sjovt med unge grønlandske kvinder, men jeg anede dengang intet om, at det var en alment kendt problemstilling, som blot længe havde været tabubelagt i den offentlige debat, nemlig de *"juridisk faderløse"*. Men, hvad drejer det sig egentlig om, og kan man overhovedet være *"juridisk faderløs"*? Iht. Lov nr. 131 af 7. Maj 1937 om *Børn uden for Ægteskab* hedder det i § 1: *"Børn uden for Ægteskab har samme retlige Stillingen i Forhold til deres Forældre som Ægtebørn, medmindre Lovgivningen udtrykkeligt fastsætter andet."* Loven, som trådte i kraft 1. januar 1938 gav ligestilling mellem børn født indenfor og udenfor ægteskab, men kun når faderen var kendt. Hvis der derimod var én eller flere "mulige" fædre kunne denne eller disse blive pålagt at betale børnebidrag, men bidragspligten medførte ikke retsvirkninger i form af arv og navn. Ved Lov nr. 200 af 18. maj 1960 om børns retsstilling ændredes praksis, og herefter kunne der enten idømmes et faderskab med fulde retsvirkninger i form af arv og navn, eller ske frifindelse. Lovene gjaldt dog ikke for Grønland, og landet fik først en egentlig lovgivning på området ved *Lov nr. 197 af 16. juni 1962 for Grønland om børns retsstilling*. Herved fik grønlandske børn i princippet samme rettigheder som danske børn, men man fastholdt principperne omkring én eller flere "mulige" fædre, hvilket ikke medførte retsvirkninger i form af arv og navn. Begrundelsen herfor var vanskeligheder mht. bestemmelse af blodtyper, og dermed ikke en reel mulighed for at dømme faderskab eller frifindelse.

Statsministeriet modtog i 2011 en historisk udredning om børn født udenfor ægteskab i Grønland, og den peger på en tre årsager til ovennævnte begrundelse: *"For det første moralske overvejelser knyttet til hvad det ville betyde for seksualmoralen og antallet af børn uden for ægteskab, hvis der blev indført regler om faderskab. Bekymringen for at det ville medføre uansvarlighed, særlig fra kvindernes side, var udtalt, og der var et udbredt ønske om at beskytte "sædeligheden", familien og ægteskabet. Det blev anført, at "tiden ikke var moden". For det andet økonomiske hensyn til at sikre barnet forsørgelse. Dette blev anset for altafgørende og overskyggede andre hensyn, herunder hensyn til barnet. Man var derfor også betænkelig ved at risikere en situation, hvor man ikke fik en mand, der kunne sikre barnets forsørgelse – som i så fald ville blive en byrde for de offentlige kasser. For det tredje vanskelighederne knyttet til bevis for faderskabet, da de blodtypebestemmelser, der blev anvendt i Danmark ikke var velegnede for grønlandske forhold, og det derfor kunne være vanskeligt at sikre faderskabet. Hertil kom, at en regel om obligatorisk fastslåen af faderskab ikke ville hjælpe, hvis det ved*

²³³ Maliaraq Vebæk, 1982: Bagsiden.

danske fædre, f.eks. håndværkere, var vanskeligt at finde dem, fordi de var rejst tilbage til Danmark.”²³⁴

Ekstra Bladet havde i maj 2013 et fyrre sides temamagasin om Grønland, hvor også foreningen *”De juridisk faderløse”*, der blev stiftet i 2010 blev omtalt under overskriften *”Koloni-Danmarks sorte kapitel: Født som tabubørn”*. *”De er blevet spyttet efter og kaldt for danskerunger, horeunger og barakunger. De er blevet mobbet, fordi de så anderledes ud. De har følt sig svigtet, fordi ikke engang deres mødre har villet lade dem tale om deres savn. Og de beskriver samstemmende, hvordan de livet igennem har følt et hul indeni, fordi de manglede en identitet. Alle de rædsler de har været igennem, fordi de har haft en biologisk far uden retten til at kende navnet på ham eller eventuelle søskende. De har været tabubørn i det grønlandske samfund, er blevet ignoreret i dansk lovgivning og er blevet kastet i en syltekrukke af danske politikere med berøringsangst. De har nu fået Institut for Menneskerettigheders ord for, at deres menneskerettigheder er blevet krænket i et halvt århundrede. Der er adskillige tusinde af dem, og tilsammen udgør de et meget mørkt kapitel i Danmarks kolonihistorie. Et kapitel, der snart bliver åbnet.”²³⁵*

”Mennesker mødes og sød Musik opstaar i Hjertet” – vi kender det, og de fleste af os er da heldigvis også frugten af denne søde musik. Undtagelsen er de mellem 6-20.000 grønlandske *”juridisk faderløse”*. Som det er beskrevet ovenfor, medførte moderniseringens og industrialiseringens store import af fremmed arbejdskraft, væsentlige og tilmed meget tragiske forstyrrelser i grønlandernes sociale liv i. Godt nok kan man ikke forhindre en mand i at *fravælge* sit barn, men siden 1960 har manden iht. dansk lovgivning ikke kunne *fravælge* sit barns rettigheder. En lignende paragraf burde have været indføjet i den grønlandske lov fra 1962, uden skelen til *moral, økonomi og vanskeligheder*, som det så *amoralisk* var begrundet.

Snegle ændrer køn ved Pituffik

Det er helt sikkert ikke rart for en lille hunsnegl, pludselig en dag, at finde sig selv udstyret med en penis. Det er dog et faktum i havet ved Pituffik. Det fremgår af *”Faglig rapport fra Danmarks Miljøundersøgelser, nr. 449”*.²³⁶ Egentlig bringer rapporten ikke mange nye oplysninger. Faktisk forbavsende få. Det var netop kønsskiftet hos hunsnegle, der fik radiostationer som *Popradio, The Voice*, og lignende stationer i Danmark til pludselig at omtale økologiske problemer i farvandet ud for Thule Air Base. En del af den øvrige presse har også beskæftiget sig med rapporten, dog uden samme sensationstrang.

En *marin recipientundersøgelse* er en undersøgelse af havets miljøtilstand forud for en miljøindsats. Undersøgelsen fandt sted i august 2002 og blev foretaget af et team havbiologer på feltarbejde i farvandene ved Pituffik med undersøgelsesskibet *Adolf Jensen*. Samtidig foretog *Niras Greenland A/S* to undersøgelser af lossepladserne. Disse var endnu ikke offentliggjort da herværende artikel blev skrevet i 2003. Baggrunden for undersøgelserne var at Dundas-halvøen skulle overgå fra militært til civilt område.

²³⁴ Historisk udredning. Afgivet til Statsministeriet d. 1. juni 2011. p. 5 f.

²³⁵ Troels Christensen, 4. maj 2013: p. 5.

²³⁶ Christian M. Glahder m.fl., 2003.

Det kunne forventes at der var en vis forurening, også hvilken form for forurening, som der findes i et område, hvor der har været stor militær aktivitet i mere end halvtreds år. Imidlertid kunne undersøgelserne fra 2002 ikke påvise store udsving i omfanget af forurening i forhold til en lignende undersøgelse foretaget i 1984. Den gang beskrev man detaljeret metoderne for indsamling og analyse, ligesom man gjorde det i 2002 rapporten. Dette sikrede, at data var lette at sammenholde.

Lossepladsen (dumpen) ved Thule Air Base (tv.), juli 2002, og lossepladsen ved Narsaq (th.), april 2008. *"For at nedsætte netop de mest belastende dele af affaldet er det planen at oprette en fuldt moderne modtageplads for farligt affald. Det kræver sortering, hvad der slet ikke er tradition for i Grønland."*²³⁷

Sagt med enkle ord: Havmiljøet i Pituffik's umiddelbare nærhed har det ikke så godt. Det er primært PCB, som udgør en trussel, fordi koncentration af miljøgiften, eller rettere, flere ensartede miljøgifte, viste sig at være højere end andre steder lokalt i Qaanaaq kommune og generelt i Grønland. PCB, eller polyklorede bifenyl, har bl.a. været anvendt som køle- og isoleringsvæsker, i smøremidler, og i transformatorer og kondensatorer. Det er farlige miljøgifte, der kun langsomt nedbrydes i naturen. PCB, som i Danmark har været forbudt siden 1995, ophober sig i fedtholdige væv især hos fisk og havpattedyr. Dette var også tilfældet ved Pituffik, hvor det især var gået ud over ulkene, der havde fra 6 til 30 gange mere PCB i leveren end andre steder. For kammuslinger gjaldt det fra 2 til 10 gange niveauet på andre lokaliteter. Disse niveauer oversteg langt grænseværdierne for konsumfisk, men i forhold til 1984-undersøgelsen var der kun konstateret en øget koncentration af PCB i kammuslinger. Forureningen med PCB var arealmæssigt forholdsvis begrænset, og var mest koncentreret på havbunden, i ulkene og kammuslingerne ud for en bestemt losseplads, lige sydvest for Thulefjeldet. En interessant oplysning fortalte os, at andre fisk og havpattedyr ikke er nær så slemt forurenede, fordi disse har et langt større havområde som *spisekammer*.

Der udvaskes hele tiden naturligt bly, kobber, krom, kviksølv mv. af fjeldene. Derfor ophober disse stoffer sig også i fødekæden – til tider i bekymrende mængder. Når ophobning forstærkes gennem udsivninger fra lossepladser, som har været anvendt til depoter for netop disse, er det naturligvis endnu mere bekymrende. Forureningsniveauet for disse metaller var generelt dobbelt så højt som på andre lokaliteter, men set i forhold til 1984-rapporten var der kun sket meget få udsving. Til tider lidt i ne-

²³⁷ Miljø & Energiministeriet, 2001: p. 77.

gativ retning, og til andre tider lidt i positiv retning. Hjertemuslinger var forurenede med krom, kobber og bly, omkring 2-6 gange mere end øvrige steder lokalt. Søpindsvinene havde to gange mere kobber og bly i sig end andre steder i kommunen. Men helt generelt kunne det kun siges at der var forhøjede mængder af kobber, bly, cadmium og krom i forhold til analyser fra Sydgrønland. Tang og selve havbunden led også af tungmetallforurening. I kommunen som helhed var der forhøjede koncentrationer af PCB, kobber og bly. Det blev ikke klargjort, hvorvidt denne forurening var en direkte følge af basens lossepladser. Det stod imidlertid klart, at der i basens umiddelbare nærhed var en forhøjet forurening af arsen, kobber, krom, kviksølv, zink, samt PCB og nogle andre miljøgifte kaldet PAH og HCH.

Rapporten pegede på forskellige veje, ad hvilke de forurenende miljøgifte og tungmetaller kom frem til havet. I 2002 blev der taget prøver på forskellige lokaliteter i vandet ud for steder, hvor forureningen mest sandsynligt stammede fra, og det var lossepladsen nord for Thulefjeldet, lossepladsen sydvest for fjeldet, i Nordstjernebugten, spildevandsudledningen nord for molen, og de to lossepladser syd for bugten. I rapportens konklusion blev der da også gjort opmærksom på, at det netop var disse steder, hvor de største koncentrationer af forurening fandtes. Det bemærkedes endvidere at *Pituffik-elven* kunne fremføre forurening fra basen – og usagt – basens bagland, idet der også findes en del lossepladser der.

Når jeg indledte med *sneglene, der skiftede køn*, så var det fordi det blev til en ”nyhedsbasker” i nogle danske radiostationer. Der var faktisk ikke så meget nyt i dette forureningssymptom hos små snegle, der lever i havne eller i områder med megen skibstrafik. Og rent faktisk er der en rimelig tæt besejling af Pituffik i løbet af den korte sommer. Rapporten pegede da også på kilden til sneglenes problemer, nemlig *organotin forbindelser*, der primært har været anvendt i skibsmaling til at forhindre alger og andre vækster at gro på skroget. I rapporten nævntes det endvidere, at samme middel kunne være anvendt til at forhindre samme vækster i at gro på molen og andre installationer i vandet. Symptomerne hos sneglene var begrænset til to mindre områder i hhv. Nordstjernebugten og ud for en af lossepladserne, hvor der havde været deponeret maling.

De få, som havde kendskab til miljørapporten fra 1984, kunne drage et lettelsens suk, da de nye data viste, at forureningssituationen var rimelig stabil, trods alt, og begrænsede sig til et havområde ud for Pituffik. Andre kunne ligeledes konstatere, at det ikke var helt så slemt som man havde kunnet frygte ud fra lignende undersøgelser i Canada.²³⁸

²³⁸ Artiklen er en lettere omskrivning af Mads Fægteborg, 29. august 1993: p. 18-19.

Fortrydelse, men næppe nogen ændringer

"Danske politikere fortryder aftale med USA og håber, de kan få amerikanerne til at rydde op efter sig selv", således skrev Information den 21. august 2003. Men hvad var egentlig årsagen til denne fortrydelse. Vel sagtens den, at de danske politikere overordnet set ikke interesserer sig for grønlandske anliggender, og når man kigger på forholdene internt i Grønland ligger Thule "For langt mod nord til at blive taget alvorlig!"²³⁹

Historien gentager sig gang på gang, når det drejer sig om Thulebasen (*Pituffik*) og Thules oprindelige befolkning *Inughuit*. Først var det i 1951, dengang basen blev anlagt, fuldstændig uden konsultationer med, hverken de lokale myndigheder eller lokalbefolkningen. Så var det i 1953, da befolkningen blev tvangsforflyttet fra deres boplad *Uummannaq*. A-bomber, B-bomber, A-kraft, radarer og missilskjolde i forskellige versioner, og senest forurening med nogle af de værst tænkelige miljøgifte. Se afsnittet ovenfor.

Amerikanerne har stort set sit på det tørre. De kan trygt henvise til, at det har været danske topembedsmænd og toppolitikere, der har indgået og underskrevet de mange aftaler vedrørende forsvarsanlæggene i Grønland. Også med de senere afsløringer om forureningen kunne de blot henvise til 1951-overenskomstens Artikel XI, hvor det hedder: *"Det forudsættes, at ingen områder eller anlæg, som i medfør af nærværende overenskomst er stillet til rådighed for regeringen i Amerikas Forenede Stater, behøver at efterlades i den stand, hvori de forefandtes på det tidspunkt, da de således blev stillet til rådighed for nævnte regering."*

Men det kunne have været afværget, dersom Danmark havde støttet det grønlandske krav om en genforhandling af *Forsvarsoverenskomsten*, hvor netop ovennævnte artikel ville have været oplagt, at få revideret til en noget mere tidssvarende. Men Danmark bakkede lige akkurat ikke dette krav op fordi de amerikanske meldinger var, at overenskomsten ikke kunne genforhandles. Derfor var vi nu havnet i en situation, hvor der blev talt om en forhandling af en *tillægsprotokol*.

I februar 2003 blev den lille Dundas-halvø tilbageleveret – ikke til *Inughuit*, som er halvøens retmæssige ejere – nej til Grønland! Alt dette foregik mens *Inughuit* havde en forestående prøvelse af Østre Landsrets dom fra august 1999 ved Højesteret i november 2003. Et af spørgsmålene som Højesteret skulle tage stilling til var netop ejendomsretten og dermed retten til at bruge landet.

Det groteske i den situation var at det grønlandske Landsstyre, med opbakning af et flertal i Landstinget, var medunderskriver på det *Aftalememorandum*, som skal regulere forholdene vedrørende *Pituffik*. Qaanaaq kommune og befolkningen blev slet ikke hørt forud for de amerikansk/danske/grønlandske forhandlinger, og derfor blev den største protestdemonstration i Grønlands historie, den 20. februar 2003, arrangeret af Qaanaaq kommune i samarbejde med ICC.

I omtalte memorandumets Artikel II stk. 1 hedder det: *"Uanset bestemmelserne i andre aftaler, accepterer den danske regering (inklusive Grønlands landsstyre) udskillelsen af Dundas "som det er" og påtager sig fuldt ansvar for enhver miljømæssig afhjælpningsforanstaltning eller andre handlinger, den anser for påkrævet."* Videre i stk. 2 udsatte

²³⁹ Mads Fægteborg, 2001.

Danmark/Grønland sig for en total maveplasker: *"Den danske regering (inklusive Grønlands landsstyre) frafalder herved ethvert erstatningskrav fra den danske regering (inklusive Grønlands landsstyre) over for De Forenede Staters regering, som måtte hidhøre fra nogen handling eller undladelse i forbindelse med eller knyttet til anvendelsen af Dundas i den periode, hvor det udgjorde en del af forsvarsområdet ved Thule."*

Blev der slet ikke stillet krav til amerikanerne? Nej! Men det er såmænd heller ikke så vigtigt efterfølgende. Det drejer sig nu om, at skærpe kravene til de politikere, som er valgt til at varetage befolkningens interesser. Det nytter jo ikke noget, at de folkevalgte sidder på taburetterne og fortryder, hvad de selv har foranstaltet, med henvisning til at der er kommet nye oplysninger frem. Det eneste der var nyt i denne sag, var – måske – omfanget af forureningen. Alt andet kunne politikerne have forudsagt, dersom de havde interesseret sig lidt for de arktiske realiteter.

Faktum var og er, at Danmark siden 1991 har deltaget i *Det arktiske miljøsamarbejde* (AEPS), der siden er blevet udviklet til *Arktisk Råd*. I digre videnskabelige afhandlinger, populært sammenskrevne rapporter og endog fremstillinger på folkeskoleniiveau, har data angående forurening fra militære anlæg været tilgængelige. Det hedder f.eks. således i AMAP-rapporten *Arktisk forurening: "Koncentrationerne af PCB og DDT er høje i nærheden af flere militære anlæg og de dertil hørende samfund."*²⁴⁰ Et andet sted i rapporten står der under den fede overskrift *"Forladte militæranlæg er lokale PCB-kilder"*, at *"Før midten til slutningen af 1970'erne blev PCB anvendt i stor udstrækning i transformere, kondensatorer og andet elektrisk udstyr. Udsivning eller uhensigtsmæssig bortskaffelse har man tidligere set f.eks. på militære radarstationer. I Canada er denne anvendelse og den deraf følgende lokale forurening blevet klart påvist i en undersøgelse af anlæg i den fjernvarslingskæde, der kaldes DEW Line, og som er opført for at opdage missiler og bombefly på vej mod Nordamerika. DEW Line bestod af 63 anlæg tværs over Alaska, Canada og Grønland stort set langs med den 66. breddegrad. Mens stationerne var i brug, var der ingen, der bekymrede sig om dumpning af PCB-væsker i miljøet. Ud af de ca. 30 t PCB, der benyttedes i anlæggene, er en ukendt mængde havnet i deres affaldsdepoter. (...) Forurening på radarstationer forekommer formentlig ikke kun i Canada. Således har visse installationer i Alaska farlige affaldsdepoter, målinger nær Thule i Grønland viser forhøjede PCB-niveauer, og nordmændene har påvist forhøjede PCB-niveauer på lossepladser på Jan Mayen og Svalbard."*²⁴¹

Meldingen fra det daværende Landsstyremedlem for Infrastruktur, Miljø og Boliger lød: *"Jeg er fuldstændig ligeglad med, hvem der betaler, om det er Danmark eller USA. Det må de selv afgøre. Der skal bare ryddes op"*. Men den folkevalgte grønlænder havde jo selv siddet i det Landsstyre, som havde forhandlet det før omtalte memorandum igennem, som totalt afskriver USA et ansvar.

Konklusionen er, at et flertal af såvel de danske som de grønlandske politikere ikke har ænset, hvor Thule ligger, endsige at inddrage lokalsamfundet eller dets befolkning før de tager fatale beslutninger, der siden hen *kan fortrydes*, men i praksis *ikke ændres*, fordi der ganske sikkert vil være en udbredt amerikansk modvilje mod en genforhandling.²⁴²

²⁴⁰ AMAP, 1998: p. 86. Grønlandsk udgave samme år.

²⁴¹ AMAP, 1998: p. 77.

²⁴² Artiklen er en lettere omskrivning af Mads Fægteborg, 9. september 2003.

Mange år senere fandt Danmark og Grønland frem til en løsning uden at USA blev indblandet. I 2011 blev der indgået en aftale om Dundashalvøen, hvor Grønland fik en særlig bevilling på DKK 40 millioner til *"dækning af alle omkostninger i forbindelse med oprydning af lossepladser på Dundashalvøen."* ... *"Farligt affald transporteres til behandling i Danmark, og det øvrige affald bliver enten genanvendt eller deponeret på forsvarlig vis på stedet."*²⁴³

Sermitsiaq.ag skrev i maj 2013, at politikerne var *"klædt på til fremtiden"* og *"Lands- politikerne i udvalgene for råstoffer og skatter er nu videnskæssigt klædt på til fremtidens udfordringer i olie- og mineindustrien."* De havde været på et miniseminar i dagene 6. til 8. maj. Jeg kommenterede artiklen med ovenstående, vedrørende forureningen ved Thule, in mente: *"Hvornår er man egentlig fuldt påklædt til så stor og kompliceret udfordring for naturen, miljøet, økonomien, ja - hele samfundet? To dage lyder ikke af meget."*²⁴⁴ Politikerne kan måske nok også i fremtiden fortryde, men næppe ændre deres handlinger.

Den arktiske rigdom

Vort land er vort liv,
søerne, floderne,
havet og isen,
renen, fisken,
sælen og hvalen,
- ja naturen
er en del af vor lærdom
indsigt i vort eget.

Men faren truer fra alle retninger
for nogen presser vor jord
tømmer dens årer
ændrer vort grundlag
begrænser vor jagt
fratager os den mad
der giver os varmen.

I lærer os afmagt
og foragt for os selv,
og truer os med udslettelse.

Det er vor arktiske rigdom.

Aqqaluk Lynge og et uddrag af hans digt *"Den arktiske rigdom"*, der første gang udkom i digtsamlingen *"Til hæder og ære"* i 1982.²⁴⁵ Foto – april 2013.

²⁴³ http://www.mim.dk/Nyheder/2011/20110623_dundas.htm

²⁴⁴ Sermitsiaq.ag, 9. maj 2013.

²⁴⁵ Aqqaluk Lynge, 1997: p. 103 f. (Uddrag)

Konklusion

Erfaringer at videregive

Der var engang, hvor "*Hans danske Majestæt*" ønskede sig viden om de fjerne himmelstrøg som han anså som sine private besiddelser. Det evige spørgsmål at stille, hvem havde givet majestæten denne ejendomsret, og hvor stod det iøvrigt skrevet? Var det en hævdvunden ret, der var gået i arv fra de norske til de dansk-norske konger? Jo, der var nogle gamle krøniker, hvor nordboerne i Grønland stod omtalt, og de var som bekendt af norsk æt, og på den måde var det de dansk-norske kongers selvopfattelse, at de var herskere over lande langt borte, blot de var landfaste med Norge, og det havde man jo bevis for, fordi *Harald Ged* havde gået fra Grønland til Norge med sin ged, og undervejs levet af dens mælk! Gennem århundreder skulle kongernes monopol og suverænitet over det nordlige Atlanterhav stadfæstes, fordi de ønskede adgang til områdernes ressourcer. De få ekspeditioner, der nåede frem returnerede med skibsladninger af skind, narhvaltænder, prøver på bjergarter, værdiløst guldsand og *stjålne* mennesker.

Det var først i 1721, hvor nogle store skibe lagde til ved munden af Godthåbsfjorden med den norske præst Hans Egede om bord, at tingene virkelig ændrede sig for landets oprindelige befolkning. I årene, som fulgte ændrede kulturen og samfundet sig væsentligt på godt og ondt. Sidstnævnte fordi væsentlige elementer i kulturen blev nedbrudt uden at der kom nogen egentlig erstatning. Kolonialismen og dens følger har fulgt grønlænderne lige siden. I kølvandet af kolonisationen blev der brug for økonomisk, at fremme handel og mission, hvorfor Pooq og Qiperoq blev sendt til København, hvor de deltog i "*Det grønlandske Optog*" i 1724. Overskuddet fra kolonien udeblev, og i 1731 var det kongens mening, at hjemkalde missionærerne, imidlertid ændrede han sin beslutning, og den dansk-norske ekspansion i landet blev gradvist udvidet til at omfatte det meste af Vestgrønland.

De private handelsselskaber, der drev handelen klarede sig ikke godt, og derfor overtog kongemagten selv handelen i 1776 ved etableringen af Den Kongelige Grønlandske Handel, og tog samtidig monopol på alt vedrørende landet, hvorved, hverken private eller udlændinge måtte drive handel, fangst eller fiskeri i eller ved Grønland. Ser man bort fra krigsårene 1940-45, så varede monopolet frem til grundlovsændringen i 1953.

Den dansk-norske suverænitet ophørte ved at Norge efter Englandskrigene måtte afstås til Sverige i 1814. En besindig dansk fredsforhandler fik overbevist sin svenske modpart om, at Færøerne, Island og Grønland aldrig havde hørt under Norge, hvorved disse tre lande pludselig blev danske, altså indtil Island blev islandsk i 1944.

Gennem hele koloniperioden blev den grønlandske natur, geografi og geologi gradvist og omhyggeligt beskrevet, kortlagt og navngivet. I første omgang var det enkeltpersoner som påtog sig opgaverne, men fra 1878 fik geologien og geografien sin egen kommission, og en mere systematisk udforskning af landet blev iværksat. Derved kunne man også endelig fastslå, at nordboernes gamle Østerbygd trygt og roligt kunne blive liggende, hvor den havde ligget siden Røde Erik havde grundlagt den, nemlig i det sydvestlige Grønland. Mere opmuntrende for administratorerne i København var det dog, at den grønlandske geologi viste sig at indeholde rigdomme, som kunne

udvindes. Blyant eller grafit blev, ligesom kobber aldrig nogen stor succes, og kulbrydningen gik mest til lokalt forbrug. Det blev kryolitten, som i mange år skulle blive den væsentligste indtægtskilde for det danske engagement i Grønland. Afgiften til staten var i perioden 1900 til 1940 næsten dobbelt så stor som statens samlede udgifter i Grønland, hvorfor staten da også gerne ville have en ejerandel – den blev på 50%, og ikke nok med det – eksportindtægterne fra kryolitten dækkede samtlige offentlige udgifter i Grønland under Anden Verdenskrig. Med *"nyordningen"* i 1950 og de efterfølgende store investeringer fyldte kryolitindtægterne imidlertid kun lidt i statens regnskab, og selv om virksomheden fortsatte med at give overskud, blev Grønland i almindelighed omtalt som en *"underskudsforretning"*, hvilket fik statens øverste embedsmand, landshøvdingen til at gå i rette med sine foresatte i København, bl.a. ved at skrive, at Danmark skulle opfylde *"sine naturlige forpligtelser til at medvirke til, at den grønlandske befolkning får mulighed for at deltage i den moderne verdens goder af erhvervsmæssig, social, sundhedsmæssig og kulturel karakter."*

Men, hvor blev arbejdspladserne af, altså de grønlandske? De kulturelle forskelle mellem en fangerkultur og en arbejderkultur var så stor, at danskerne ikke kunne bruge grønlænderne. Pladsbestyreren i Ivittuut ville i begyndelsen af 1860'erne hellere ansætte danskere, som døde af skørbug, indtil den lokale kost blev introduceret af en grønlandsk kiffak. Noget kunne dog godt bruges i den grønlandske fangerkultur, nemlig kvinderne, som fik kønssygdomme af – og børn med europæerne. Og hvem blev straffet for det? Naturligvis lokalbefolkningen, der måtte lide et ganske alvorligt indgreb i dens rettigheder ved at blive forbudt kontakt med andre grønlændere i næsten 50 år.

Som nogle få undtagelser, der bekræfter reglerne, var det næsten udelukkende grønlandsk arbejdskraft, som brød marmor på Appat og i Maarmorilik og kul i Qullissat, men *"da myndighederne sagde stop"*, og det gjorde de postkoloniale embedsmænd som bekendt, blev 1.260 indbyggere påført en menneskelig tragedie – dog samtidig med at et helt folk vågnede op med en ny politisk bevidsthed.

"Alting har sin pris", ja, adgangen til råstofferne er omkostningsfyldte, og derfor havde man da også helt seriøse overvejelser om at anvende *atomsprængninger* til at komme frem til dem. Det atomare kom dog aldrig i anvendelse, men meget andet griberi er der dog blevet efterladt i den sårbare arktiske natur – ikke blot nogle drivende olietønder, men også *"sæler i olie"* og det der er langt værre.

Set med min optik hersker der ingen tvivl om, at der med Grønlands administrative overgang fra koloni til amt fulgte den største koloniale indsats fra dansk side, nogensinde. Som noget helt særligt fik det forgangne egalitære fangersamfund et høvdingestyret samfund, ikke en amtmand – nej, en *landshøvding*! Med de *mange* store anlægsopgaver efter *"nyordningen"* fulgte *mange* danske arbejdere og *mange* håndværkere, som tjente *mange* penge, men uden *mange* følelser for de *mange* unge kvinder som de avlede *mange* børn med. *Mange* løb fra ansvaret, og lovgivningen var amoralisk begrundet med *mange* moralske og økonomiske hensyn og naturligvis, at det ville være vanskeligt af finde frem til faderen – resultatet blev, alt for *mange* *"juridisk faderløse"*, et sted mellem så *mange* som 6-20.000, skønnes det!

Den nye politiske bevidsthed, der opstod i kølvandet af den postkoloniale status, hvor de danske aktiviteter ikke blot udfoldede sig i barakkerne, men overalt i samfundet, førte frem til en ny samfundsorden, hvor der trods alt ikke var *"noget at rafle*

om" når man bortforklarede ejerforholdet til undergrunden som "*en følelsesmæssig samhörighed*" og med det juridisk indholdsløse "*grundlæggende rettigheder*". OK, med introduktionen af Selvstyret i 2009 blev både overfladen og underfladen grønlandsk – sådan, næsten da – for der var da pludselig nogle danske politikere, der ikke kunne læse de ord som de selv havde forhandlet sig frem til i *Grønlandsk-dansk Selvstyrekommision*. Selv om sagen som sådan er uddebatteret, kommer den sandsynligvis frem igen, når der efter, at det nuværende Naalakkersuisut og den nuværende danske regering har varslet, at de vil ophæve nul-tolerancen overfor uranbrydning.

Spørgsmålet om retten til Grønland er langt mere flydende end blot retten til undergrunden. Allerede i 1752 påpegede købmand Lars Dalager begrebet "*odelsret*", hvilket er et ældre udtryk for sædvaneret, hvilket omfatter lokale territoriale og brugsretlige regler. At disse regler fortsat finder anvendelse kom tydeligt frem i betænkningen til råstofloven fra 1965, hvor man måtte "*være opmærksom på de faktisk eksisterende private arvelige grundinteresser, der i form af brugsrettigheder, bebyggede arealer, redskabspladser, fåreholderpladser, jagtområder o.s.v. findes i Grønland.*" I dag afgøres retten til landet åbenbart ikke længere ved en retsinstant, men hos politikerne, hvilket blev meget tydeliggjort i februar 2003, hvor den lille Dundas-halvø blev tilbageleveret – ikke til *inughuit*, som er halvøens retmæssige ejere – nej til Grønland! Og hvorfor det? Fordi staten og Hjemmestyret i forbindelse med ratifikationen af ILO konventionen 169 fik det strikket sådan sammen, at *inughuit* og *tunumiut* ikke længere kunne have særegen status som oprindelige folk. "*I Danmark findes der kun et indfødt folk i konvention nr. 169's betydning. Det drejer sig om den oprindelige befolkning i Grønland eller Inuit.*"

Den legendariske svenske statsminister Olof Palme (1927-86) har engang udtrykt "*politik er at ville*" – jeg mangler "*at kunne*" i udtrykket! Derfor vender jeg tilbage til det nordligste Grønland, hvor Thulebasens lossepladser viste sig at være ret så forurenende, men "*pyt da*" må forhandlerne i Nuuk og København have tænkt da de den 20. februar 2003 underskrev et såkaldt aftalememorandum til forsvarsoverenskomsten fra 1951. I omtalte memorandum accepterede den daværende danske regering og det daværende grønlandske Landsstyre at få Dundas tilbageleveret "*som det er*" og "*frafalder ... ethvert erstatningskrav*" overfor den amerikanske regering. Knap nok før blækket på underskrifterne var blevet tørt, og omfanget af forureningen kendt, lød det fra det daværende Landsstyremedlem for Infrastruktur, Miljø og Boliger: "*Jeg er fuldstændig ligeglad med, hvem der betaler, om det er Danmark eller USA. Det må de selv afgøre. Der skal bare ryddes op*". Dette har naturligvis intet med råstofudnyttelse at gøre, men uanset hvilken industriel aktivitet, stor som lille, efterlader den sig spor i omgivelserne, i naturen, på miljøet, på samfundet og værst af alt på det enkelte individ.

Denne rapport har ikke indgående beskæftiget sig med flere end 150 års råstofaktiviteter, men udelukkende taget nogle problemstillinger ud af mølposen, som givetvis atter kan blive aktuelle. Samtidig er den skrevet for at gøre opmærksom på, at de ansvarlige politikere rent faktisk har et "*ansvar*", og at de næppe er "*vidensmæssigt klædt på til fremtidens udfordringer i olie- og mineindustrien*" blot ved at deltage i et todages seminar.

English Resume

Experiences to pass on

There was a time when “*His Danish Majesty*” wanted knowledge of the distant countries, which he considered his private possessions. The question to ask is, who had given His Majesty this property and where was it incidentally written? Was it a prescriptive right that was passed down from the Norwegian to the Danish-Norwegian kings? Well, there were some old chronicles, where the Norse in Greenland were mentioned, and they were as we know of Norwegian ancestry, and thus it was in the Danish-Norwegian kings self-perception that they were rulers of countries far away, as long as they were connected with Norway, and this was evident because *Harald Ged* had walked from Greenland to Norway with his goat, and along the way drunk its milk! Over the centuries the monopoly and sovereignty over the North Atlantic was upheld because of the kings desired access to local resources. The few expeditions that reached Greenland returned with shiploads of skins, narwhal tusks, samples of rocks, worthless gold sand and *stolen* people.

It was only in 1721, when some big ships docked at the mouth of the Nuuk Fjord with the Norwegian priest *Hans Egede* on board that things really changed for the country's indigenous inhabitants. In the years that followed the culture and the society significantly changed for better or for worse, the latter because essential elements of the traditional culture were degraded without getting any real compensation. Colonialism and its consequences have followed the Greenlanders ever since. In the wake of the colonization there was a need for finances, and to promote trade and mission, *Pooq* and *Qiperoq* were sent to Copenhagen, where they participated in “*The Greenland Procession*” in 1724. Profits from the colony did not materialize, and in 1731 it was the king's opinion, to recall the missionaries, however, he changed his decision and the Danish-Norwegian expansion in the country was gradually expanded to cover most of West Greenland.

The private trading companies that conducted trade did not do well, and therefore the Crown took over trade in 1776 with the establishment of the *Royal Greenland Trading Company*, at the same time everything related to the country was monopolized, which meant that neither private nor foreigners could do trading, hunting or fishing in or near Greenland. With the exception of the war years 1940-45, the monopoly lasted until the constitutional amendment in 1953.

The Danish-Norwegian sovereignty ceased after the wars with England when Norway was surrendered to Sweden in 1814. A sober Danish peace dealer convinced his Swedish counterpart that the Faroe Islands, Iceland and Greenland never had belonged to Norway; where-by the three countries suddenly became Danish, until Iceland became Icelandic in 1944.

Throughout the colonial period, the Greenlandic nature, geography and geology gradually and carefully was described, mapped and named. At first, by individuals who undertook the tasks but in 1878, the geology and geography got its own commission, and a more systematic exploration of the country was launched. This would also finally establish that the old Norse *Østerbygd* peacefully could remain where it had laid since Red Erik had founded it, namely in south western Greenland. More en-

couraging for administrators in Copenhagen was, however, that the Greenland geology was found to contain riches, which could be extracted. Pencil or graphite was, like copper never a great success, and coal mining went mostly for local consumption. It was cryolite, which for many years ahead became the main source of income for the Danish engagement in Greenland. The fee to the state in the period 1900-1940 was almost twice as big as the total state expenditure in Greenland, why the state wanted a stake – it was at 50%, and not only that – the export earnings from the cryolite covered all public expenditure in Greenland during World War II. With the “*new arrangement*” in 1950 and the subsequent larger investments, the income from cryolite stuffed little in government accounting, but it continued to be profitable: Greenland was generally referred to as a “*loss-making business*”, which prompted the governor to take up the issue with his superiors in Copenhagen, by writing that Denmark had to meet “*its natural obligations to contribute the population of Greenland to have the opportunity to participate in the modern worlds benefits of occupational, social, health and cultural character.*”

But where were the jobs for the Greenlanders? The cultural differences between a hunting culture and a working culture were so big that the Danes could not use the Greenlanders. The manager in Ivittuut in the early 1860s would better hire Danes, who died of scurvy until a Greenlandic servant introduced the local diet. Something in the Greenlandic hunting culture could be well used, namely the women who received venereal diseases from – and children with the Europeans. And who was punished for that? Of course the locals who had to suffer quite a serious interference with their rights by being forbidden contact with other Greenlanders for almost 50 years.

As a few exceptions, it was almost exclusively Greenlanders that broke marble on Appat and in Maarmorilik and coal in Qullissat, until “*the authorities said stop*” and so the post-colonial officials did, and as we know, it caused a human tragedy for the 1,260 residents - but meanwhile an entire people woke up with a new political consciousness.

“*Everything has its price*”, yes, access to raw materials is cost-filled and therefore someone indeed had quite seriously thoughts about using nuclear explosions to reach them. The nuclear explosions never came into use, however much other mess was left in the vulnerable Arctic nature – not just some drifting oil drums, but also “*seals in oil*” and what is far worse.

Seen from my view there is no doubt that the administrative transition from colony to county was followed by the biggest colonial effort ever from Danish side. With the *many* large civil projects by the “*new arrangement*” *many* Danish workers and *many* craftsmen came to earn a lot of money, but without much emotion for the *many* young women with whom they fathered *many* children. *Many* ran away from their responsibility, and the law was immoral reasoned by many moral and economic considerations and, of course, that it would be difficult to identify the father – the result was too *many* “*legal orphans*”, somewhere between, as *many* as, 6-20,000, it is estimated!

The new political consciousness that emerged in the wake of the post-colonial status, where the Danish activities not only unfolded in the barracks, but everywhere in the society, was leading to a new reality, after which there was “*nothing to do with dice*”

in explaining away the Greenlandic ownership of the subsoil as “*an emotional cohesion*” and with the legally meaningless “*fundamental rights*” of the Greenlanders. OK, with the introduction of self-government in 2009, both surface and sub surface has become Greenlandic. But some Danish politicians suddenly questioned it because they could not read the words they themselves had negotiated in the *Greenlandic-Danish Self-Government Commission*. Although the case itself is no longer debated, it will probably show up again because the current Greenlandic government and the current Danish government have announced that they will terminate the *zero-tolerance* to uranium mining.

The question of the right to land in Greenland is far more fluid than just the right to the subsoil. Already in 1752 merchant Lars Dalager pointed at the customary laws, which includes local territorial and utility law. That these rules continue to apply came to light in the White Paper prior to the Mineral Resources Act of 1965, where one had to be aware of existing private hereditary rights in the form of rights of land-use for hunting, fishing etc. Ownership of the land is obviously no longer a court case, today this is settled by the politicians, which was much clarified in February 2003, when the small Dundas peninsula was returned by the Americans – not to the Inughuit who are the peninsula’s rightful owners – no to Greenland! And why? Because the Danish and the Greenlandic governments in connection with the ratification of the ILO Convention 169 knitted a declaration together in such a manner that Inughuit and Tunumiut no longer upheld their status as separate indigenous peoples. “*In Denmark there is one group of indigenous peoples in the context of Convention No. 169. These are the indigenous inhabitants of Greenland, the Inuit.*”

The legendary Swedish Prime Minister Olof Palme (1927-86) once expressed “*policy is to want*” – in the phrase, I’m missing “*to be able to*”! Therefore, I will return to northern Greenland, where the Thule Air Base dumps turned out to be quite polluting, but “*never mind*” it seems that the negotiators in Nuuk and Copenhagen have thought since they on 20th February 2003 signed a “*Memorandum of Understanding on the Defence Agreement of 1951*”, where both the government of Greenland and Denmark accepted that Dundas was returned “*as it is*” and “*restraining any claim*” against the U.S. Government. Barely before the ink of the signatures were dry, and the level of contamination known the then Minister for Infrastructure, Environment and Housing said: “*I am completely indifferent to who pays, whether it is Denmark or the United States. They have to decide for themselves. There just need to be cleaned up.*” This of course has nothing to do with exploitation of raw materials, but regardless of what industrial activity, large or small, it leaves a trace in the surroundings, in the nature, on the environment, on the society and the worst of all, on the individual person.

This report has not dealt with more than 150 years of mineral resource activities, but only taken some issues out of the mothball bag, which arguably may once again become relevant. At the same time the report is also written to point out that the responsible politicians actually have a “*responsibility*”, and that they hardly are “*knowledge-wise prepared for future challenges in the oil and mining industry*” just by attending a two-day seminar.

Referencer

Trykte kilder

- A.E. Nordenskiöld: Den andra Dicksonska Expedition till Grönland Dess inre isöken och dess ostkust. Stockholm, 1885.
- Adam Olearius: Voyages très curieux & tres renommez faits en Moscovie, Tartarie, et Perse par le Sr. Adam Olearius. Traduits de l'original & augmentez par le Sr. de Wicquefort. A Leide, Chez Pierre Vander Aa, Marchand Libraire, 1719.
- Aitalina V. Alexeeva og Mads Fægteborg: Bjørnen og de små folk i Nord. Beretninger om Rusland og dets oprindelige folk. Arctic Information, 2002.
- AMAP: Arktisk forurening: Tilstandsrapport om det arktiske miljø. Miljøstyrelsen 1998. Grønlandsk udgave samme år.
- Anders Dyrlov Olsen: Lukket Land. Nuna matoqqasoq. Thorup, 1992.
- Anders From m.fl.: Sociale problemer i Grønland. Socialforskningsinstituttet, Nr. 64. 1975.
- Anders Odsbjerg: De uundværlige. Eskimoiske deltagere i de store polarekspeditioner. Aschehoug, 1990.
- Anders Odsbjerg: Lauge Koch. Grønlandsforskeren. Komma & Clausen, 1992.
- Angmalortoq Olsen: Grønland i dag. Kragestedet, 1976.
- Aqigssiaq Møller: Grønlandspolitikken og Grønlandsrådet – interview med næstformanden i Grønlands Landsråd, pastor Jonathan Motzfeldt, medlem af Grønlandsrådet. Tidsskriftet Grønland 4-1973.
- Aqqaluk Lyngé: Isuma / Synspunkt. Atuagkat, 1997.
- Aqqaluk Lyngé: Stop nordboforskningen. Dagbladet Information, 1. oktober 1974.
- Arqaluk Lyngé: Til hæder og ære. Grønlandske digte. Brøndum, 1982.
- Atuagagdliutit / Grønlandsposten, den 10. oktober 1968.
- Atuagagdliutit / Grønlandsposten, den 14. juli 1977.
- Bertel Møhl: Undervandsstøjens betydning for havpattedyr og fangst. Arctic Pilot Project – et seminar. APP-gruppen, 1984.
- Betænkning 837/1978. Hjemmestyre i Grønland.
- Betænkning afgivet af Selvstyrekommisionen, marts 2003.
- Betænkning angaaende den grønlandske handels og de øvrige grønlandske Institutioners økonomiske Status 1880.
- Betænkning fra Grønlandsudvalget af 1960. Nr. 363, 1964.
- Birte Haagen: Qutdligssat. En kulmine i Grønland. Om nedlæggelsen af kulbruddet og byen. Virum, 1978.
- Birte Haagen: Qutdligssat. Kalâtdlit – Nunāne aumarssuarsiorfik. aumarssuarsiorfiup unigtitaunera idlok'arfigdlo pivdlugit. Virum, 1978.
- Bjørn Thomassen: Blyminen ved Mesters Vig. Topografisk Atlas Grønland. Kort & Matrikelstyrelsen, 2000. (Red. Bjarne Holm Jakobsen m.fl.)
- Christian M. Glahder m.fl.: Marin recipientundersøgelse ved Thule Air Base 2002. Faglig rapport fra Danmarks Miljøundersøgelser, nr. 449, 2003.
- Commissionen for Ledelsen af de geologiske og geographiske Undersøgelser i Grønland: Meddelelser om Grønland. (M.O.G.) Første Hefte, 1879.
- Dan Laursen: The Place Names of North Greenland. M.O.G. 180-2, 1972.
- David Boertmann m.fl.: The Eastern Baffin Bay. NERI Technical Report no. 720, 2009.
- Det arktiske Kammer. Privat kobberstiksamling i Stubbekøbing.
- E. Bluhme: Fra et Ophold i Grønland 1863-64. Fr. Wøldikes Forlags-Expedition, 1865.
- Ejnar Mikkelsen: Farlig tomandsfærd. Gyldendal, (1955) 1962.
- Ejnar Mikkelsen: Tre år på Grønlands østkyst. Gyldendal, 1913.
- Elisabeth Friis-Rødel: De arktiske økosystemer og deres sårbarhed overfor ressourceudnyttelse og forurening. Niche, Årgang 7, 1987, nr. 3.
- Erik W. Born (Red.): Grønlands Økologi. Atuakkiorfik, 1999.

- F. Johnstrup m.fl.: Indberetning til Indenrigsministeriet om Undersøgelserne i 1876, 1877 og 1878. M.O.G. 1. 1879
- F. Johnstrup: Gieseckes Mineralogiske Rejse i Grønland. Bianco Lunos Bogtrykkeri. København, 1878.
- Finn Gad: Grønland. Politikens Danmarks Historie, 1984.
- Finn Gad: Grønlands Historie I. Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck, 1967.
- Finn Gad: Grønlands Historie II. Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck, 1969.
- Finn Gad: Grønlands Historie III. Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck, 1976.
- Finn Lynge: Fugl og sæl – og menneskesjæl. Nordiske Landes Bogforlag, 1981.
- Finn Lynge: Introduktion til Knud Rasmussen: Myter og Sagn fra Grønland, Bd. 1. Nordiske Landes Bogforlag, 1978.
- Finn Lynge: Tanker i et bulldozerspor. Det grønlandske Forlag, 1977.
- G. Holm og V. Garde: Den Danske Konebaads-Expedition til Grønlands Østkyst. Forlagsbureauet, 1887.
- G.C. Amdrup m.fl. (Red.): Grønland i Tohundredaaret for Hans Egedes Landing. C.A. Reitzel, 1921.
- Grønlands Miljøundersøgelser, GGU og Råstofforvaltningen for Grønland: Miljø ved Maarmorilik. 1988.
- Grønlandskommissionens Betænkning 1950: Bd. 5 Erhvervsmæssige og Økonomiske Forhold II. 1950. Grønlandsrådet: Møder og dokumenter. April 1980.
- Gunnar Seidenfaden: Moderne arktisk Forskning. Jespersen og Pio, 1938.
- Gustav Holm: Konebådsekspeditionen. Etnologisk skitse af angmagsalikerne. Rhodos, 1972. (Red. Jørgen Meldgaard)
- H. Kier: Dansk Indflydelse i Grønland. Høst & Søn, 1906.
- H. Ostermann: Frederikshaab Distrikt. Grønland i Tohundredaaret for Hans Egedes Landing. C.A. Reitzel, 1921. (Red. G.C. Amdrup m.fl.)
- H.C. Gulløv (Red.): Grønlands Forhistorie. Gyldendal, 2004.
- H.J. Rink: Grønland geographisk og statistisk beskrevet. I: Det nordre Inspektorat. København, 1857.
- H.J. Rink: Grønland geographisk og statistisk beskrevet. II: Det søndre Inspektorat. København, 1857.
- Hans Egede: Det gamle Grønlands nye Perlustration, eller Naturel-historie, København, 1741.
- Hans Jacobi: Gensyn med Marmorilik. Tidsskriftet Grønland, 6, 1967.
- Helge Kleivan: De arktiske samfund. Fra fjerstyret lighed til selvbestemmelse. Hvem skal styre ressourceudnyttelsen. Arctic Pilot Project – et seminar. APP-gruppen, 1984.
- Helge Kragh: Hans Egede – apostel og alkymist. Dansk kemi, 83, Nr. 12, 2002.
- Hinrich Rink: Om Grønlændere, deres Fremtid, og de til deres Bedste sigtende Foranstaltninger - m. to fortsættelser. København, 1882-1884.
- Historisk udredning om retsstillingen for børn født uden for ægteskab i Grønland 1914-1974. Afgivet til Statsministeriet d. 1. juni 2011.
- Inge Kleivan: Debat og sprogbrug i forbindelse med dobbelte (danske og grønlandske) stednavne i Grønland. Stednavne i brug. Reitzel, 1985. (Red. Bent Jørgensen)
- J.A.D. Jensen: Indberetning om den af ham ledede Expedition i 1878. M.O.G 1. 1879.
- J.P. Trap: Danmark. Bind 14 – Grønland. Gads Forlag, 1970.
- Jens Brøsted & Mads Fægteborg: Invasionen af Thule og befolkningens fordrivelse. Tidsskriftet Grønland, Nr. 7-8, 1995.
- Jens Brøsted & Mads Fægteborg: Olie på vandene. Tidsskriftet Grønland, Nr. 3, 1989.
- Jens Brøsted & Mads Fægteborg: Thule – fangerfolk og militæranlæg. DJØF, 1985. & Akademisk Forlag, 1987.
- Jens Brøsted: Et beskåret hjemmestyre. Rhodos Radius, 1979.
- Jens Brøsted: Grønlands territoriale rettigheder. Tidsskriftet Grønland, Nr. 8, 1985.
- Jens Dahl & Karl Johan Lyberth: Grønlandske migrantarbejdere i Marmorilik. Institut for Eskimologi Nr. 8, 1980.
- Jette Arneborg & Karsten Secher: Forskning i Grønland – forskning for Grønland. Hovedtræk af Kommissionens historie. Grønlandsforskning. Historie og perspektiver. Det Grønlandske Selskab, 2005. p. 11 f. (Red. Kirsten Thisted)

Jørgen Fisker (Red.) Pâmiut Frederikshåb. Narssalik, Avigait, Arsuk. Nordiske Landes Bogforlag, 1980.

Jørgen Fleischer & Preben Kirstein: Qulleq qaammaarissaq. Det hvide lys. Forlaget Atuagkat, 1999.

Jørgen Köhl: Nationale mindretal i Europa. Årsmødetale A.P. Møller Skolen, Slesvig 6. juni 2009.

Jørgen Liljensøe: Barakkerne. Branner og Korch, 1977.

K. Gustavson: Miljøpåvirkning fra stenknuseværker i Grønland – støv og støj. Aarhus Universitet, DCE – Nationalt Center for Miljø og Energi – Teknisk rapport fra DCE - Nationalt Center for Miljø og Energi nr. 8, 2012.

Kalaallit Nunaat / Grønland: Statistisk Årbog. Nuuk, 2004.

Knud Hertling: Atuagagdliutit / Grønlandsposten den 27. februar 1964.

Knud Hertling: K'utdligssat – en mineby. Udateret maskinskrevet manuskript på 19 sider. Signeret Knud Hertling. Manuskriptet befinder sig i forfatterens private bibliotek.

Knud Oldendow: Naturfredning i Grønland. . Det Grønlandske Selskabs Skrifter IX, 1935.

Knud Oldendow: Træk af Grønlands politiske Historie. Grønlændernes egne Samfundsorganer. Det Grønlandske Selskabs Skrifter X, 1936.

Kristeligt Dagblad: Kan Grønland selv styre olieselskaberne. 29. maj 2008.

Lars Dalager: Grønlandske Relationer. København, 1752.

Lars Emil Johansen: Holsteinsborg 1970, Grønlands Landsråd, 1971.

Lars Vesterbirk: Greenland Contractors' tilblivelse. Pituffik News nr. 2/2011.

Lasse Wamsler: Grønland giver køb på retten til egne mineraler. Information, 2. juli 2012.

Lauge Koch: Vi flyver over Isbjørnens Land. Chr. Erichsen, 1934.

Lise Lyck: Grønlands økonomi – og relationerne til Danmark. Akademisk Forlag, 1986.

Louis Bobé, Hans Egede. M.O.G. 129, Bd. 1. 1944.

Louis Bobé: Diplomatarium Groenlandicum 1492-1814. M.O.G. Bd. 55 Nr. 3, 1936.

Lov af 4. juni 1964 om ændring i lov om Grønlands landsråd og kommunalbestyrelser m.v. (Lov nr. 199).

Lovtidende A 2009. Udgivet den 13.juni 2009.

Mads Fægteborg og Pelle Voigt: EUnionen og Rigsfællesskabet. Arctic Information, 1998. (Udgivet på grønlandsk samme år.)

Mads Fægteborg: For langt mod nord til at blive taget alvorlig! Historie & Samfundsfag. Nr. 1 – marts 2001.

Mads Fægteborg: Hans danske Majestæt ønskede sig ... Tidsskriftet Grønland Nr. 4, 2012.

Mads Fægteborg: Snegle ændrer køn ved Pituffik. Sermitsiaq Nr. 35, 29. august 2003/ Pituffiup eq-qaani siuteqqut suaassusaat allanngortut.

Mads Fægteborg: Thule – fortrydelse, men næppe ændringer. Dagbladet Information, 9. september 2003.

Mads Lidegaard: Grønlands Historie. Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck, 1991.

Maliaraq Vebæk: Historien om Katrine. Høst & Søn, 1982.

Martin Paldam: Grønlands økonomiske udvikling. Aarhus Universitetsforlag, 1994.

Mathias Storch: Strejflys over Grønland. Levin & Munksgaard, 1930.

Mette Mygind Nielsen: Forsøg med tungmetaller og TBT i havnesediment i Sisimiut. Center for Arktisk Teknologi, DTU, 2002.

Miljø & Energiministeriet: Det dansk-grønlandske miljösamarbejde. 12 historier om miljøprojekter i Grønland, 2001.

Minelovskommission for Grønland: Betænkning nr. 340, 1963.

Nanna Schelde: Bjørn Nørgaard laver Dronningens gravmæle. Kristeligt Dagblad, 20. februar 2010.

Ole Damkjær: Anarki i Arktis. Berlingske Tidende, 24. maj 2008.

Ole Heinrich. Arctic Pilot Project. Derfor er vi imod. Tusarliivik 5, 1982.

Ole Hertz: Økologi og levevilkår i Arktis. Uummannamiut. Christian Ejlers' Forlag, 1995.

Ole Ventegodt: Danmark-ekspeditionens kortlægning. Topografisk Atlas Grønland. Det Kongelige Danske Geografiske Selskab, 2000. (Red. Bjarne Holm Jakobsen m.fl.)

- Otto Fabricius: Fauna Groenlandica. Pattedyr og Fugle. Det grønlandske Selskabs Skrifter, 1929: p. 5 f.
- P. Johansen m.fl.: Environmental monitoring at the cryolite mine in Ivittuut, South Greenland, in 2010. National Environmental Research Institute, Aarhus University – NERI Technical Report No. 812, 2010.
- P.H. Lundsteen: Bemærkninger vedrørende resultater, status og fremtid indenfor opbygningsarbejdet i Grønland, specielt de administrative spørgsmål. Maskinskrevet dokument mærket "Fortroligt". Dateret 1. oktober 1955.
- Peder Hansen Resen: Groenlandia. Det Grønlandske Selskabs Skrifter XXVIII, (1688) 1987.
- Per Danker: Inuit Parcarssuagdlit. Sermitsiaq. 15.07.1977.
- Per Danker: Inuit Parcarssuagdlit. Sermitsiaq. 19.11.1977.
- Per Kalvig m.fl.: Information og fakta om udvinding af uran i Grønland. GEUS, 2012.
- Peter Freuchen: Min grønlandske ungdom. Fremad, (1953) 1972.
- Philip Lauritzen & Torben Lodberg: Den sorte Engel. Grønlændernes første strejke. Informations Forlag, 1978.
- Poul Johansen m.fl.: Environmental Impact of the Lead-Zinc Mine at Mestersvig, East Greenland. NERI Research Note No. 241, 2008.
- Poul Johansen m.fl.: Environmental monitoring at the lead-zinc mine in Maarmorilik, Northwest Greenland, 2007. National Environmental Research Institute, University of Aarhus. NERI Technical Report No. 684. 2008.
- Poul Johansen: Miljømæssige aspekter ved spild af olie og LNG i arktiske farvande. Arctic Pilot Project – et seminar. APP-gruppen, 1984.
- R. Hammer m.fl. Almindelig oversigt. Grønland i Tohundredaaret for Hans Egedes Landing. C.A. Reitzel, 1921. (Red. G.C. Amdrup m.fl.)
- Rasmus Ole Rasmussen. Maarmorilik. Encyclopedia of the Arctic. Vol. II. Routledge, 2005. (Red. Mark Nutall)
- Richard Bøgvad: Grønland som mineralproducerende land. Grønlandsbogen, Bd. 1. Schultz, 1950. (Red. Kaj Birket-Smith m.fl.)
- Richard Bøgvad: Grønland som mineralproducerende land. Grønlandskommissionens Betænkning, 1950. Bd. 2.
- Sermitsiaq.ag: Klædt på til fremtiden. 9. maj 2013.
- Signe Arnfred: Kvinder, mænd, arbejde og seksualitet i den grønlandske moderniseringsproces. Kvinder i Grønland – sammen og hver for sig. Atuakkiorfik, 1991. (Red. Lise Lennert m.fl.)
- Sven Stigø: Eventyret om Kryolit, Kryolitselskabet Øresund A/S, u.å. (1987?)
- Sven Stigø: Greenland Contractors i Thule 1996. Greenland Contractors, 1996.
- Tom Høyem: Dagens Grønland. Rhodos, 1986.
- Torben Lodberg: Maarmorilik. Et halvt århundrede med bjergværksdrift i Grønland. Greenex, 1993.
- Troels Christensen: Koloni-Danmarks sorte kapitel: Født som tabubørn. Ekstra Bladet. Magasinet. 4. maj 2013.
- Tupaarnaq Rosing Olsen: I skyggen af kajakkerne – Grønlands politiske historie 1939-79. Atuagkat, 2005.
- Udvalget vedrørende grønlandske kvinders forhold: Kvinders liv og vilkår i Grønland. Bd. 1 & 2. København, 1975.
- Ussaqqak Qujaakitsoq: APP og andre naturgas- og olieprodukter set fra en fangers synsvinkel. Arctic Pilot Project – et seminar. APP-gruppen, 1984.
- Vagn Lundbye: Omkom 79' Fjorden. Tragedien på Danmark-ekspeditionen 1906-08. Brøndum, 1984.
- Wilhelm Thalbitzer: Grønlandske Sagn om Eskimoernes Fortid. Stockholm, 1913.

ISBN
978-87-996395-0-2